

BELLE TEN

Cilt : XLVIII

Ocak - Nisan 1984

Sayı : 189 - 190

F E S O L A Y I TÜRKİYE - MİSİR İLİŞKİLERİNDEN BİR SAYFA (1932 - 1933)

BİLÂL N. ŞİMŞİR
Türk Tarih Kurumu Üyesi

29 Ekim 1932 akşamı, Türkiye Cumhuriyetinin dokuzuncu yıldönümü dolayısıyla, Ankara Palas'ta Atatürk'ün verdiği resmî akşam yemeğine ve yemeği izleyen baloya Ankara'daki Mısır Elçisinin fes ile gelmiş olması, bir "Fes Olayı" yarattı. Atatürk'ün yaptığı şapka devrimiyle doğrudan ilgili olan bu olay, Türkiye ile Mısır arasında önemli bir sorun oldu ve iki ülke ilişkileri tarihine ilginç bir sayfa kattı. Aşağıdaki sayfalarda "Fes Olayı"nın belgesel olarak aydınlatılmasına çalışılacaktır.

Türkiye - Mısır İlişkilerinin İlk Yılları

Konuya girmeden önce Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Krallığı arasındaki ilişkilerin ilk yıllarına kısaca değinelim. Eski bir Osmanlı toprağı olan Mısır, 1914 yılında İngiliz protektorası altına girdi ve 1922 yılında İngiltere, bir deklâryasyonla Mısır'ın "bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu" ilân etti. Mısır tahtına da Kral Fuad oturdu. Ankara'da kurulan yeni Türkiye Devleti, Türkiye'nin ulusal sınırlarını "Misak-ı Milli" ile belirledi ve 24 Temmuz 1923 günü imzaladığı Lozan barış antlaşmasıyla da Mısır üzerindeki bütün hukukundan ve hak iddialarından vazgeçti¹.

¹ Lozan andlaşmasınının 16. maddesi : "Türkiye işbu Muahedede musarrah hudutlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde... her ne mahiyette olursa olsun

Lozan antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye ile Mısır arasında Elçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler kuruldu. Mısır Kralı Fuad, 19 Şubat 1925 günü, Mohammed Heddaya Paşa'yı Türkiye'ye Elçi olarak atadı. Heddaya Paşa, 18 Mayıs 1925 günü Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya törenle güven mektubunu sundu. Törende karşılıklı olarak dostluk söylevleri verildi. Heddaya Paşa, Mısır Krallığı'nın Türkiye'de ilk temsilcisi olmaktan onur duyduğunu; duyguları ve çıkarlarıyla birbirlerine bağlı olmaları gereken iki ulus arasında dostluğu sağlamak için çalışmaktan mutlu olacağını söyledi. Mısır Kralının Atatürk ve Türk ulusu hakkında beslediği dostça duyguları dile getirdi².

Atatürk, Mısır Elçisine şu karşılığı verdi:

“... Türk milleti ile şahsım hakkında Kral Hazretleri tarafından beyan etmiş olduğunuz hissiyata teşekkür ederim. Benim de Kral Hazretlerinin saadeti ve Mısır milletinin şeref ve refahı hakkındaki temenniyatımı kendilerine iblâğ etmenizi rica ederim.

“Türkler Mısırlılara karşı ötedenberi muhabbet-i mahsusa perverde eder.

“Birçok hissiyat ve menafide iştiraki bulunan iki millet arasındaki revabıt-ı dostanenin Hükümetler beyninde teyemmünen başlamış olan münâsebat-ı siyasiye sayesinde rasîn bir surette inkişaf edeceğini kaviyen ümid ederim.

“Bu münasebatın inkişafı yolunda vuku bulacak mesainizde benim ve Hükümet-i Cumhuriyenin muavenet-i tamme ve dostanesine mazhar olacağınız şüphesizdir.”³

Ertesi yıl, Muhittin (Akyüz) Paşa Türkiye'nin Kahire Elçiliğine atandı. 21 Nisan 1926 günü Kral Fuad'a güven mektubunu sunarak göreve başladı. Yine karşılıklı olarak dostça söylevler verildi. Muhittin Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'ni Mısır'da ilk kez temsil etmekten

haiz olduğu bicümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler” demektedir. 17. maddesi de şunu eklemektedir: “Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün hukuk ve müstenidatından feragatinin hükmü 5 Teşrinisani 1914 tarihinden muteberdir.” Andlaşmanın 18. ve 19. maddeleri de Mısır'la ilgilidir.

² *Dışişleri Bakanlığı Arşivi (D.B.A.)*: MÜT. Mısır Elçisi Heddaya Paşa'nın İtimatname takdimi merasiminde okuduğu nutuk.

³ *Ibid.*

mutluluk duyduğunu belirtti. Ankara'da hazırlanmış olan söylevinde sunları söyledi:

“Türklerle Mısırlılar muhtelif edvar-ı tarihide birçok zamanlar teşrik-i mukadderat etmiş buldukları için aralarındaki rabıta ve alâka pek derindir.

“Türklerin Büyük Müncii Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Türklerle Mısırlılar arasında tarihin silinmez bir surette kayd ve teyid ettiği revabit-ı dostanenin her iki millet için müspet netayice müncer olacak bir şekl-i mesudedede teşyidi arzu-i halisanesinde olduğu gibi Hükümet-i Cumhuriyemiz ve Türk milleti de aynı kanaati perverde etmektedir. Bu neticenin istihsali için sarf-ı mesai, başlıca ve daimî meşgalem olacaktır.”⁴

Kral Fuad da söylevinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın duygularına dostça karşılık verdi. Türk ulusunun refahı için içten dileklerde bulundu. Türk Elçisinin çalışmalarıyla Türk ve Mısır ulusları arasındaki karşılıklı dostluğun daha da gelişeceği umudunu dile getirdi. Çalışmalarında Muhittin Paşa'ya destek olacağını belirtti.

Böylece karşılıklı Elçiliklerin açılmasıyla normal ilişkiler başladı. Türklerle Mısırlılar arasındaki köklü bağlara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Krallığı arasındaki ilişkilerin gerçekten sıcak ve içten olduğu söylenemezdi. Çünkü Mısır'daki Kral Fuad Rejimi, Atatürk Türkiyesi ile bir zıtlasma içinde görünüyordu. Atatürk, Türk ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacıyla üstüste devrimci atılımlarda bulunurken, Kral Fuad'ın tutucu politikası Mısır'ı adeta laik Türkiye'nin bir karşıtı havasına büründürüyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1924 yılında Halifeliği kaldırınca Kral Fuad hemen Mısır'da halife olmaya özenmişti. Mısır, Türkiye'den kaçan ya da kovulan bütün rejim karşıtlarına kucak açmakla kalmıyor, bunların Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk aleyhinde çalışmalarına da göz yumuyordu. Osmanlı Hanedanı üyeleri, yüzellilikler, Türk Kurtuluş Savaşında düşmanla elele vermiş işbirlikçiler ve Cumhuriyet rejimini içlerine sindirememiş olanlar çoğunlukla Mısır'da toplanmışlardı ve orada pek rahat da durmuyorlardı. Türkiye'nin laikleşmesi, Mısır'da, Türkiye'ye karşı propaganda sermayesi yapıyordu. Kısacası Kral Fuad yönetiminin tutumu Türkiye'ye karşı pek dostça görünmüyordu. Bununla birlikte yine de iki ülke ilişkileri sarsılmadan sürüp gidi-

⁴ *Ibid.* MÜT. 1/95.

yordu. Kral Fuad, içten olmasa bile, Cumhuriyet bayramlarında Atatürk'e kutlama telgrafları göndermeye özen gösteriyordu.

Öte yandan Mısır aydınlarının ve gençliğinin bir bölümü Atatürk Türkiyesine karşı derin hayranlık besliyorlar ve bunlar Türkiye'de yapılan devrimlerden de etkileniyorlardı. Bu arada 1925 yılında yapılan şapka devrimi de Mısır'da etki yapmıştı. Bir Mısır gazetesi bunu şöyle anlatıyordu:

“1925 yılında Mısır'lı öğrencilerin bir bölümü, Türkiye'yi örnek alarak fesi bırakmaya kalkıştılar. Bu konuda çeşitli toplantılar yapıldı; komisyonlar, konferanslar toplandı. Çetin tartışmalar oldu. Çeşitli öneriler ortaya atıldı. Kimileri fesi savundu, kimileri fesin kötülüklerini sayıp döktü. Kimileri şapkayı savundu, kimileri de şapkaya saldırdı ve fes bırakılırsa milliyetin yok olacağını ileri sürdü. Fes ya da şapka yerine, ulusal bir Mısır başlığı alınması düşüncesini ortaya atanlar da oldu. Bunların başında Ahmet Şefik Paşa vardı. Kendisi yeni bir başlık yapıp giydi. Ama onun arkasından giden olmadı. Kimi Mısrırlılar, fes, şapka ve eski firaun başlıklarının birleştirilmesinden yeni bir başlık çeşidi yarattılar. Doktorlar, şapkadan yana olanlara arka çıktılar. Fesin sağlığa elverişli olmadığını, Mısır'ın ihtiyaçlarına uygun düşmediğini ve herhalde şapkanın festen daha iyi olduğunu söylediler.

“Şarkıcılar şapkayı öven şarkılar düzdüler. Bu şarkılar halk arasına da yayıldı. Bunlardan biri “Şimdi şapka zamanıdır, gürültüye patırtıya gerek yok” diyordu. Fesin şapka ile değiştirilmesi uğrunda yapılan bütün bu propagandalara rağmen, sonunda yine şapka fese yenik düştü. Mısır gençlerinin bir bölümü fesi de şapkayı da boykot edip başaçık gezmeye başladılarsa da Mısır'da yine başlık olarak fes kullanılmaktadır.”⁵

1925 – 1930 yılları arasında Mısır, Türkiye'deki Elçilerini sık sık değiştirdi. Beş yıl içinde birer ikişer yıl süreyle üç Mısır Elçisi Türkiye'de görev yaptı. Heddaya Paşa'nın yerine 1927 yılı başında Abdülazam Raşid Paşa atandı. Ertesi yıl Raşid Paşa'nın yerini İbrahim Rati Bey aldı. 1930 yılında da dördüncü Mısır Elçisi olarak Abdülmelik Hamza Bey Ankara'ya atandı.

⁵ “Mısır'ın Ankara Elçisinin olayı dolayısıyla Fes ve Şapka. Gazi Mustafa Kemal Fesi niçin Türkiye'den kaldırdı?, *El Dünya El Musavvara* (Kahire), 30.11.1932.

Hamza Bey, daha önce Mısır'ın Londra Elçiliği Müsteşarlığında bulunmuştu. Elçilik görevini ilk kez Ankara'da üstlenmişti. İyi İngilizce, biraz Türkçe biliyordu. Hukukçuydu. Orta yaşlardaydı. Zeki, cana yakın görünüyordu. Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliğinin belirttiğine göre, "aşırı milliyetçi" bir kişiydi. Ama İngiltere'de kaldığı süre içinde biraz "yumuşamıştı". 7-8 Kasım 1930 günü Çankaya Köşkü'nde Atatürk'e güven mektubunu sundu. Kral Fuad'ın Atatürk'e karşı "derin muhabbet ve yüksek takdir" duyguları beslediğini ve Türk ulusu için iyi dileklerde bulunduğunu bildirdi. Atatürk de Elçiye dostça karşılık verdi:

"Kral Hazretlerinin hakkımda ve Türkiye ile Türk milleti hakkında besledikleri dostluk ve gösterdikleri muhalesetten pek mütehasis oldum. . . Yüksek Metbuunuzun saadetleriyle Mısır'ın ve Mısır milletinin ikbal ve refahı için samimî temennilerimi müşarileyh Hazretlerine arzetmenizi rica ederim" dedi⁶.

Hamza Bey, Atatürk'ün yaptığı şapka devriminden beş yıl sonra Türkiye'de göreve başlamıştı. Türkiye'de fes beş yıldır yasaktı. Gerçekten kimse artık fes giymiyordu. Yalnız Mısır Elçisi, ortalıklarda, törenlerde fesle görünmeye özen gösteriyordu. Ankara'da "fesli tek kişi" idi. Dikkatleri üzerine çekiyordu. Fes onun için sanki Mısır milliyetçiliğinin, Mısır egemenliğinin bir simgesiydi. Hamza Bey, yıllar yılı fes giydikten sonra yeni yeni şapkaya alışmaya başlayan Türk insanının duygularını hiç hesaba katmıyordu. O günün Ankara'sında fes giymek, Türklerin duygularını incitmez miydi? Fes, bir çeşit kıskırtma gibi görülmez miydi? Mısır Elçisi aldırış etmiyor, kara püsküllü yüksek Mısır fesini Ankara sokaklarında, salonlarında sergileyip duruyordu. Bu davranışıyla Atatürk'ün şapka devrimine karşı sessizce bir direniş niyetini de açığa vuruyor gibiydi. Ama kimse Mısır Elçisinin fesine bir şey söylemiyordu. Bu durum iki yıl sürdü ve sonunda 1932 yılı Cumhuriyet Bayramına gelindi.

Ankara Palas'ta Olay

29 Ekim 1932 günü Atatürk önce kutlamaları kabul etti. Yabancı misyon şefleri ve bu arada fesli Mısır Elçisi de sırayla Atatürk'ün elini sıktılar, Cumhuriyet Bayramını kutladılar. Kutlamalardan sonra o zamanki Büyük Millet Meclisi önünde yapılan geçit töreni iz-

⁶ DBA - MÜT. 6/1: Atatürk'ün Mısır Elçisi A. Hamza Bey'e cevabı. 8.11.1930

lendi. Atatürk'le birlikte, yabancı Elçiler ve o sırada Türkiye'yi ziyaret etmekte olan İran Dışişleri Bakanı Furugi Han da törende bulundular. Mısır Elçisi geçit törenini de fesli olarak izledi. Günün programı gereğince Atatürk, akşam Ankara Palas'ta resmî bir yemek verecekti. Yemeği, balo izleyecekti. Balo, yine Ankara Palas'ta Cumhuriyet Halk Partisince düzenlenmişti. Ankara'daki yabancı Elçiler hem yemeğe, hem baloya çağırılmışlardı.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in belirttiğine göre, bu yemek ile balo, Ankara'daki yabancı temsilcilikler için çok önemli sayılıyordu. Çünkü yabancı Elçiler, yıl boyunca hemen hemen yalnız orada Atatürk'le yüzyüze gelebiliyorlardı. Orada Atatürk'ün her sözü, her davranışı yabancı temsilciler için bir gösterge, "bir barometre" gibiydi. Buna göre, yıl içinde hangi yabancı Elçilik gözden düşmüş, hangisi saygınlık kazanmış, kestirilebiliyordu. Atatürk de yine yalnız orada kendi görüşlerini yabancı temsilcilere doğrudan duyurup anlatma fırsatı buluyordu. Bu bakımlardan yıldan yıla verilen bu yemek ile balo merakla bekleniyordu⁷.

O akşam Atatürk, saat 20.30'da Ankara Palas'a geldi. Ayaküstü iki Türk generali ve Fransız Büyükelçisi Kont de Chambrun ile biraz konuştuktan sonra sofraya geçti. Yabancı diplomatlar ve öteki davetliler de sofradaki yerlerini aldılar. Cumhurbaşkanı sofraya oturunca genellikle önce bir süre sessizlik olur, arkasından azar azar protokoller konuşmalar başlar ve neden sonra hava ısınır. O akşam ise Atatürk sofraya oturur oturmaz konuşmaya başladı. Az yemek yiyor, bol bol sigara içiyor ve konuklarla teker teker ilgilenip konuşuyordu. Yakınında oturan İngiliz Büyükelçisi ile karşısında oturan Sovyet Büyükelçisinin kendisinin en yakın dostları olduklarını söyledi. Öteki Elçileri de sevdiğini, ancak Sovyet ve İngiliz temsilcilerinin apayrı yerleri bulunduğunu ekledi. Sonra, sağ tarafında yer almış öteki Elçilerle ilgilendi. Polonya Büyükelçisine döndü, Polonya'nın dünyada önemli rol oynayabilecek bir büyük devlet olarak yeniden doğmuş olmasından dolayı kendisini kutladı. Türkiye lehindeki konferanslarından ötürü Amerikan Büyükelçisine teşekkür etti. Türkiye'ye yeni gelmiş olan İtalyan Büyükelçisi Lojacona'ya döndü. Mussolini'nin son olarak Torino'da yapmış olduğu konuşmadan pek hoş-

⁷ İngiltere Dışişleri Arşivi. F.O. 371/16089/E 6033: G. Clerk'ten L. Oliphant'a. Özel. Ankara, 4.11.1932.

nut kalmadığını belli etti. Ayağa kalkarak, insanlığın birleşmesi için kadeh kaldırdı⁸.

Yemek bittikten sonra Atatürk, sofradaki konuklarını baloya buyur etti. Mısır Elçisi Hamza Bey, yemek boyunca sofrada fesli olarak oturmuştu. Orada bulunan İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in Londra'ya rapor ettiğine göre, Atatürk, Mısır Elçisinin yanından geçerken:

“Kralınıza söyleyiniz, ben, Mustafa Kemal, size bu akşam fesinizi çıkarmanız talimatını verdim”

demiş ve bir garson çağırmıştır. Elçi, uysallıkla fesini çıkarıp garsona vermiştir. Garson, kalabalık davetlilerin şaşkın bakışları arasında, fesi salonun öbür ucuna doğru götürüp gözden kaybolmuştur. Mısır Elçisi üzüntüyle hemen oradan çekilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Numan (Menemencioğlu) Bey, gönlünü almak için Elçiyi görmeye çalışmış, ama o akşam görememiştir. Ertesi gün Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey Mısır Elçisinden özür dilemiştir.⁹

Görgü tanıklarından İngiliz Büyükelçisinin yazdığına göre, olay tıpkı böyle geçmişti. İngiliz Büyükelçisi, “Kral Fuad'ın tepkisi anlaşılincaya kadar olay kapanmış sayılmaz” diyordu. Atatürk'ün o akşamki her sözünün ve her davranışının hesaplı olduğunu söylüyor ve duygularını yabancılara açıkça anlatmayı amaçladığını ekliyordu.¹⁰

Olay, İngiliz Büyükelçisinin anlattığı gibi olmuşa, bundan şöyle düşüncelere gidilebilir: Hamza Beyin fesini çıkartırken Atatürk, Mısır'ın tutumundan hoşlanmadığını açıkça belli etmişti. Bu davranışıyla Elçiden ziyade Kral Fuad'ı amaçlıyordu. Çünkü fesin arkasında Kral vardı. Kral Fuad, başından beri Atatürk devrimlerine karşı bir tutum takınmış, Türkiye'de yıkılmış olan Saltanatı Mısır'da sürdürmek havasına girmiş, İslâm dünyasının gözünde laik Türkiye'yi küçülterek Mısır Krallığını yükseltmek hevesine kapılmış, Türkiye ve Mısır rejimleri arasındaki bu zıtlaşmanın yarattığı birikim, en sonunda Hamza Beyin fesinde düğümlenmişti. Atatürk, Elçinin fesini çıkartırken sanki Kral Fuad'a küçük bir ders vermek istemişti ve Elçiye “Kralınıza söyleyiniz” demişti. Bakalım Kralın tepkisi ne olacaktı.

⁸ F.O. 424/277, p. 27, No. 28. Clerk'ten Simon'a. Ank. 2.11.1932, No. 356.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

Yemekte hazır bulunanlardan Fransa Büyükelçisi Kont de Chambrun, olayı şöyle anlatır:

“Ulusal bayram onuruna Padişahların altın tabaklarında Hükümet üyelerine ve Kordiplomatiğe verilen yıllık yemeği bitiriyorduk... İkiyüz kişilik dâvetliler arasında Mısır Elçisinin fesi gösterişle sırtıyordu. Cumhurbaşkanı, arada bir, sezdirmeden fese alaycı bir göz atıyordu. Zavallı meslekdaşım bunun farkına varmadı. Ama Gazi, sürükleyici müziğin temposuna uyarak masadan kalkınca Mısrılının yanından geçti ve geçerken bir kedi mırıltısını andıran usulca bir sesle kendisine bir şeyler söyledi, onun omuzunu okşadı. Kendisini kucaklıyor sanmışım ki, ne göreyim, bir garson fesi gümüş bir tepside hızlı adımlarla götürüyordu. Tepsinin ardından bakakaldık.”¹¹

Demek ki, Fransız Büyükelçisi, Atatürk'ün Mısır Elçisine söylediklerini duyamamıştı. Yalnız olaya başından sonuna tanık olmuş, Mısır Elçisinin fesinin sofrada göze battığını, Atatürk'ün arada bir buna alaycı bir göz attığını, sonra fesin gümüş tepside götürüldüğünü görmüş ve şaşırıp kalmıştı.

Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) olayı şöyle anlatıyordu:

“Ziyafette hazır bulunan siyasî mümessillere iltifat ve hatırvazlık asarı ibrazını, zemin ve zamanın muktezasına göre kâh şu ve kâh bu Sefire karşı tatyipkâr ve iltifatkâr bazı beyanat-ı mahsusada bulunmayı itiyat buyurmuş olan Reisicumhur Hazretleri, bu seneki bayramımızda da gündüz tebrik için Büyük Millet Meclisinde kendilerini büyük üniformalarile ziyaret etmiş ve akşamki resmî ziyafete de keza aynı kıyafette davet edilmiş olan bilumum siyasî mümessiller meyanında Mısır Sefirine yemekten sonra yanından geçerken teveccühkâr bazı ifadatta bulunmuşlar ve fesini çıkararak rahat edebilmesine müsaade buyurdıklarını söylemişlerdir. Sefir bir an için tereddüt ettikten sonra fesini bizzat çıkarmış, bunun üzerine Reisicumhur Hazretleri kendisini yüzünden öpmüşlerdir”¹².

¹¹ Comte Charles de Chambrun, *Atatürk et la Nouvelle Turquie*, Paris: 1939. pp.

¹² *D.B.A. – Mısır. K. 9*: Hariciye Vekâletinden T.C. Elçiliklerine tamim. Ankara, 12.12.1932, No. 23853/161. Bu genelgenin örneği Elçiliklerimiz arşivlerinde de korunmuştur: Paris Büyükelçiliğimiz Arşivi, K. 77/A-1; Londra Büyükelçiliğimiz Arşivi, K. 648/2

Türkiye Dışişleri Bakanının bu açıklamasına göre, ortada olay diye bir şey yoktu. Dolayısıyla Tefik Rüştü Beyin Mısır Elçisinden özür dilemesi de söz konusu olmamıştı. Tefik Rüştü Bey, ertesi gün Mısır Elçisi Hamza Beyle yaptığı görüşmeyi şöyle anlatmaktadır:

“30 Teşrinievvel (1932) günü benden mülâkat isteyerek ziyaretime gelen Mısır Elçisine evvelce birçok defa vuku bulduğu gibi bir akşam evvel de Büyük Şefimiz Reiscumhur Hazretleri tarafından şahsı hakkında teveccühkâr beyanata mazhar olduğunu ve bu halin Reiscumhur Hazretlerinin kendisini sevmekte olduğunu teyit eylediğini tebarüz ettirdikten sonra sofradan kalkmakla hitam bulmuş olan resmî ziyafeti müteakip Fırkanın suvaresi başladığından kendisine her sene mümasil vaziyetlerde olduğu gibi fesini çıkararak istirahat edebileceğinin söylenmiş olduğunu hatırlatmış ve memleketimizde vakitle fes müstamelken hep bu suretle yani mecliste hazır bulunan en yüksek zatın müsaadesile fesin çıkarılması mutad olduğu esasında konuşmuş idim....

“Elçi bu beyanatım üzerine kendisini tatyip eylediğimi söyleyerek bana teşekkür etmiştir. Binaenaleyh teessüf beyanını mucip bir hadise mevcut olmadığı gibi tarafımdan teessür veya teessüf asla vaki ve varit olmamış bulunduğunu... size bildirmeğe lüzum görüyorum”¹³.

Bu açıklamalar “Fes Olayı”nın epeyce büyütülmesi üzerine yapılmıştı. Tefik Rüştü Aras, olay yüzünden Türkiye ile Mısır arasında beliren gerginliği gidermek çabasıındaydı. Olayın daha da büyütülmesini önlemeye çalışıyordu. Denilebilir ki, havayı yumuşatmak için ortada bir olay bulunmadığını, Elçinin kendi rahatı için fesini çıkarmasına izin verildiğini söylüyordu.

Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa ise olayı şöyle anlatıyordu:

“Gazi, yemekten sonra Mısır Elçisine kesin bir dille fesini çıkarmasını söylemiştir. Üniformalı olan Elçi bu isteği yerine getirememiş, bunun üzerine Cumhurbaşkanı fesi çıkarması için bir uşağa emir vermiştir. O zaman ve artık fes giymemesi için Kral Fuad’a yazması yolunda Cumhurbaşkanının açık ısrarı karşısında Hamza Bey fesini kendi çıkarmayı uygun görmüştür.... Bu beklenmedik müdahaleyle sarsılan Elçi salonu terketmek zorunda kalmıştır. Olay, bütün

¹³ D.B.A. – Mısır K. 9: T.C. Hariciye Vekâletinden Kahire Elçiliğine açık tel. 29.11.1932, No. 23208/133.

kordiplomatik, Hükümet üyeleri ve öteki seçkin davetliler önünde geçmiştir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı aynı gece Mısır Elçisini görmeye çalışmış, ama kendisine rastlayamamıştır. Hamza Bey ertesi gün Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey ile görüşmüştür. Bakan, olayı, Elçiye karşı teveccühkâr bir davranış olarak göstermeye çalışmış, Elçinin bunu trajik olarak görmesine üzüldüğünü bildirmiştir. Elçimiz tarafından bir yanlış anlaşılma bulunduğunu, yemekten sonra Elçinin rahatı için kendisine sadece bir teklifte bulunulmuş olduğunu söylemiştir. . .”¹⁴

Olayın Açığa Çıkması ve Mısır'da Yankıları

30 Ekim sabahı ajans bültenlerinde ve gazetelerde olayla ilgili herhangi bir haber çıkmadı. Olayın üzerine sanki bir perde inmişti. 1 - 3 Kasım günleri Dışişleri Bakanı Dr. Tefvik Rüştü (Aras), üstüste üç kez Atatürk katına çıktı. Belki Çankaya'da bu konuyu da gürüştü. Ama dışarı yine bir haber sızmadı. Ankara'da sohbetlerde Mısır Elçisinin fesi söz konusu edilmiyor değildi. Ama basında yine bir haber görülüyordu. Günler geçmişti. Olay kapanmış gibi görünüyordu.

Derken, unutulmak üzere olan olay onbir gün sonra hiç beklenmedik bir yerden patlak verdi. 11 Kasım'da *Daily Herald* adlı İngiliz gazetesi, kaynak göstermeden haberi yayınladı: “Bir Fes Diplomatik Fırtına Koparabilir” diye irice bir başlık atmıştı. “Yakın Doğunun geleneksel başlığı fes yüzünden Türk diktatörü Mustafa Kemal ile Ankara'daki Mısır Elçisi Hanza (Hamza) Bey arasında çıkan sert tartışma iki ülkenin diplomatik ilişkilerini bozabilir” diyordu. Mustafa Kemal'in Türkiye'de fesi yasaklamış olduğunu hatırlattıktan sonra, olayı, biraz çarpıtarak, şöyle anlatıyordu: Mısır Elçisi, Ankara'daki Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna yasaklanmış başlıkla gelmişti. Mustafa Kemal, Elçiye, “birdenbire fesini çıkarmasını emretmişti”. Bu yüzden ikisi arasında “sert bir tartışma” geçmişti. Elçi hemen sonra resepsiyonu terketmişti. Sonra Cumhurbaşkanı Elçiden “resmen özür dilenmesini” istemişti. Elçi “Gazi'nin özür dilemesini kabul etmişti”. Olay, böylece geçiştirilecekti. Ama, Mısır'da duyulmuştu ve derin öfke yaratmıştı¹⁵.

¹⁴ *D.B.A. – Mısır K. 9*: Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine yazı. Kahire, 1.12.1932, No. 4244/361. Gayet mahremdir.

¹⁵ “Diplomatic Storm a Fez may Cause”, *Daily Herald* (London), 11.11.1932.

Fes olayı üzerine basında çıkan ilk haber buydu. Yine aynı gün öğleden sonra *Evening Standard* adlı bir başka İngiliz gazetesi de aynı haberi, "Bir Fes Konusunda Çıkan Gürültü" başlığıyla verdi. Alaylı, kışkırtıcı bir dil kullanıyor, özetle şöyle yazıyordu: Bir Fes yüzünden Türkiye ile Mısır arasında çıkan kavga belki birçok Batılı kimseyi şaşkırtacaktı. Ama "Mustafa Kemal'in gözünde fes, boğa için kırmızı paçavra neyse oydu". Aynı etkiyi yapıyordu. Oysa Mısırlılar, fesi "dünyanın en güzel başlığı" sayıyorlardı. Bu düşünce Denison Ross gibi doğu uzmanlarınca da paylaşılıyordu. Mustafa Kemal Mısır diplomatına fesini çıkarmasını emredince Mısır'da duyulan öfke anlaşılmalıydı. Doğrusu şu Yakın Doğulular pek başlık düşkününü insanlardı. En uygun başlığı giymek, orada pek nazik bir sorun oluyordu.¹⁶

Londra gazetelerinde çıkan bu haberlerle "Fes Olayı" açığa çıkmış oldu ve giderek büyütülecekti. Aynı 11 Kasım 1932 günü *Reuter* haber ajansı haberi Mısır'a telledi. Olay, Mısır'da ilk kez duyuluyordu. Daha önce Ankara'daki Mısır Elçiliğinden bu konuda herhangi bir bilgi Kahire'ye ulaşmış değildi. Ertesi gün Mısır gazeteleri *Reuter* telgrafını sütunlarına aldılar. Hükümet yanlısı *El-Ahram* gazetesi, "Mustafa Kemal ve Fes - Mısır Elçisine karşı Ankara'da çıkarılan olay" başlığıyla haberi verdi. "Ankara'da yapılan resmî törenlerden birine Mısır Elçisi Abdülmelik Hamza Beyin fesli olarak katılması üzerine, Elçi töreni terketmiştir. Sonra Gazi'nin özür dilemesini kabul etmiştir. Böylece kapanacağı sanılan olay Mısır'a yansınca kötü etki yaptı" diyordu¹⁷. Öteki Mısır gazeteleri de Atatürk'ün Mısır Elçisinden "özür dilemiş olduğu" iddiasını vurguladılar¹⁸.

Türkiye'nin Kahire Elçisi Muhittin Paşa uzunca bir zamandır Mısır'da bulunmuyordu. Türkiye Elçiliği İşgüder tarafından yönetiliyordu. İşgüder Mehmet Ali Şevki (Alhan) Bey hemen Ankara'ya şu telgrafi çekti:

"Cumhuriyet Bayramında Reiscumhur Hazretlerinin Mısır Sefirine fesini çıkarmasını teklif, Sefirin retle merasimden çekilmeyi tercih ettiğinden hadise çıktığı(nı) Londra'dan gelen telgrafa müsteneden gazeteler yazıyor. Tekzibine müsaade buyurulması müsterhamdır Efendim."¹⁹

¹⁶ "Fuss Over a Fez", *Evening Standard* (London), 11.11.1932.

¹⁷ *El Ahram* (Kahire), 12.11.1932.

¹⁸ Örneğin İskenderiye'de çıkan *La Bourse Egyptienne* gazetesi, 12.11.1932.

¹⁹ *D.B.A. Mısır K. 9*: Kahire'den T.C. Hariciye Vekâletine tel. 13.11.1932.

Londra'dan çekilen ajans telgrafı Ankara'da da duyulmuştu. Ankara'da, örtbas edilmeye çalışılmış olayın geçten geç açığa çıkmış olması rahatsızlık yaratmıştı. Haberin Mısır'da yayılması üzerine Ankara'nın ilk tutumu, bunu resmi Anadolu Ajansı aracılığıyla yalanlamak oldu. Anadolu Ajansı Kahire'deki temsilcisine şu telgrafı çekti:

“Londra'dan Kahire'ye çekilen bir telgrafta Cumhuriyet Bayramında Reiscumhur Hazretleri tarafından Mısır Sefirine fesi hakkında vuku bulan bir teklife Sefirin ret ile mukabele ederek merasimden çekildiği şeklinde musanna bir haber verildiği öğrenilmiştir. Zaten haberin yazılış şekli ve doğruca Kahire'ye iş'arı tabiatıyla Türkiye ve Mısır münasebatının gittikçe daha yakın ve daha biraderane bir havada inkişaf etmekte olduğunu görmekten memnun olmayan bazı mehafilin tertibi eseri olduğuna kimsede şüphe bırakmayacağından üzerinde daha fazla tevakkufa lüzum yoktur.”

Bu telgraf Türkiye Dışişleri Bakanlığından Kahire Elçiliğine de iletildi²⁰.

Ankara'ya göre, haber, uydurmaydı. Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesinden hoşnut olmayanlarca çıkarılmıştı. Üzerinde durmaya değmezdi.

Türk Hükümeti, olayı geçiştirmek çabasındaydı. Anadolu Ajansının yalanlaması Mısır gazetelerinde yayınlanınca, heyecan yatıştır, olay dalbudak salmadan kapanır gider diye umuluyordu. Ama olayın kolay kolay kapanmayacağı anlaşılıyordu. Mısır Hükümeti, Ankara Elçiliğinden ivedi bilgi istemişti. Mısır basını olayın üstüne üstüne gidiyordu. Kahire ve İskenderiye gazetelerinde her gün olayla ilgili haberler çıkıyordu. 14 Kasım günlü gazetelerde “Ankara Olayı”, “Gazi ile Mısır'ın Ankara Elçisi Arasındaki Olay” başlıklı haberler ve yorumlar vardı. Bunlara göre, Hamza Bey'den Kahire'ye bir gizli rapor gelmişti. Raporun içeriği açıklanmıyordu. Mısır Dışişleri Bakanı Abdel Fettah Yahya Paşa, çarçabuk İskenderiye'den Kahire'ye dönüştü. Haberler kısaca bunlardı²¹.

²⁰ *Ibid.*: Hariciye Vekaletinden Kahire Elçiliğine Şifre Tel. Ankara, 14.11.1932, No. 120.

²¹ “L'Incident d'Ankara - Un Rapport Secret au Ministère des Affaires Étrangères”, *La Bourse Égyptienne* (Alexandrie); “L'Incident entre le Ghazi et le Ministre d'Égypte à Ankara”, *La Réforme* (Alexandrie), 14.11.1932.

Mısır muhalefet Partisi Vefî de olayı ele almıştı. Adamakıllı sömürmek niyetinde görünüyordu. Yine 14 Kasım günü, Vefî'nin yayın organı *El Belag* gazetesi şunları yazıyordu:

“Bundan iki gün önce Ankara'dan gelen telgraflar, Gazi Mustafa Kemal'in resmî bir törene katılan Mısır Elçisine fesini çıkarmasını emrettiğini ve bu yüzden Gazi ile Elçi arasında tartışma olduğunu, Elçinin törenden ayrıldığını ve olay Mısır'a yansımamış olsaydı, Gazi'nin özür dilemesinin Elçi tarafından kabulüyle sorunun çözümlenmiş sayılması gerektiğini bildirmişlerdir.

“Olay konusunda şimdye kadar alınan ayrıntılar bu kadardır. Bu ayrıntılardan Mısır'ın hakarete uğradığı anlaşılıyor. Çünkü önce Gazi'nin Mısır Elçisine fesini çıkarmasını emretmesi fese hakaret anlamı taşıyor. Sonra, Devletler Hukuku kuralları gereğince her zaman, hattâ savaşta bile saygı görmesi gereken ayrıcalıklara sahip Mısır Temsilcisine, Mısır üzerinde yetkisi bulunmayan bir kimse tarafından böyle bir emir verilmiş olması hakarettir. Öyleyse Gazi'nin Mısır Elçisinden özür dilemesinin hakareti temizlemeye yetip yetmediğini, Elçinin, Mısır'a yapılan hakareti Hükümetine danışmadan kabul etme hakkı bulunup bulunmadığını, özür dilemenin Ankara'da mı yoksa Mısır'da mı yapılması gerektiğini incelemek gerekir. . . Olay ister kasıtsız çıkarılmış olsun, isterse Mısır'ın ulusal başlığı horlanarak Elçiye hakaret etmek amacından kaynaklanmış bulunsun, herhalde sorunu Elçi değil, Mısır Hükümeti bir çözüme bağlamak zorundadır. Mısır Hükümeti Gazi Mustafa Kemal'in özür dilemesini ya kabul eder, ya da özür dilemenin başka biçimde yapılmasını kararlaştırır. Abdülmelik Hamza Bey Gazi'nin özür dilemesini gerçekten kabul etmişse yetkisini aşmış demektir. . .

“Ankara olayı hakkında ne yapmak niyetinde olduğunu Mısır Hükümetinden soruyoruz.”²²

Mısır muhalefet organı, ölçüyü iyice kaçırmıştı. Hükümeti hırpalamak isterken, Atatürk'ü diline dolamıştı. Bir yabancı Devlet Başkanının polemiklere böylesine bulaştırılamayacağını akıl edememiş, dikkate almamıştı. Mısır'ın sözümona “ulusal başlığı” çıkartılmakla Mısır'a hakaret edilmiş imiş. Çıkartılan sanki fes değil de Kral Fuad'ın tacı idi. Güya Atatürk Mısır Elçisinden özür dilemiş imiş! Ama bu yetmezmiş. Özür dilemenin nerede, nasıl yapılacağına ve kabul edilip

²² “Gazi ile Mısır Elçisi arasında çıkan Olay”, *El Belag* (Kahire), 14.11.1932.

edilmeyeceğine Mısır Hükümeti karar vermeliymiş. Ve Mısır Hükümeti ne yapıyormuş acaba?

Mısır'ın İsmail Sıtkı Paşa Hükümeti de açıkça huzursuz ve sinirliydi. Muhalefetin saldırılarından rahatsız oluyordu. İkincisi de başka bir başarısızlığından dolayı rahatsızdı. Fes olayında Kahire Hükümetinin sinirliliğini Türkiye İşgüderi şöyle açıklamaktaydı:

“Mısır Hükümetinin bu hususta fartı asabiyet göstermesinin başlıca sebebi, Baş Vezir Hazretleri Avrupa'da bu kerre, takip eylediği mali ve siyasi gayeleri elde edememeksizin avdeti Hükümeti şu esnada nazik bir mevkie koymuş olmasındandır. Şu esnada Ankara Sefirinin güya sui muameleye hedef olduğu ve Mısır ananatının istihfafa uğradığı gibi şayiaların intişarı da bu hali ayrıca teşdit edecek mahiyette görüldüğünden, kafi itizarla sui tesirâtı izale etmek istedikleri anlaşılmaktadır. . . ”²³

Demek ki Mısır Başbakanı Avrupa'dan eli boş dönmüştü. İçerde nazik bir durumda kalmıştı. Buna bir de “Fes Olayı” eklenmişti. Öyleyse Mısır Hükümeti de, olayın üzerine gidecekti ve gitti.

Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa, İskenderiye'den Kahire'ye dönünce, 16 Kasım günü Türkiye İşgüderi Şevki (Alhan) Bey ile bir saat kadar süren özel bir görüşme yaptı. “Size pek üzücü bir olayı haber vermek zorundayım” diyerek söze girdi. Mısır görüşüne göre Fes olayını anlattı. “Resmî başlığımıza bir saldırı demek olan bu olaydan dolayı pek üzgünüm; bilirsiniz, üniformamızla birlikte fes giymek usuldendir” dedi. Mısır Elçisince bir yanlış anlama olduğu yolunda Türkiye Dışişleri Bakanının görüşünü paylaşamayacaklarını belirtti. “Bizden özür dilenmesi gerektiği kanısındayız” diye vurguladı. Sözlerini şöyle sürdürüp düğümledi: “En büyük arzumuz dostça ilişkilerimizi sürdürmek ve geliştirmektir; ama içinden çıkılması gereken pek güç bir durumda bulunuyoruz. Bunun için ilerde de benzer bir durumun tekrarlanmayacağı yolunda bize güvence vermesini Ankara Hükümetinden rica ediyoruz. Bütün bunlar bir nota ile size bildirilecektir, sanırım.”²⁴ Yahya Paşa ayrıca Ankara'daki Mısır Elçisinin geri çekilebileceğini de sezdirmişti. İşgüder, özür dilemeyi

²³ *D.B.A. – Mısır K. 9*: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine yazı. Kahire, 16.11.1932, No. 4209/332. Mahrem ve Zata Mahsustur.

²⁴ *Ibid.*: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine yazı. Kahire, 1.12.1932, No. 4244/361. Gayet mahremdir.

gerektirecek bir durum bulunmadığını Mısır Dışişleri Bakanına anlatmaya çalışmıştı. Ama Bakan pek yumuşamak niyetinde görünmemişti. Bu konuşmadan sonra Kral ile görüşmek üzere yine İskenderiye'ye gitmişti. Kral Fuad ile birlikte Türkiye'ye verilecek nota konusunun ele alınacağı sanılıyordu.

Yine 16 Kasım günü, bir bölüm Mısır gazeteleri, Anadolu Ajansının olayla ilgili yalanlamasını yayınladılar. Ama Hükümet yanlısı *El Ahram*, Saray organı *El İttihad* ve Başbakan Sıtkı Paşa partisinin sözcüsü *El Şahab* gazeteleri, Anadolu Ajansı telgrafını sütunlarına hiç almamışlardı. Anlaşılan oydu ki, Anadolu Ajansı aracılığıyla yapılan yalanlama Mısır'da olumlu bir etki yapmamış, Hükümeti ve Sarayı yumuşatmaya yetmemişti²⁵.

Mısır Hükümeti, olayı resmiyete dökmek ve büyütme niyetinde görünüyordu. 17 ve 18 Kasım günlü Mısır gazeteleri, Hükümet kaynaklarından sızdırılan haberler yayınladılar. Bunlara göre, olay, doğrulanmıştı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, gerçekten, Mısır Elçisinin fesini çıkartmak istemişti. Ama fes, Mısır Elçisinin resmi giysilerindenendi. Çıkarılamazdı. Bu bakımdan Türkiye Cumhurbaşkanı güya Mısır Elçisinden özür dilemişti! Gazeteler, Elçi Hamza Beyin Ankara'dan geri çekilmesi düşüncesini de ortaya atıyorlardı. Yerine bir İlgüder bırakılabilirdi. Zaten Kahire'deki Türkiye Elçiliği de bir süredir İlgüderlerle yönetiliyordu. Öyleyse Mısır Elçisi geri çekilebilirdi²⁶.

Mısır, Türkiye'ye Nota Veriyor

Mısır Hükümetiyle basını, olayı gittikçe büyütüyorlardı. Bu tutumun arkasında Saray'ın bulunduğu anlaşılıyordu. Kral Fuad, sanki tacına, tahtına dokunulmuş gibi alınmıştı. İşin arkasını bırakmak niyetinde değildi. Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa, İskenderiye'ye gidip döndükten sonra, 20 Kasım 1932 günü Türkiye İlgüderi Şevki Beye resmen bir nota verdi. Aslı Fransızca olan notanın Türkçesi şuydu:

“Haşmetli Kral Hazretlerinin Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Ulusal Bayramı dolayısıyla verilmiş olan suvare sırasında ortaya çıkan üzücü olayla ilgili olarak Mısır Elçiliğinden ayrıntılı rapor almıştır.

²⁵ *Ibid.* T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine yazı. 26.11.1932, No. 4256/370.

²⁶ *La Bourse Egyptienne*, 17.11.1932; *La Réforme*, 18.11.1932

“Haşmetli Kral Hazretlerinin Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Beyefendinin Mısır Elçisine bildirmek lütunda bulunduğu açıklamayı ve üzüntüleri hoşnutlukla karşılamıştır.

“Bununla birlikte, yabancı ülkelerdeki Mısır temsilcileri resmî törenlerde ulusal başlığı giymek zorunda olduklarından Haşmetli Kral Hazretlerinin Dışişleri Bakanlığı, iki Hükümet arasındaki dostça ilişkileri sürdürüp geliştirmek arzusuyla, böyle bir olayın ilerde tekrarlanmayacağı konusunda güvence almaktan mutlu olacaktır.”²⁷

Bu notayla fes işi, resmîyete döküldü. Gazeteleri aştı. Türkiye ile Mısır arasında bir sorun oldu. Mısır Hükümeti, fes işini resmen “üzücü bir olay” sayıyordu. Türkiye Dışişleri Bakanının Elçiye açıklamalarını ve üzüntü bildirmiş olmasını hoşnutlukla karşılamıştı. Ama yeterli bulmamıştı. İlersi için Türkiye’den “güvence” istiyordu. Fes, Mısır’ın “ulusal başlığı” sayılıyordu. Mısır Elçileri bunu giyeceklerdi, giymek zorunda idiler. Bundan böyle Türkiye’de Mısır Elçisinin fesine dokunulmayacaktı. Türkiye Hükümeti bu konuda Mısır Hükümetine güvence vermeliydi. Mısır notasının anlamı buydu.

Mısır Dışişleri Bakanı notayı Türkiye İşgüderine elden verdi. İşgüderin olay konusunda yeterince resmî bilgisi yoktu. Bildikleri daha çok gazete haberlerine dayanıyordu. Kendisi bu konuda bir fikir ileri sürebilecek durumda değildi. Yalnız notanın Ankara’daki Mısır Elçiliği aracılığıyla Türk Hükümetine verilmesi gerektiğini düşündü. Ama notayı geri çevirmeyi de uygun bulmadı. Aldı ve Bakanın önünde okudu. Türk Hükümetinden güvence istenmesinin pek aşırı bir istek olduğunu söyledi. Bu konuda Yahya Paşa ile kendisi arasında geçen konuşmayı Ankara’ya şöyle rapor etti:

“... Hariciye Veziri Hazretlerine nota zirindeki teminat talebinin müfritane bir talep olduğunu tekrar ve teyitten hali kalmadım. Hariciye Vezirinin ifadesine göre bu işte en ziyade müteessir bulunan bizzat Kral Hazretleri imiş... Teminat meselesinin müşkilât ihdasından başka bir şeye yaramayacağını izah ettim. Hariciye Veziri mesele hal olmadığı takdirde Sefaret Heyetinin geri çağırılmasını intac edebileceğini, buna ise pek müteessir olacağını söyledi.”²⁸

²⁷ *D.B.A. – Mısır K. 9*: Mısır Dışişleri Bakanlığının 21.11.1932 günlü notası. (Nota 20 Kasım günü verilmişti, ama 21 Kasım 1932 tarihini taşıyordu. B.N.Ş.)

²⁸ *Ibid.*: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tahrirat. 20.11.1932, No. 349.

Demek ki, Mısır Hükümeti, fes yüzünden Türkiye ile diplomatik ilişkileri kesmeye kadar ileri gidecekti. Yahya Paşa, basın yayınları yüzünden Mısır Hükümetinin güç durumunda kaldığını, soruna bir çözüm bulunmasını beklediklerini eklemiştir. Nasıl bir çözüm düşündükleri sorulunca, “Ekselâns Tefvik Rüştü Bey pek beceriklidir, bir çözüm yolu bulur” deyip geçmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı ayrıca, Türkiye’nin ekonomi nedeniyle Kahire’de bir süredir Elçi bulundurmayışından yakınmıştır. Aynı ekonomi nedenini Mısır da ileri sürebilir ve Ankara’da bir İşgüder bırakabilirdi. Ama Türkiye ile ilişkilerine önem verdiklerinden bu yola gitmiyorlardı²⁹.

Mısır Basınında Yayınlar

Kahire Hükümetinin sertleşmesine paralel olarak Mısır basını da yayınlarını arttırdı. Kahire ve İskenderiye gazeteleriyle dergilerinde uzun yorumlar çıkıyordu. Kimi yayın organları çirkin biçimde Atatürk’ü de dillerine doladılar. Kahire’de çıkan *El Latayif-ül Musavvara* adlı mizah dergisi olayla ilgili bir karikatür yayımladı ve şunları yazdı:

“Gazi’ye teşekkürler. Basınımızı, muhaliflerimizi bir süre uğraştıracak gülünç ve hazin bir konu çıkardı. . .

“Gazi Hazretleri, Türklerin ulusal bayramında, hakkın parlak ışığı gibi kırmızı renkli, kara püsküllü Mısır fesine sataştı. Bu sataşmadan beklenen sonuç alındı.

“Fes olayının Mısır’da yarattığı ilk etkiyi azaltmak ve Mısır’ın bu derin yarasına merhem sürmek amacıyla yapılan açıklamada, Gazi’nin Mısır Elçisine sadece bir teklifte bulunduğu bildiriliyor.

“Türk kaynağından çıkan bu söylentiye önemsemiyorum. Çünkü Gazi, ister sadece teklifte bulunmuş, isterse gülümseyerek ya da kaşlarını çatarak emir buyurmuş olsun, görevi olmayan bir işe karışmıştır. Mısırlılar özgürdüler, başlarına istediklerini giyerler.

“Görevleri olmayan bir şeye karışanlar, hoşlanmayacakları şeyleri duymaya da katlanırlar. Acaba Hükümetimiz bu konuda Gazi’ye bir şeyler duyurdu mu, duyurmadı mı? . . . Bağımsız Mısır ulusu, Fes olayı konusunda ne yapıldığını haklı olarak bilmek ister.”³⁰

²⁹ *Ibid.*

³⁰ “Fes Olayı ve Gazi”, *El Latayif-ül Musavvara* (Kahire), 21.11.1932

Mısır Hükümetinin Türkiye'ye bir nota verdiği henüz basına açıklanmamıştı. Postayla gönderilmiş olan nota daha Ankara'ya ulaşmamıştı ve Türk kamuoyu da bundan habersizdi. Mısır basınında yayınlar sürüp gidiyordu. Hükümet yanlısı *El Ahram* gazetesinde Mahmud Abdülfetah özetle şunları yazıyordu: Gazi Mustafa Kemal ile Mısır Elçisi arasında çıkan olay "pek üzücü" idi. Türkiye-Mısır ilişkilerinde gerginlik yaratmıştı. Gazi'nin davranışı hem kendisi, hem de Türkiye hesabına bir "yanlışlık"tı. Olay kasten çıkarılmış olsaydı bunun sonucu "pek vahim" olurdu. Ama Gazi'nin kasıtlı olarak Mısır Elçisini ve Mısır'ı küçük düşürmek istemiş olduğu söylenemezdi. Yine de olay hoşgörülüp geçirilemezdi. Ama kamuoyunu fazla kıskırtmamaya da dikkat etmeliydi³¹.

Yazar Türkiye'de fesin yüzyıllık tarihini anlattıktan sonra sözlerini şöyle düğümlüyordu:

"Yedi yıl önce Türkiye'de şapka kullanılmaya başlandı. Bu yedi yıllık süre, Türklerin fesi büsbütün unutmaları için yeterli değildir. Çünkü şimdiki kuşak uzun yıllar fes giymiştir. Türkiye'de bir yabancı tarafından giyilmiş olsa bile, fes, Türkler arasında üzüntü, gücenme ve öfke yaratabilir. Bundan sakınmak gerekir. Bu nedenle Türklerle bu konuda yardımcı olmalıyız. Türklerle karşı dostluğumuz bunu gerektirir"³².

Bu arada 21 Kasım günü Türkiye İşgüderi Şevki Bey, Mısır Başbakanı İsmail Sıtkı Paşa ile bir görüşme yaptı. Görüşmenin "mülâyimane dostane bir tarzda cereyan etmiş olduğunu" Ankara'ya bildirdi³³. Mısır basını, Türkiye İşgüderinin fes konusunda Başbakan Sıtkı Paşa ile bir görüşme yaptığını okuyucularına duyurdu³⁴. Bir hafta kadar sonra, 30 Kasım'da, Mısır basını ilk kez, fes olayıyla ilgili olarak Türkiye'ye bir nota verildiğini kamuoyuna duyurdu³⁵. Ama notanın içeriği yine açıklanmamıştı.

Mısır notası üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı sorunun üzerine önemle eğilmek gereğini duydu. Kahire Elçiliğine hemen 1000 lira-

³¹ Mahmut Abdülfetih, "Türkiye ve Fes", *El Ahram* (Kahire), 22.11.1932

³² *Ibid.*

³³ *D.B.A. - Mısır K. 9: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tahrirat. 22.11.1932, No. 351.*

³⁴ *La Réforme*, 23.11.1932; *La Bourse Egyptienne*, 23.11.1932.

³⁵ *D.B.A. - Mısır K. 9: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel, 1.12.1932, No. 360.*

lık ek haberleşme ödeneği yollandı ve Mısır gazetelerinde çıkan yazıların günü gününe Ankara'ya iletilmesi istendi. Londra Büyükelçiliğine çeşitli sorular yöneltildi: Olay, neden Londra'dan sızmıştı? İngiliz gazetesinin bu haberi yaymaktaki amacı neydi? Haberi İngiliz resmî çevrelerinden mi, yoksa başka bir kaynaktan mı almıştı? Gazetenin kaynağı neydi? Fes olayı üzerine ilk yayın yapan *Daily Herald* gazetesi miydi? ³⁶

Londra Büyükelçiliği hemen bir araştırma yaptı. Haberi ilk kez kamuoyuna duyuran *Daily Herald* gazetesiydi. Gazete bu haberi güvenilir bir kaynaktan aldığını söylemişti, ama kaynağı açıklamamıştı. İşçi Partisinin organı olan bu gazetenin, Türkiye ile Mısır arasında bir olay yaratmak amacı güttüğü pek düşünülmüyordu; habercilik gayretiyle bu haberi yaymış olabilirdi. Büyükelçilik, gazetenin, "bir hadise ihdası maksadını istihdaf gibi bir kasd-ı mahsus ile bu haberi neşretmiş olması pek muhtemel görülmemektedir" dedi ³⁷.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı postadan Mısır notasını beklerken konu üzerine eğiliyor, soruşturmalar yapıyor, bilgi topluyordu ve bu arada Mısır basını yayınlarını aralıksız sürdürüyordu. 1932 Kasım ayı sonunda bir Mısır gazetesi şunları yazıyordu:

"Gazi, Türkiye'yi değiştirip Avrupalı devletler arasına sokmak için yaptığı çeşitli devrimler arasında şapka devrimi de yaptı ve fesi şapkayla değiştirdi. . . Türkiye'de kullanılan başlıkları birleştirmek için halka zorla şapka giydirdi. Giymemekte direnenleri sert biçimde cezalandırdı. . . Bugün Türkiye'de fes büsbütün kaybolmuştur. Türkiye'yi ziyaret eden Mısırlı, Suriyeli vb. turistler de İstanbul sokaklarında fesle dolaşamazlar, şapka giyerler. . . Fesle dolaşan her Türk'ün tutuklanması için zabıtaya emir verilmiştir. Bu nedenle ilk zamanlar fesli Mısırlılar da Türkiye'de yakalanıp karakollara götürülmüşler ve durumlarını kanıtlayıncaya kadar tutuklu kalmışlardır.

"Türkiye'de bugün yalnız yabancı Elçilere fes giyme hakkı tanınmıştır. . ." ³⁸

³⁶ *Ibid.*: T.C. Hariciye Vekâletinden Londra Büyükelçiliğine tel. 27.11.1932.

³⁷ *Ibid.*: T.C. Londra Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine yazı. 29.11.1932, No. 10956/176.

³⁸ "Mısır'ın Ankara Elçisinin Fes Olayı Dolayısıyla. Fes ve Şapka. Gazi Mustafa Kemal Fesi niçin Türkiye'den kaldırdı?", *El Dünya El Musavvara* (Kahire), 30.11.1932

Türk Gazetelerinin Tepkisi

Aralık ayı başlarına kadar hep Mısır basını yayın yapmış, Türk basını susmuştu. Mısır'ın Türkiye'ye nota verdiği Türkiye'de duyulunca Türk basını sert biçimde tepki gösterdi. Hükümet çevreleriyle yakın ilişkisi bulunan gazeteci ve milletvekili Asım Us, 4 Aralık 1932 günü hatıra defterine şu notu düşmüştür:

“Bazı Mısır gazeteleri Mısır Hükümetinin Ankara'daki Sefiri Abdülmelik Hamza'ya hakaret edildiğinden bahisle nota vermiş olduğunu yazıyorlar ve Türkiye aleyhine ağır tecavüzlerde bulunuyorlar. Bu nota henüz Ankara'ya gelmemiştir. Tabii münderecatı malum değildir. Güya Gazi hazretleri, Cumhuriyet balosunda Mısır Sefirinin fesini çıkarmasında ısrar etmiş, Sefir de çıkarmak istemediği için baloyu terkedip gitmiş!...

“Kral Fuad, bir kere memleketinde serbest intihabata müstenit meşrutiyet idaresi kurmuştur. Mısır millet meclisini toplansın, şayet ortada bir mesele varsa hâdiseyi meclise sevketsin, bu meclis bir mesele olduğuna hükmederse ondan sonra icabına bakılır. İcap ederse Cemiyeti Akvamdaki milletlerarası bir mahkeme huzurunda tetkik edilir. Fakat Mısır Kralı sadece keyfi için bir hadise çıkarmak istiyorsa buna mesele olarak bakamayız. Galiba Kral Fuad taç ve tahtını muhafaza etmek için harici bir mesele çıkararak Mısır efkârı umumiyesini meşgul etmek istiyor. Mısır Sefiri Ankara'da bir mesele yok dedikten sonra hiç yoktan bir mesele çıkarmaya çalışmak istenildiği anlaşılınca bu hareketin maksat ve manası ne olabileceğini düşünmek iktiza eder.

“Kral Fuad idaresi sistematik surette Türkiye'nin Mısır'daki iktisadi menafiini izrar ediyordu. Tütünlerimize ve elmalarımıza karşı yapılan muameleler malûmdur. Bu türlü muamelelerin maksat ve manası şimdi anlaşılıyor”³⁹.

5 Aralık günü Türk basınında sert yayınların başladığı görülür. *Milliyet* gazetesi, iki sütuna şu manşeti atmıştı: “Mısır'da bir takım münafıklar mesele çıkardılar. Asıl ve esası olmayan bir Londra telgrafını ileri sürerek Türkiye aleyhine hücum ve tecavüzde bulunuluyor. Mısır Hükümeti Ankara'ya bir nota mı gönderdi?”

³⁹ Asım Us, *Hatıra Notları, 1930 - 1950*, İstanbul: 1966, s. 63-64.

Bu başlık altında gazete şunları yazıyordu:

“Birkaç günden beri Mısır gazetelerinin Türkiye hakkında ağır hücumlarda bulduklarını işitiyorduk. Dün ve bugün bu gazeteler elimize geçti. Hayretle okuduk. Bu gazeteler, Türkiye’de Mısır Sefirine hakaret olduğunu, Mısır Hükümetinin Hükümetimize bir nota verdiğini yazarak ikide bir Mısır’da iki milletin dostluk ve kardeşlik rabitalarını kırmak, iki milleti birbirinden ayırmak isteyen sokak politikacılarının tahrikatını tekrar etmektedir. Daha ilk tahrikatta bu azgın tahrikatın sebebi çirkin ve iğrenç bir oyun olduğunu öğrendik. . .

“Şunu söylemek isteriz ki Mısır’da yerli mi, ecnebi mi ne olduğu belirsizlerin kurduğu bir fitne yuvası vardır. Bunlar Mısır milleti efkârı umumiyesini Türkiye milletine karşı düşman etmek için daima fırsat ararlar.

“Bulamadıkları zaman da icat ederler. Uyuşturucu maddelere karşı en şiddetli tedbirleri almış olan Türkiye hükümetini daha geçen sene esrar kaçakçılığı ile ittiham etmeye yeltenen ve bu vesile ile geniş bir tahrikat fırtınası koparmaya çalışanlar da gene bunlardır.

“Mısır hükümetinin notasının posta ile gönderildiği anlaşılıyor. Henüz Ankara’ya gelmemiş olduğu için Mısır hükümetinin bu çirkin tahrikât hakkındaki fikrinin ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat sokak politikacılarının bu oyununun mahiyetini anlamaya ve Türkiye efkârı umumiyesine anlatmaya çalışacağız.

“Muayyen politikacıların oyunu veyahut bazı gazetelerinin satış ve şantaj menfaati her ne sebepten olursa olsun inkılâpçı Türkiye’ye müteveccih olan her türlü tecavüze karşı Türk efkârı umumiyesinin yüksek ve derin hassasiyeti unutulmamalıdır. Türk gazeteleri bu münafıkların mahiyetlerini ve içyüzlerini bizzat kendi milletlerine teşhir etmekten de âciz değildirlen.”⁴⁰

Türk basınında bu sert yayınlar başlarken, Başbakan İsmet (İnönü) ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras), *El Siyasiye* adlı Mısır gazetesine kısa birer demeç verdiler ve Türkiye – Mısır dostluğu üzerinde durdular. İsmet Paşa şöyle diyordu:

“Bütün milletlere karşı olan siyasetimiz; doğruluk, dostluk ve açıklık temellerine dayanır. Türkiye Cumhuriyeti, Mısır’a ve dost Mısrılılara, hayatın her alanında başarı, ilerleme, refah, mutluluk diler.

⁴⁰ *Milliyet* (İstanbul), 5.12.1932.

Ortak ilerleme yolunda omuz omuza ilerleyebilmemiz için entrikacılar (dessaşlara), cahillere, kötü niyetlilere karşı uyanık davranmalıyız. Böylece uluslarımızı uygarlık ve yurtseverlik yolunda ileri götürür ve ilişkilerimizi günden güne daha da güçlendiririz.”⁴¹

Tevfik Rüştü Bey de aynı yönde konuşuyor ve “Ben, Mısır’ı severim; fırsat düştüğü zaman Mısır’ı ziyaret edeceğimi ümit ederim” diyordu⁴².

Mısır Notasına Türkiye’nin Cevabı

Türk Hükümeti, Mısır notasına verilecek cevap öncesi günlerde havayı yumuşatmaya çalışıyordu. Öte yandan Türkiye’nin Kahire Elçiliği de sorunun dostça bir çözüme bağlanması için Türk notasına, Mısırlıları hoşnut edecek sözler eklenmesini Ankara’ya telkin ediyordu:

“Mısır kıyafeti resmiyesine tarafımızdan bir güne itiraz vaki olmadığı gibi olamayacağı da tabii bulunduğu maalinde cevabî notada bir söz söylenilmesi meselenin dostane bir surette izalesini intac eyleyeceğini” söylüyordu⁴³. Mısır’a verilecek cevap Ankara’da kaleme alınıyordu.

Mısır notası, Türk Hükümetini ciddi bir durum karşısında bırakmıştı. Çünkü Mısır, ilersi için Türkiye’den resmen “güvence” istiyordu. Böyle bir istek yerine getirilemezdi. Bu, Tevfik Rüştü Beyin deyişiyle, “gayri mümkünü istemek” demektir. Kahire Hükümeti, bir “çıban başı aramaya çalışıyor” gibiydi. İşi nereye kadar götürmek niyetindeydi? Pek kestirilemiyordu⁴⁴. Yoksa fes yüzünden Türkiye-Mısır ilişkileri kesilecek miydi?

Mısır’a verilecek cevabî nota, böyle kaygulu düşünceler arasında, Ankara’da hazırlandı. Bakanlar Kuruluna ve Cumhuriyet Halk Partisine sunuldu. Oybirligiyle onaylandı. Atatürk’ün de onayı alındık-

⁴¹ “Türkiye-Mısır İlişkileri. Türkiye Yöneticilerinin İki Önemli Demeci”, *El Siyasiye* (Kahire), 4.12.1932.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *D.B.A. – Mısır K. 9*: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel. 4.12.1932, No. 376.

⁴⁴ *Ibid.*: T.C. Hariciye Vekâletinden Kahire Elçiliğine şifre tel. 8.12.1932, No. 987.

tan sonra, Mısır Dışişleri Bakanlığına sunulmak üzere, 8 Aralık 1932 günü Kahire Elçiliğine postalandı⁴⁵.

Aslı Fransızca olan notanın zamanında yapılmış çevirisi şudur:

“Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği, Hükümeti Kraliye Hariciye Vezaretinin kendisine 21 teşrinisani 1932 tarihinde tevdi eylemiş olduğu şifahi tavriri Hükümetine irsal etmiştir.

“İşbu Elçilik, Hükümetinin emrine tevfikân, atideki hususu Hariciye Vezaretine tebliğ ile şerefyaptır.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Abdel Malek Hamza Beyefendi ile Hariciye Vekili arasında açık ve samimî bir mükâlemeye mevzu teşkil etmiş olan bir vakıanın mezkûr notada yeni bir tarzı tahkiyesini görmekten hisseylediği hayreti ketmedemez. Filvaki, Tefvik Rüştü Beyefendi, Mısır Elçisinin ona yapmış olduğu ziyaret esnasında, müşarünileyhe Halk Fırkası tarafından verilen suvarenin başlangıcında kendisine tevcih edilmiş olan sözlerin yüksek derecede iltifatkâr ve bariz bir surette dostane olan mahiyetini izah etmişti. Resmî ziyafetin nihayetinde, ve bunu müteakip, Fırkanın verdiği suvarenin iptidasında, bütün geçen senelerde olduğu gibi, Mısır Elçisine serpuşunu çıkararak daha fazla rahat etmesi müsaadesi verilmiş olduğunu Vekil Bey müşarünileyh Elçiye hatırlatmıştı. Esasen, bu hareket tarzı, Türklerin elyevm Mısır’da taşınmakta olan serpuşu istimal eyledikleri devirdeki itiyatlarına mutabık bulunmaktadır.

“Hamza Bey, kendisine söylenilmiş olan sözlere verilecek bişüphe iltifatkâr ve dostane mana üzerinde Hariciye Vekili Beyefendi ile tamamen mutabık idi ve bu mükâlemeden sonra herhangi bir sui tefehhüme artık mahal kalmamış bulunuyordu. Söylemeye hacet yoktur ki bu Vekâlet nazarında, mezkûr suvare esnasında hiçbir hadise vuku bulmadığı cihetle, Tefvik Rüştü Beyefendinin 30 Teşrinievvelde Mısır Elçisi ile yaptığı mülâkatta bir teessüf beyanı mevzu-bahs olamazdı.

“Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Hükümetine teessür veren atideki hususu işarete lüzum görmektedir:

“Türk ve Mısır kardeş milletlerini birbirlerine bağlayan dostluk rabıtaları her gün inkişaf etmekte ve kuvvetlenmekte olduğu es-

⁴⁵ *Ibid.*: T.C. Hariciye Vekâletinden Kahire Elçiliğine açık tel. 8.12.1932, No. 136. (8 Aralıkta Ankara’dan Kahire’ye postalanan Türk notası, 18 Aralık 1932 günü Mısır Dışişleri Bakanlığına sunulmuştur. – B.N.Ş.)

nada, istihdaf ettikleri gayeye nüfuz edilememiş olan vasıfta makrun veya musanna bazı haberler son derece dostane olan bir fiilin manasını, istismar kastile tağyir ederek bu münasebatta bulutlar yaratmak tehlikesini göstermiştir.

“Hükümeti Kraliye Vezaretinin yukarıda işaret edilen notasında zikredilmiş olan millî serpuşun taşınması meselesine gelince, her Devletin muvafık bulunduğu üniformayı kabulde bittabi serbest olduğunu ve keza her Devletin kendi protokolünü de, millî veya beynelmilel hayatta mütemadiyen tahakkuk eylemekte bulunan tekâmüllerin muktezalarını nazarı dikkate alarak, tanzim eylemesi tabii olduğunu ilâveye ihtimal lüzum yoktur.

“Türkiye’nin Mısır ile münasebetleri yeni esaslar üzerine kurulduğundan beri Cumhuriyet Hükümeti müstakil Mısır milletine dostluğunun ve itibar hissini müteaddit delillerini ibraz etmiştir. Müşarünileyh Hükümet bu kadar feyizli bir menbaa kök salmış olan bu münasebetleri yalnız idame eylemek değil, onları iki milletin birbiri hakkında besledikleri hisler ile tamamen ahenkdar olacak mertebede teşyit ve takviye eylemeyi de daima arzu eder.”⁴⁶

Nota buydu. Türk Hükümeti, ortada bir olay bulunmadığını belirtiyordu. Mısır Elçisine, fesini çıkararak rahat etmesi izni verilmişti. Bu, pek iltifatkâr ve dostça bir jestti. Böyle olunca Mısır Elçisine bir üzüntü bildirme de söz konusu olmamıştı. Çarpıtılmış ya da uydurma haberlerin, gelişmekte olan Türkiye-Mısır ilişkilerine gölge düşürme tehlikesi yaratmış olması Türk Hükümetini üzmüştü. Başlık giyme konusuna gelince, her Devlet kendine uygun üniformayı benimseyebilirdi ve yine her Devlet kendi protokolünü özgürce düzenleyebilirdi. Bunun anlamı; Mısır kendi üniformasını saptayabilir ve bu üniformanın bir parçası olarak fesi kabul edebilirdi. Ama Türkiye de kendi protokol kurallarını belirlemekte özgürdü. Notada son olarak Türkiye Mısır’a dostluk elini uzatıyordu. Bakalım Mısır Hükümeti bu dostluk jestine karşılık verecek miydi; yoksa zıtlaşmayı mı yeğleyecekti.

Nota postaya verilirken Kahire İşgüderine bir de kapalı talimat gönderildi. Özetle şunlar bildirildi: Türkiye, konuyu açıkyürekle

⁴⁶ *D.B.A. – Mısır K. 9:* Türkiye’nin Kahire Elçiliğinden Mısır Dışişleri Bakanlığına nota. (Nota, 8 Aralık 1932 günü Kahire’ye postalanmış ve 18 Aralık günü Mısır Dışişleri Bakanlığına sunulmuştur – B.N.Ş.).

aydınlatmıştı. Bu dostça açıklama üzerine konu artık kapanmamıştı. Mısır Hükümeti “çocukça” davranışında direnirse, iki ülke ilişkileri bakımından “suçlu” durumuna düşecekti. Türkiye, Mısır’ı kışkırtmamaya özen göstermişti: İlişkileri koparmaktan sakınmıştı. Mısır notası Türk kamuoyunda sert tepkiler yaratmıştı. Türk Hükümeti, bu gergin hava içinde notayı hazırlamıştı. Ve elinden geleni yapmıştı. Nota, Türk Hükümetinin “azami gayretle vardığı azami izah şekli” yansıtıyordu. Türkiye’den daha fazlası beklenmemeliydi. Bunlar, notanın sunulması sırasında Mısır Dışişleri Bakanlığına açıkça anlatılacaktı. Nazik, dostça ve aynı zamanda “metin ve vakur” bir dil kullanılacaktı⁴⁷. İşgüdere verilen bu talimat Atatürk’ün onayından geçmişti.

Yine notanın postaya verildiği 8 Aralık günü Türk basını geniş yayın yapıyordu. *Milliyet* gazetesi birinci sayfasında, üç sütunda, Mısır’a verilecek notanın bir gün önce Halk Partisi grubunda görüşülüp onaylandığını ve o gün Mısır’a verileceğini duyuruyor, şunları yazıyordu:

“Mısır’ın notasına verilecek cevap Fırka grubunun bugünkü (7 Aralık) içtimasında müzâkere edilmiş, hazırlanan metin tasvip olunmuştur.

“Haber aldığımızı göre grup içtiması çok heyecanlı olmuş, sabık Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) B. parlak beyanatta bulunmuştur. Mahmut Esat Bey nutkunun sonunda Mısır’daki neşriyat arasına Büyük Şefin isminin karıştırılmasına karşı şiddetle hücum etmiş ve onun yüksek adının ve şefliğinin bir vatan ve bir milletin ve yalnız bugünkü nesillerin değil, gelecek nesillerin de malı olduğunu tebarüz ettirmiştir. . .

“Mısır’ın notası ve Mısır matbuatının sistematik neşriyatı Ankara mahafilinde derin bir asabiyet uyandırmıştır.

“Mısır entrikacılarının Türkiye hakkındaki tahrikatının uzun müddetten beri başlamış olduğu, Türk tütünlerinin kasten rekabet sahasından uzaklaştırıldığı, hususî tarifelerle Türk ticaretinin milyonlarca lira düşürülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

“Ezcümle Türkiye’den giden meyvalar hakkında meyve nümunelerinin nezaret dairelerince evvelemirde muayene edilmesi gibi bir

⁴⁷ *Ibid.*: T.C. Hariciye Vekâletinden Kahire Elçiliğine şifre tel. 8.12.1932, No. 987.

usul çıkarılmış ve vapur içinde meyvalarımız çürüyünceye kadar bekletilmiştir.

“Türkiye tarafından yüksek, inkılâpçı zihniyetin eseri olarak Mısır’daki kapitülâsyonlardan, diğer devletler gibi, istifadeye teşebbüs bile edilmemiştir. Bu alicenap harekete karşı Mısır’da devam eden sistematik tahrikat politikasının tasfiye edilmesi günü gelmiştir hatta geçmiştir kanaati umumîdir”⁴⁸.

Gazete, yine fes olayına dönerek yazısını şöyle sürdürüyordu:

“Ortada hiçbir şey yokken, sırf bir İngiliz ajansının tezviri yüzünden bir fes hikâyesi dolayısıyla Mısır gazetelerinin böyle bir hadisenin filhal vaki olup olmadığını tahkik etmeden hissiyatına kapılarak neşriyatta buldukları buraya akseder etmez herkes hayrette kalmıştır. . .

“Fakat meselenin asıl esef edilecek ciheti, ortada Mısır için hiçbir haysiyet meselesi mevcut olmadığı halde Mısır Hükümetinin Ankara’ya bir nota göndermiş olmasıdır. . .

“Hariciye Vekâletimizin notaya verdiği cevap pek isabetli ve tahrikatın ruhu noktasına işaret eden ve bu nevi tahrikatın müstakbel münasebatımız üzerinde yer bulmamasına ehemmiyet veren bir cevaptır. . . Mısır Hükümeti mutlaka bir mesele çıkarmak fikrinde değilse, samimî dostluk hislerimizi tekrar ifadeye vesile veren bu hadisenin kapanmış addedilmesi lâzımdır”⁴⁹.

Kısacası gazete, Mısır basını ve politikacılarını sert biçimde eleştirdikten sonra, “bu dosya artık kapanmalıdır” diyordu. Öteki Türk gazetelerinin yazıları da bu doğrultuydu. Örneğin *Cumhuriyet*’te Yunus Nadi, ortada bir fes sorunu bulunmadığını, Mısır Hükümeti ile basınının, İngiliz gazetelerinin tuzağına düşerek yok yere yaygara koparmış olduklarını belirtiyordu⁵⁰.

Ankara’daki İngiliz Büyükelçiliği, “Türk Hükümetiyle basını fes olayını hepten inkâr ediyor. . . İnkâr amaçlıdır ve açıkça özür dilemeye gerek olmaksızın soruna çözüm yolu bulmayı amaçlamaktadır” diyordu⁵¹.

⁴⁸ “Mısır Hükümetine cevabî notamız bugün bildirilecektir”, *Milliyet*, 8.12.1932

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Yunus Nadi, “En Egypte. Un malentendu sur le compte de la Turquie”, *La République* (İstanbul), 8.12.1932

⁵¹ *F.O. 424/277*, p. 37, No. 36. Mr. Morgan to Foreign Office, tel. 9.12.1932, No. 19.

Türk notasının Kahire'ye gönderilmesi üzerine, Ankara'daki Mısır Elçisi, Türkiye Dışişleri Müsteşarı Numan (Menemencioglu) Beyden nota konusunda bilgi istedi. Notada her devletin kendi protokolünü düzenlemesinin doğal olduğu yolundaki cümleden ne kastedildiğini sordu. Numan Bey bunu şöyle açıkladı:

“Biz halkımız için adeta bir *provocation* teşkil eden fesin umumi mahallerde görünmesinde inzibatî bir mahzur tasavvur eder ve bir dost Devlet mümessilinin halk tarafından herhangi bir çirkin muameleye maruz kalmasını menetmek istersek eyyamı resmiyede ecnebi sefirlerin üniforma ile değil frakla (yani fessiz olarak - BNŞ.) kabul edileceklerini bildirmekte bittabi muhtarız. Yani protokolümüzü beynelmilel hayatın umumî protokol esaslarından inhiraf etmemek üzere millî hayatımızın icabatına uydurabiliriz. Esasen ne bunu yapacağımız malumdur ne de öyle bir karar vermişizdir. Ancak âtideki vaziyetlere göre serbestii harekâtımızı muhafaza ettiğimizi bildiriyoruz”⁵².

Numan Bey ayrıca, Mısır Hükümeti notasını geri çekerse Türkiye'nin de nota vermekten vazgeçebileceğini Elçiye duyurdu. Sonra, Mısır'daki tartışmalara Atatürk'ün adının karıştırılmakta olmasından yakındı:

“Mısır Sefirine, Devletlerin asırlardan beri devam eden münasebatında Reisi Devletleri daima ve daima münakaşa harici tutmak gibi bir kaidei esasiye olduğunu ve bir Reisi Devletin mevzubahis olduğu bir işte *rupture* yapıldığı (ilişkilerin kesildiği - BNŞ.) asırların tarihinde mukayyet bulunmadığını ve şayet Mısır böyle bir yola giderse cihan efkârı umumiyesi önünde çirkin vaziyete düşen Türkiye olmayacağını anlatarak iki dost ve kardeş milletin âtideki münasebatını en samimî esaslar dairesinde inkişaf eder görmek emelimiz ve emelim olduğunu anlattım.”⁵³

Böylece Mısır Elçisine yeterli açıklama yapılmıştı. Türkiye'nin Kahire İşgüderine de gereken talimat gönderilmişti. Türkiye artık söyleyeceğini söylemiş oluyordu. Türk notasının Mısır Hükümetine sunulmasını ve konunun kapanmasını bekliyordu.

⁵² D.B.A. - Mısır K. 9: Müsteşar Numan Beyin Mısır Elçisiyle Yaptığı Görüşme hakkında muhtıra. 10.12.1932

⁵³ *Ibid.*

Hava Yeniden Gerginleşiyor

Tam bu bekleyiş sırasında hava yeniden kızıştı. Türk notasının Kahire'ye postalandığı gün, İngiliz ve Mısır gazeteleri, sanki yangına körükle gittiler. Sönmeye yüz tutmuş ateşi yeniden körüklediler. 8 Aralık günlü birkaç Londra gazetesi, *Reuter* ajansının İstanbul muhabirinin bir telgrafını yayınladılar. Buna göre, güya, Mısır notasında Türkiye'nin özür dilemesi istenmişti. Ama Türkiye Mısır'dan özür dilemeye yanaşmıyordu. Fes olayı uluslararası bir sorun olmuştu. İngiliz gazeteleri "Bir fes yüzünden iki ülke birbirine giriyor" diye başlık atmışlardı.⁵⁴

Bir başka İngiliz gazetesi yine aynı gün "Dikkafalı Kemal" diye başlık koymuştu. Atatürk'ün adını karıştırarak ortalığı bulandırıyor, Mısırlıların damarına basıyordu: "Mustafa Kemal'in Mısır Hükümetinden özür dilemesi ihtimali pek yoktur... Kemal Paşa, bütün ömründe bir kez bile özür dilememiştir... Mısır Elçisinin önünde boyun eğecek bir insan değildir." diyordu.⁵⁵

Mısır notasında, Türkiye'nin özür dilemesi istenmemiştir. Öyle olduğu halde sanki özür dilemesi istenen Türkiye'nin buna yanaşmadığı haberi yayılıyordu. Yine aynı gün kimi Mısır gazeteleri, İstanbul'dan aldıkları haberlere dayanarak, Türk Hükümetinin Mısır'dan özür dilemek istemediğini yazdılar⁵⁶. Ertesi gün *El Ahram* gazetesi, Londra'da yayınlanan haberi "Mustafa Kemal Mısır'dan özür diler mi? Bir İngiliz gazetesi ne diyor?" başlığı altında yayınladı: "Mustafa Kemal Paşa, durum sarpa sarınca çekilir, ama boyun eğmez... Kendi görüşüne göre iğrenç olan başlığa itiraz ettiğinden, Mısır Elçisine boyun eğecek bir insan değildir" dedi⁵⁷.

Hükümet yanlısı *El Ahram*, bir başka sütununda da, Mısır'ın o zamanlar tanınmış bir yazarı olan Essavi'nin bir makalesini yayınladı. Makalede yazar Türkiye-Mısır ilişkilerinin kesilmesini istiyor ve şöyle diyordu:

"Fes yanlısı değilim. İnsanın başını ne güneşten, ne de yağmurdan koruyan ve başlarda ya uzun ya da kısa görünen kara püsküllü,

⁵⁴ "Two Nations Quarrel over a Hat", *The Daily Express*; "Nations Quarrel over a Hat", *The Morning Post*, 8.12.1932.

⁵⁵ "Obstinate Kemal", *The Evening Standard* (London), 8.12.1932

⁵⁶ *La Bourse Egyptienne, La Réforme*, 8.12.1932

⁵⁷ *El Ahram*, 9.11.1932

kırmızı renkli bu başlığı sevenlerden de değilim. Geçmişin bu ağır yükünden kurtulup pejmürde geçmişle ilgisini kesen Gazi Mustafa Kemal'i bu sütunlarda selâmlamıştım. Ama Türkiye Lideri ile Mısır Elçisi arasında bu konuda çıkan anlaşmazlığı duyduğum günden beri, doğrusu, fesi sevmeye başladım. Çünkü fesin onuru, Mısır'ın onurudur, bütün Mısırlıların onurudur. . .

“Elçimizin uğradığı muameleden dolayı Türkiye özür dilemek istemezse, İstanbul'daki Konsolosluğumuzla birlikte, Türkiye'deki Elçiliğimizi kapatıp Elçimizi geri çekmek gerekir kanısındayım. . .

“Biz bu olayda zarar gördük; ya bu zararımız giderilir, ya da Elçimizi geri çekmek gerekir”⁵⁸.

Kahire'deki Türkiye İşgüderi Şevki Bey, bu pek gergin havayı biraz olsun yatıştırmak için, *El Belağ* adlı Mısır gazetesi muhabirine uzunca bir demeç verdi. Türk Hükümetinin cevabının henüz postada bulunduğunu, Kahire'ye ulaşmadığını söyledikten sonra “sizi temin edebilirim ki, fes olayını anlatan gazeteler ve hele İngiliz gazeteleri, olayı abartmışlardır, dedi. Şunu da temin ederim ki, Mısır'ın Ankara Elçisi Abdümelik Hamza Bey, Türk ulusu ve başta Cumhurbaşkanı Gazi Hazretleri olmak üzere, Türkiye'nin bütün yöneticileri tarafından çok sevilen bir kimsedir. . .” diye ekledi⁵⁹. İşgüder Şevki Bey, Ankara'ya da şu kapalı telgrafi çekti:

“İsmet Paşa Hazretleriyle Zatı Devletlerinin (Tevfik Rüştü Beyin) *Siyaset* gazetesinde neşredilen beyanları güzel tesir hasıl etmiş ise de akabinde Türkiye gazetelerine atfen Londra'dan “Standard” ve “Express” ve “Ehram” muhabirinin buraya gönderdikleri haberler umumen gayet fena tesir yaratmıştır. İş unutulmuş gibi idi. Hükümet notamızı bekliyordu. Şimdi ise Türkiye matbuatına isnad edilen Mısır aleyhtarlığına dair intişar eden yazılar işi tekrar alevlendirmiştir. “Ehram” gazetesinde Türkiye ile alâkanın katedilmesi istenmektedir. Mısır notasında tarziyeden bahsedilmediği halde ecnebi muhabirlerinin İstanbul matbuatından naklen Türkiye cevabi notasında tarziye vermeyi reddettiği havadisi meseleyi burada karıştırmaktadır”⁶⁰.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ “Türkiye ile Mısır arasında fes olayı - Türkiye Maslahatgüzarının demeci”, *El Belağ* (Kahire), 10.12.1932.

⁶⁰ *D.B.A. - Mısır K. 9*: Kahire Elçiliğinden Hariciyeye şifre tel. 10.12.1932, No. 391

Konu yeniden alevlendirilmişti. Gittikçe kızışıyordu. Mısır basını Türkiye'ye ateş püskürüyordu. Hükümet yanlısı *El Ahram* gazetesi, Türk notasında, her devletin kendi protokolünü düzenleyebileceği yolundaki düşüncüyü ele almıştı. Sert biçimde eleştiriyor, Türkiye'ye verip veristiriyordu. Özetle şunları söylüyordu: siyasal işleri ve protokol sorunlarını öteden beri iyi bilen bir devlet böyle bir cevap veremezdi. Türkiye, Batı ile ilişkilerini güçlendirmek için fesi yasaklamıştı. Ama ondan sonra dünyanın her yerinde fese savaş açamazdı. Mısır Elçileri İngiltere sarayına bile fesle kabul ediliyorlardı. Irak Elçisi de İngiltere'de fesle kabul ediliyordu. Yeni Türkiye protokol konularını İngiltere'den daha mı iyi bilecekti? Yeni Türkiye bu konuda "ham bir meyva" gibiydi. Mısır Elçisinin fes giymesini Türkiye nasıl engelleyebilirdi? Mısır Elçisinin giysisi, Türkiye'nin dış ilişkilerini nasıl köstekleyebilirdi? Bu ne garip iddiaydı! Diploması tarihinde böyle bir olay hiç görülmemişti. Türkiye, Mısır, İngiltere, İtalya krallarının Elçilerini kabul ediyordu. Yabancı elçiler arasında fesli, şapkalı diye ayırım mı yapacaktı ve şapkalı Elçileri kabul edip fesli elçileri geri mi çevirecekti? Ne yönden bakılırsa bakılsın, Türkiye'nin bu davranışında tutar taraf yoktu. Türk gazeteleri, "Mısır Türkiye'ye satışmaktan vazgeçmelidir" diyorlardı. Bu sözlere gülümsemek gerekirdi⁶¹.

Öteki Mısır gazeteleri de *El Ahram*'ın bu yazdıklarından pek geri kalmıyorlardı. *El Siyasiye* gazetesi, fes olayının nâzik bir aşamaya girdiğini belirttikten sonra Türkiye'ye karşı saldırıya geçiyordu. Yazdıklarına göre, Mısır Elçisi, Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan emir alamazdı. Fes Mısır'ın ulusal başlığıydı. Başta Kral olmak üzere, bütün Mısır kamu görevlileri fes giyiyorlardı. Mısır Hükümeti, Türkiye'nin özür dilemesini istemişti. Haklıydı. Türk Hükümetinin fes olayına vermek istediği renk ne olursa olsun, bu, olayın önemini azaltmazdı. Protokol konusunda Türkiye, Avrupa devletlerinden daha kıdemli olamazdı. İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan protokolleri, Mısır Elçilerinin fes giymelerini yasaklamıyordu. Türk protokolü de yasaklayamazdı. Türk gazeteleri, Türkiye'nin Mısır'daki kapitülasyonlardan yararlanmasını istemeye kadar ileri gitmişlerdi. Bu durumda Mısır'ın Türkiye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi gerekecekti. Mısır, Tür-

⁶¹ *El Ahram*, 10.12.1932

kiye'ye karşı misillemede bulunabilirdi. Bu gerginlikten Mısır sorumlu tutulamazdı⁶².

Mısır basını adamakıllı sertleşmişti. Türkiye haberleri, Türk gazetelerinin yazdıkları çarpıtılarak Mısır'a yansıyor, sonra da bu yanlış haberler üzerine yorumlar yapılıyor ve Türkiye'ye verip verştiriliyordu.

Türk Basınında Sert Yayınlar

Mısır'da bu sert yayınlar yapılırken Türk basını henüz sessizdi. Bir bekleyiş içindeydi. Türk notası Mısır'a verildikten sonra ne gibi gelişmeler olacağını düşünüyor gibiydi. 11 Aralık günü *Milliyet* gazetesi kısacık bir haber yayınlamıştı. "Fes ve ondan çıkan Mısır meselesi . . . bir intizar devresine girmiş addolunabilir. Cevabî notamızın Kahire Hükümetine tevdiini müteakip müstakbel vaziyet ve hattı hareket inkişaf edecektir" diyordu⁶³.

Derken, ertesi gün, Türk basınının havası birdenbire değişiverdi. Mısır'daki yaygara Türkiye'ye ulaşmıştı. Mısır'lı yazacak da Türk-susacak mıydı? Mısırlı kadar Türk gazetecisinin de eli kalem tutardı! Türk basını 12 Aralık günü yeniden sert yayınlara başladı. *Cumhuriyet* gazetesi, "Hüsünüyetimize rağmen!" diye başlık atmıştı. "Gizli ellerin muharref haberlerle Mısır efkârının teşvişine devam ediliyor" diyor ve şöyle sürdürüyordu:

"Mısır'dan gelen haberlere göre, Türk matbuatının malûm mesele etrafındaki neşriyatı orada Mısır aleyhtarlığıyla tefsir edilerek tekrar velveleli neşriyata başlanılmıştır. Ancak bu defa da dikkate lâ-yık olan cihet, Türk matbuatı neşriyatının bilhassa Mısır'a muharref şekilde bir daha gene Londra'dan aksettirilmiş olmasından ibarettir. . .

"Mısır ile Türkiye'nin arasını açmaya azmetmiş olan gizli ellerin şimdi ipliği pazara çıkan eski meseleyi bir tarafa bırakarak ortaya gûya Türk matbuatının Mısır aleyhtarlığı ettiği yolunda tezvirat yaptıklarına şahit oluyoruz. Vaziyeti soğukkanlılıkla mütalaa etmekten başka yapılacak bir şey yoktur. . .

⁶² "Kahire ile Ankara arasında Fes olayı", *Es Siyasiye* (Kahire), 11.12.1932.

⁶³ "Fes Meselesi", *Milliyet* (İstanbul), 11.12.1932.

“Ortalığı karıştırmak isteyen nifak ve fesada karşı Türk efkârı kadar Mısır efkârının uyanık ve basiretli olmasına ihtiyaç vardır. Bugün için gördüğümüz hakikî vaziyet budur...”⁶⁴

Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım şunları yazıyordu:

“... Türk gazetelerinin hulâsası Mısır’da kasten yanlış neşrolunmuştur. Bu tahrif bilhassa şu suretle olmuştur:

“Güya Türk matbuatı ‘Mısır Hükümeti fes meselesinden dolayı bizden tarziye istiyor, böyle bir tarziye vermiyoruz’ diyorlarmış ve Mısır aleyhinde şiddetli neşriyat yapıyorlarmış.

“Bunun üzerine Mısır gazeteleri mukabil neşriyata başlamış ve bu cümleden olarak (Elehram) gazetesi Mısır Hükümetinden Türkiye ile münâsebatın kesilmesini istemiştir...

“Bir taraftan Türk gazetelerindeki neşriyatın tahrif edilerek kasten Mısır aleyhtarı bir şekilde gösterilmesi, diğer taraftan yarı resmî Anadolu Ajansı tarafından verilen doğru haberlerin Mısır gazetelerine verilmemesi, yahut bunların neşrine mâni olacak tedbirler alınmış olması, nihayet İstanbul’a ve Ankara’ya ait malûmatın doğrudan doğruya Türkiye’den Mısır’a verilmesinde hiçbir mahzur yokken Londra vasıtasile gitmekte olması, bu işin içinde daha ilk günden beri şüphe ettiğimiz kastın vücudunu ispat eden en kuvvetli delil değil midir?

“Bu entrika âmillerinin takip ettikleri bütün maksat Türkiye ile Mısır’ın arasını açmaktır.

“Türkiye, Mısır ile olan münasebatını arttırmak için tedbirler alıyordu. Seyrisefainin İskenderiye postası ile İş Bankası’nın Mısır şubesi bu münasebatın gün geçtikçe artacağını gösteriyordu. Bu münasebatın her gün biraz daha artmasını çekemeyen bir takım unsurlar uydurma bir fes meselesile Mısır’ın millî izzeti nefsinin tahrik etmek fırsatını bulmuşlardır...”⁶⁵

Mehmet Asım Bey, Mısır gazetelerine, siyasal entrikalara alet olmamalarını, hiç değilse Türk notasının Mısır’a ulaşmasına kadar beklemelelerini öğütlüyordu.

Milliyet gazetesi, daha geniş ve daha sert yayın yapıyordu. Üç sütun üzerine şu manşeti atmıştı: “Mısır politikacıları tahrif, tezvîr

⁶⁴ “Hüsünüyetimeze rağmen!”, *Cumhuriyet* (İstanbul), 12.11.1932

⁶⁵ Mehmet Asım, “Neşriyatımız Mısır’da tahrif ediliyor”, *Vakit*, 12.12.1932

ve entrika yolunu tuttular! – İnkılâpçı Türk milletinin kardeş Mısır milletine karşı gösterdiği hüsnüniyet ancak bu kadar tezvire alet edilebilir. – Biz, kardeş Mısır milletinin değil, entrikacı ve politikacı müzevirlerin düşmanınız...” Gazete, Mısır basınının yeniden yaygaya başladığını belirttiikten sonra şunları yazıyordu:

“Esasen musanna bir hâdiseyi Türk milletinin ve Türk inkılâbının aleyhinde devamlı bir tezvir ve fesat silâhı gibi kullanmak istemeleri pek ziyade dikkate şayandır... Kahireden aldığımız telgraf-lar, Mısır’da yerleşen inkılâp ve Türk düşmanı politikacıların Türk matbuatının samimî ve Mısır milleti için candan ve iyi niyetlerini tebarüz ettiren neşriyatlarını bile tahrif ettiklerini bildirmektedir... ”

“Bundaki maksat âşikârdır, ilk haberi tasni ve tahrik etmekteki hedefin aynidir: Mısırlıyı Türk’e, Türk’ü Mısırlıya düşman etmek... ”

“Bu bahis üzerinde Türk milletine ve Türk gazetelerine düşen vazife, sadece sokak politikacılığının çirkefi içinden nezih Mısır milletin yüzüne ve kulaklarına sıçrayan bu fesatçıların hüviyetlerini ortaya koymak ve onların inkılâp düşmanlığı ile, iktisadî düşmanlıkla, siyasî ve irticâî düşmanlıkla yaptıkları tahrik ve tezvire karşı kardeş Mısır milletini ikaz etmektir. Ve... pek kuvvetli ümit etmek istiyoruz ki notamızın kendilerine tevdiini müteakip Mısır Hükümeti de bizim hüsnüniyetimizi ve kendi topraklarında barındırdığı fesatçıların tezviratını birbirinden ayırt edecek ve ebedî Türkiye-Mısır dostluğunun kervanını yürütmesini bilecektir.”⁶⁶

Yine *Milliyet* gazetesinde Aka Gündüz, “Nil Çocuğuna Açık Mektup” yayınlıyor ve Mısır’lıya şöyle sesleniyordu:

“Ey Nil’in “dünkü bana” benzeyen bugünkü asil çocuğu!.. ”

“Ey sahraların, deltaların, fidanların inkılâp çocuğu!

“Ey Mısır’da doğan Çankaya çocuğu!

“Üç beş kötü ruhlu kötü gazetenin kötü kötü yazdıklarına ne bakıyorsun?

“Sen bana bak! Kendine bak! Aramızdaki gönülbağındaki sağlam manaya bak!

“Bugün Kahire’nin bana hücum eden gazeteleri, bil ki bana hücum etmiyorlar, sana hücum ediyorlar. Senin kafanın içindeki bü-

⁶⁶ “Mısır politikacıları tahrif, tezvir ve entrika yolunu tuttular!”, *Milliyet* (İstanbul), 12.12.1932

yük hedefe, göğsünün altındaki mukaddes aleve, gözbebeklerindeki derin hasrete hücum ediyorlar.

“Onlar zaten beni sevmezler, zaten bana düşmandırlar. Bilirler ki şu kürenin üstünde bir inkılâp Ankarası ve bir inkılâpçı Türk buldukça zulme, geriliğe, kavuklu ve silindirli taassuba, esirliğe bitim, ölüm mukadderdir.

“Ve bilirler ki sen; benim maneviliğimin içinde henüz maddeleşmemiş bir cephesin. Seni şimdiden yıkmak lâzımdır; ve seni şimdiden yıkmak için de ilk önce aramızdaki sevgi ve mefkûre bağıni koparmak lâzımdır. Bu bağ kopunca sen yalnız kalacaksın, yalnız kalınca da bir kere daha ve daha derinden ellerine düşeceksin. Dedim ya, seni ölesiye ezmek için bana hücum ediyorlar. . .

“Nil çocuğu! İçi yanan mefkûre çocuğu! Benim kardeşim!

“Dâva, kara püsküllü kırmızı feste değıldir.

“Dâva büyüktür, milletlerin kurtuluşu dâvasıdır ve en büyük dâvacı sensin. Bu büyük dâvada benden başka sevenin, dostun, kardeşin yoktur. Gönlünü bana daya, göreceksin ki dünyanın en devrilmez adamı sen olacaksın.

“Çankaya seni seviyor bağıri yaralı çocuk! Çankayanın birisini veya bir şeyi sevmesi ne demektir. Bunu tarif edemem, tarihe ve dehre sor! . . .”⁶⁷

Ankara, İngiltere'den Kuşkulanyor

Fes olayının böyle yeniden körüklenip alevlendirilmiş olması Türk Hükümetini kuşkulandırdı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, yeniden araştırma yaptırarak kışkırtmalara doğru bir teşhis koymak gereğini duydu ve Londra Büyükelçiliğine şunları yazdı :

“Notamızın Kahire'ye vusulünden ve Hükümete tevdiinden evvel efkârı umumiyei heyecana düşürmeyi istihdaf eden bazı şeyler yapılmakta olduğunu hissediyor gibi oluyoruz. . . Haberin Mısır'a evvelce Londra'dan verilmiş olduğuna ve bu defa aynı mahreçten giden telgrafların halkı Türkiye aleyhine tahrike sebep olduklarına bakınca hâdiseye hususî bir mahiyet atfetmek lâzım olduğu neticesine varılıyor. . . Avrupa'nın muhtelif büyük şehirlerinden ve ajanslarından bu meseleye dair herhangi bir haber verilmemekte iken İstanbul'-

⁶⁷ Aka Gündüz, “Nil Çocuğuna Açık Mektup”, *Milliyet*, 12.12.1932.

da çıkan gazetelerin yazılarına atfen ve onların manasını ve ifade şeklini taşıyarak edere ve Londra'dan verilmekte olan müteakip havadisine ne gibi emelleri takip ve kimler tarafından tertip ve idare edildiğini bilerek resmî mahafilin bununla alâkaları derecesini yakından öğrenip tespit ederek ona göre vaziyete bir teşhis koymak lâzım gelir. Bu noktalar hakkında derin ve etraflı bir surette tahkikat yapılarak mü-talaanızla beraber bildirilmesi . . .”⁶⁸

Türk Hükümeti, geniş bir tertipten kaygulanmış ve bunun arkasında İngiltere'nin bulunabileceği kuşkusuna düşer gibi olmuştu. Londra Büyükelçisi Münir (Ertegün) Bey, Ankara'nın kuşularını ve kaygularını giderdi : “İngiltere'yi memleketimize karşı dostane bulmaktayım” dedi. Büyükelçi, Türkiye'nin barış ve uygarlık yolundaki dürüst politikasının İngiltere'de anlaşılmaya başlandığını umuyordu. İngiliz resmî çevrelerince bir kışkırtma beklemiyordu. Belki kışkırtma, Türkiye – İngiltere dostluğunu bozmak isteyen çevrelerin başının altından çıkıyordu⁶⁹.

Kahire İşgüderi Şevki Beyin telgrafları Ankara'yı daha da rahatlattı. Şevki Bey, işin içinde bir İngiliz kışkırtması bulunmadığını, tersine, İngiltere'nin Mısır'ı yatıştırmaya çalıştığını bildiriyor ve şunları yazıyordu : “Mısır Hükümetinin bu meselede ittihaz ettiği meslek başlıca yalnız izzeti nefis meselesidir. Aynı zamanda “Veft” matbuatına karşı mevkilerinin düşmemesi arzusu da vardır. Burada İngiliz teşviki mahsûs değildir. Bilâkis teskin maksadile vesayada bulduklarını biliyorum. Binaenaleyh hâdise mahallî mahiyetten başka ehemmiyete haiz değildir. Mısır Hükümetinin hafi maksatla hareket etmediğine kaniim. İlk tesir ile burada meseleye lüzumsuz ehemmiyet vererek vaziyetin işkâl edildiğinin anlaşıldığı fikrindeyim . . .”⁷⁰.

Kahire'nin bu telgrafi Ankara'da kayguları ve kuşularını epeyce giderdi. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey, Kahire İşgüderine şu telgrafi gönderdi :

⁶⁸ *D.B.A. – Mısr. K. 9*: Hariciye Vekâletinden Londra Büyükelçiliğine tel. 11.12.1932, No. 174. ve *L.B.A. – K. 648/2*.

⁶⁹ *Ibid.* Londra Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine tel. Londra, 13.12.1932, No. 278.

⁷⁰ *D.B.A. – Mısr K. 9*: Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel. 13.12.1932, No. 400.

“Mesele hakkında koyduğunuz teşhis bizi tatmin etmiştir, teşekkür ederim. Mısır Hükümetinin verdiği nota malumunuz olduğu üzere şiddetlidir. Ancak bu notayı hakikî vaziyeti bilmeden yazdıklarına kanaat getirdiğimiz cihetle memlekette Büyük Reisimizin mevzubahis olması dolayısıyla hasıl olan infiali durdurmaya ve efkârı teskine çalıştık. Bu sert notaya verdiğimiz cevabı göreceksiniz. . . Notamız size vasil olunca götürüp Hariciye vezirine tevdi ediniz. Çünkü notalarına bir cevap verilmemesi nezaketsizlik teşkil eder. Notayı tevdi ederken maalden mülhem olarak müsait bir lisanla bunu teşrih ve dostluk hissiyatımızı teyid ediniz. Koymuş olduğunuz teşhise göre bu izahatınızla meselenin tamamen halledilmiş addedileceğine kanaatim vardır. . .

“Mesele bu suretle ortadan kalkacak olursa, Mısır’a karşı beslediğimiz dostluğun yeni bir eseri olmak üzere Kahire’ye derhal bir sefir tayinine hazır olduğumuzu ve bu meselenin bidayetinden beri göstermiş olduğunuz dirayet ve liyakat dolayısıyla ve Mısır’da ihrazına muvaffak olduğunuz mevkii düşünerek mevcut dostluğu bir kat daha teyit için Zatialinizi oraya Orta Elçi tayin etmek istediğimizi Hariciye Nazırına söyleyiniz.”⁷¹

Tevfik Rüşü Bey, Ankara’daki Mısır Elçisinin terbiyeli ve sempatik bir kimse olduğunu, ancak meslekteki tecrübesizliği yüzünden Hükümetini fena bir yola sevketmeye neden olduğunu, yoksa Kahire Hükümetinin Türkiye’ye o notayı vermeyeceğini söylüyor ve sonra şunları ekliyordu:

“Türk gazeteleri şimdiye kadar bu işi daima dostane bir şekilde tahlil etmiş ve sui tefehhümü tebarüz ettirmeye çalışmıştır. Mahaza mesele etrafındaki dedikoduya mani olarak dostane bir hal şekline vüsul imkânını teshil etmek üzere bütün nüfuzumu kullanarak gazeteci arkadaşlarımın artık neşriyatı durdurmalarını temin edebileceğimi kuvvetle zannediyorum. Mısır’da da aynı tarzda hareket edilirse muvafık olur kanaatındayım.

“Büyük Reisimizin böyle bir dedikodu mevzuuna karıştırılmış olmasından Ankara mahafilinde ve bütün memlekette ciddi bir teesür hasıl olduğunu husulü malumatınız için ilâve etmek isterim.”⁷²

⁷¹ *Ibid.* Hariciye Vekâletinden Kahire Elçiliğine şifre tel. Ankara, 14.12.1932, No. 1001.

⁷² *Ibid.*

Türkiye Dışişleri Bakanı, fes yüzünden Türkiye ile Mısır arasında ortaya çıkmış gerginliği bir an önce gidermek için elinden geleni yapıyordu. Mısır'ı hoşnut edecek jestlerde bulunuyordu. Bu bunalım atlatılır atlatılmaz Kahire'ye bir Orta Elçi atanacaktı ve bu görev için İşgüder Şevki (Alhan) Bey düşünülüyordu. Bakan, Türk gazetelerinde olayla ilgili yayınlara son vermek için de elinden geleni yapacaktı. Bundan böyle Mısırlıların yakınmalarına bir neden kalmayacağına umuyordu. Ve haklı olarak Mısır'dan da aynı karşılığı görmeyi bekliyordu.

Mısır'da Hava Halâ Gergindi

Ama Türkiye'nin beklentileri boşa çıkıyordu. Mısır'da hava halâ gergindi ve gerginlik gittikçe artıyor gibiydi. Mısır gazeteleri daha da sertleşmişlerdi ve bir gazete Türkiye ile Mısır arasında bir "savaşın" söz etmişti. Mısır mebuslarından biri fes olayını Meclis'e götürmüştü. İşgüder Şevki Bey, 15 Aralık günü Ankara'ya şunları telledi:

"Muhalefete mensup *Siyaset* gazetesinde dün çıktığını bildirdiğim makalenin bugünkü uzun devamında berveçhi ati maruz mütaaleat yürütölmektedir: 'Türkiye Hükümeti haricin kabul edeceği kavanin ve adati harice kabul ettirmek istiyor. Türkiye'nin takip ettiği siyaset makyavelizmdir... Türkiye'nin cevabı matbuat ve resmî devairin umutları hilâfına çıkar ise Mısır Hükümeti meseleyi ağır başla hal etmeli ve Türkiye'yi makyavelizm siyaseti takipte hür bırakmalıdır. Mısır tabiatıyla harp istemez, fakat haysiyetinin muhafazası için harpten çekinmez, münakala buna mani ise harbin başka şekilleri vardır.' Muhalefete mensup olan mezkür gazetenin Türk aleyhtarlığından ziyade Hükümeti müşkül mevkie koymak üzere efkârı umumiyezi zehirlemekte olduğu müstahberdir..."

"Hazelefi fırkasına mensup meb'uslardan Abdülhamid Said, Mısır Meclisi Mebusanına bir takrir vererek Hariciye Nazırına hulasası atıye dercolunan suali tevcih etmiştir: 'Türkiye Reiscumhuru ile Mısır Sefiri arasında vukubulduğu bildirilen hadisenin, Mısır Sefirinin haysiyetine tecavüz edildiğinin aslı var mı? Mısır Sefiri kâfi tarziyeye nail oldu mu? Hükümet bu babta ne yapmayı ve bütün millete şamil olan bu hakarete ne suretle cevap vermeyi düşünmektedir?' " 73

⁷³ D.B.A. – *Mısır K. 9*: Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel. 15.12.1932, No. 402.

Bu arada, kimi Mısır gazetelerinde, gerginliği yatıştırıcı yönde yazılar çıktığı da görülüyordu. *El Ahram* gazetesinde, Mısır'ın tanınmış yazarlarından Abdullah Hüseyin, Mısırlıların fes konusunda bu kadar duyarlı olmalarının anlamsızlığına parmak basıyordu. Fes'in Mısır'da Osmanlılar zamanından kalma olduğunu, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığını belirtiyordu. "Fes, İslâmın mirası, Firavunların eseri ya da Mısırlıların ulusal bir geleneği değildir ki ona sarılalım" diyordu. Sağlık bakımından da fesin Mısırlılara uygun bir başlık olmadığını ve yeni bir başlık kullanmak gerektiğini belirtiyordu.⁷⁴

Bir başka tanınmış yazar ve eski milletvekili olan Abbas El Akkat da, "fes sorunu Türk ve Mısır Hükümetleri arasında ne yolda çözümlenirse çözümlensin, Türk ve Mısır halkları arasında dostluğun devam etmesi gerektiğini, iki ulusun birbirlerine dayanmaya muhtaç olduklarını" söylüyor ve İngiliz entrikalarından sakınılması uyarısında bulunuyordu: "Doğulular uzun uykularından uyandılar... Bugün Doğunun her köşesinde sömürgecilerin entrikalarına karşı güçlü tepkiler vardır. İran'da, Irak'ta, Türkiye'de, Arap yarımadasında, Filistin'de, Mısır'da, kısacası bütün Doğu ülkelerinde Avrupalıların ördükleri ağlara karşı güçlü bir uyanış vardır. Bu uyanışın Doğuyu iyi bir sonuca götüreceği kuşkusuzdur... Avrupa ağları derken özellikle İngiliz ağlarını kastediyoruz. Çünkü Doğu ülkelerine en büyük hırs ve açgözlülükle bakan İngilizlerdir... Sömürgeci İngilizlerin, Doğu ulusları arasına fitne, fesat ve hayali anlaşmazlıklar sokarak Doğu'nun birliğini bozmaya çalışmaları doğaldır. Hattâ hiç yoktan anlaşmazlık yaratıp bunu davul zurna ile her tarafa yaymaktan çekinmezler... Biz Doğulular birbirimize yardıma muhtacız... Kendimizi düşmanlara kaptırmamalıyız... Sömürgecilerin aleti olmamalıyız" diyordu.⁷⁵

İngiliz Yüksek Komiseri Araya Giriyor

Basında görülmeye başlanan yatıştırıcı yayınlara karşın, hava halâ çok gergin görünüyordu. Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine, 16 Aralık günü Londra'ya çektiği telgrafta:

⁷⁴ Abdullah Hüseyin, "Türkiye ile Mısır arasında Fes Olayı", *El Ahram* (Kahire), 15.12.1932

⁷⁵ Abbas el Akkat, "Mısır ve Doğu Ulusları - Fes Olayı üzerine," *El Cihat* (Kahire), 15.12.1932.

“Fes olayının gelişmesi, yazık ki, ciddidir ve Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin yakında kesilmesi tehlikesi vardır” dedi.⁷⁶

Türkiye'nin Kahire İşgüderi Şevki Bey, özel olarak Yüksek Komiser Loraine ile görüşmüştü. Bu görüşmeden sonra Loraine Londra'ya özetle şunları anlatıyordu: Mısır notasında Türk Hükümetinden ilerisi için güvence istenmiş olması Türkiye'de öfke yaratmıştı. Türk Hükümeti, Gazi'yi desteklemek için fes olayını ulusal bir sorun yapmıştı. Bu bakımdan Mısır'la ilişkileri kesmekten çekinmeyecekti. Türkler, Gazi'nin adını karıştırmaksızın, Mısır'ı hoşnut edecek, ama Mısırlılara boyun eğmiş izlenimi vermeyecek bir formül arıyorlardı. Türkiye İşgüderi, “hemen bir çözüm bulunamazsa iş işten geçmiş olacak” demişti⁷⁷.

İngiliz Yüksek Komiseri, Türkiye İşgüderiyle görüştüktan sonra aynı günün akşamı Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa'yı gördü. Sıtkı Paşa, Türkiye ile kavga etmeyi hiç istemediğini söyledi. Ama, Mısır'ın hakarete uğramış olduğunu ve tatmin edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Türkiye ile ilişkilerin kesilmesinin Mısır çıkarlarına zarar vermeyeceğine inandığını da ekledi. Türk notası gelince bunu dikkatle inceleyeceğini, onurlu bir çözüm yolu arayacağını ve Sir Percy Loraine ile yine görüşeceğini söyledi⁷⁸.

Yüksek Komiser, Türk İşgüderini ve Mısır Başbakanını ayrı ayrı dinledikten sonra havanın gerçekten pek gergin olduğu, Türkiye - Mısır ilişkilerinin kesilmesine kadar gidilebileceği kanısına vardı ve Londra'ya danışmadan, kendiliğinden, tarafları yatıştırmaya koyuldu: “Fes için koparılan bu fırtına konusunda her iki taraf da bana geldiğinden, yatıştırıcı yönde kişisel etkinliğimi kullanmayı uygun buldum, taraflarla kişisel olarak konuştum ve umarım ki bu konuşmalarım onaylanır” dedi⁷⁹.

Üç gün sonra Londra'nın karşılığı geldi. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Yüksek Komiserin konuşmalarını onaylamakla kalmıyor, ona ayrıca, anlaşmazlığın “kısa zamanda ve dostça çözüme bağlan-

⁷⁶ F.O. 371/16095/E.6709 ve F.O. 424/277, p. 39, No. 38: Sir P. Loraine to Sir J. Simon, Tel., Cairo, 16.12.1932, No. 224.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

ması için etkinliğini kullanmayı sürdürmesi” talimatını da veriyordu⁸⁰.

Bundan böyle Sir Percy Loraine, Hükümetinin buyruğuna dayanarak, Mısır Hükümeti üzerinde etkinliğini kullanacaktı ve Londra’nın buyruğu zamanında Kahire’ye ulaşmıştı. Bir gün önce Türk notası Mısır Dışişleri Bakanına sunulmuştu. Ama Mısır’ın cevabı henüz hazırlanmamış bulunuyordu. Tam bu günlerde İngiliz Yüksek Komiseri olumlu ve etkin bir rol oynayabilecekti.

Yayınların Arkası Kesilmiyor

Bu arada Mısır basınında yayınlar sürüp gidiyordu. Haftalık *El Keşkul* gazetesi, “Ulusal onur korunmalıdır” başlıklı bir yazı yayınlamıştı. “Mısır’ın resmî fesine karşı yapılan bu saldırı anlaşılmaz, hazmedilmez, mantıksız bir saldırdır. . . Bunun ince bir bulut gibi geçirtilmemesi gerekir. . . Yoksa bu olay, Mısır’ın alınında bir leke olarak kalır ve ileride de yinelenir” diyordu⁸¹.

Muhalefet organı *Roza Elyusuf* adlı resimli dergi, fes olayını canlandıran bir karikatür yayınlamıştı. Atatürk’ü de karikatür konusu yapmıştı. Alaylı biçimde şunları yazıyordu: “Birçok kimse, iki devlet arasında bunalım yaratan fesi seyretmek için can atıyor. Ankara Elçimizin fesini sergilemesini Hükümetimize öneriyoruz. . .

“Gerçek şu ki bu bunalımda fes zulüm görmüştür. Türkiye ile Mısır arasındaki anlaşmazlık ise eski “sevgi”nin bir belirtisidir. Öyle ya sevgi kimi zaman tatsız olur. Öyleyse Gazi’nin fese kızmış, Dışişleri Bakanlığının da fesin püskülünü yakalamış olmasına şaşmamalı. . .”⁸²

Buna benzer iğneleyeci yazıların yanısıra, ağırbaşlı, hattâ Türk görüşüne yakın yazıların da Mısır gazetelerinde görülmeye başlandığı dikkati çekiyordu. *El Mukattam* gazetesi, İstanbul muhabirinden aldığı bir yazıyı yayınlamıştı. Yazıda, Gazi Mustafa Kemal’in Mısır’a karşı beslediği dostluk vurgulanıyor ve sonra şöyle deniyordu:

“Gerçek şudur ki, tören bitmek üzereyken salon pek sıcaktı. Nezaketiyle ün yapmış olan Gazi Hazretleri, konukların resmî elbi-

⁸⁰ F.O. 424/277, p. 40, No. 39: Sir P. Loraine to Sir J. Simon, tel. F.O., 19.12.1932, No. 247.

⁸¹ “Ulusal Onur Korunmalıdır”, *El Keşkul* (Kahire), 16.12.1932.

⁸² *Roza-Elyusuf* (Kahire), 19.12.1932

selerle kalmayarak rahat etmelerine izin vermişti. Mısır Elçisinin de, öteki Elçiler gibi, fesini çıkararak rahat etmesi doğaldı. Sorun bundan başka bir şey değildir.”⁸³

Hükümet yanlısı *El Ahram* gazetesi de, İstanbul’da çıkan *Milliyet* gazetesinden aktararak, aynı doğrultuda bir yazı yayınlamıştı. “Eğer fes olayı *Milliyet*’in anlattığı gibiyse, bundan dolayı ulusal onuru korumak için özür dilenmesini istemeye gerek yoktur” diyordu⁸⁴. Aynı gazete iki gün sonra İstanbul muhabirinin bir mektubunu yayınladı. Şunları yazdı:

“Olayla ilgili haberlerin abartılmış olduğuna hiç kuşku kalmamıştır. Gazi Hazretlerinin davranışı, Abdülmelik Hamza Beye iyilikten başka bir şey değildi. Amacı, çok iyi danseden Hamza Beyin, boğucu sıcakta dansederken başını yakan fesi çıkarmasına izin vermektir. Olay, iki ülke ilişkilerinde gelip geçici bir yaz bulutudur.”⁸⁵

Hükümet yanlısı *El Ahram*, ağız değiştirmeye başlamış gibiydi. Bu hava içinde Türk cevabi notası Mısır’a verildi.

Türk Notası Mısır’a Veriliyor

Mısır’a verilecek Türk cevabi notası Ankara’da hazırlanmış ve 8 Aralık günü Kahire’ye postalanmıştı. İstanbul – İskenderiye arasında işleyen Seyrisefain şirketinin “İzmir” vapuru, Türk notasını Mısır’a götürdü. Vapur 16 Aralıkta İskenderiye’ye vardı. 18 Aralık akşamı Türkiye İşgüderi Şevki Bey, notayı Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa’ya sundu. İşgüderle Bakan arasında iki saat süren bir görüşme de yapıldı. Şevki Bey bu görüşmeyi Ankara’ya şöyle rapor etti:

“Notayı dün akşam Hariciye Vezirine verdim.

“‘Tafsilâta vakıfım’ dedikten sonra okudu ve dedi ki:

“‘Hamza Bey, denildiği gibi, hadisenin tarzı telâkkisi hususunda Hariciye Vekili ile tamamen hemfikir olsa idi bize gönderdiği raporu yazmazdı. Vakıa huzzar ve alelhusus süfera muvacehesinde vuku bulmuştur. Elyevm bütün devletlerin hariciyelerine bu hususta raporlar gittiğini haber almaktayız. Şu halde cevabınızda ifade edildiği

⁸³ “Fes Olayı. Olayın Aslı. Gazi Hazretlerinin Mısır’a karşı duyguları” *El Mukattam*, 18.12.1932.

⁸⁴ “Fes Olayı, *El Ahram*, 18.12.1932

⁸⁵ “Fes Olayı”, *El Ahram*, 20.12.1932

gibi hadise yoktur denilebilir mi? Alelhusus sefirimiz derhal salonu terketmek mecburiyetinde kalmıştır. Gerçi bu aleni muameleye karşı yirmi altı süferayi ecnebiye arasında sefirimizi güya tatmine kâfi adedilecek izahat verildiği iddia ediliyordu. Şimdi ise o izahatın bile kıymetini indirecek surette notada beyanatta bulunuluyor. Ben ki verdiğimiz notanın en mutedil bir tarzda yazılmasına rüfekamı ikna için saatlerce Meclisi Vüzerada israra mecbur oldum. Şimdi bu derece kati ve noktai nazarımıza muhalif bir nota muvacehesinde vaziyetimin ne kadar müşkül olacağını tasavvur ediniz. Bu notada hiçbir mahreç göremiyorum. Bizim, ecnebi gazetecilerinin neşriyatı üzerine hareket ettiğimiz de nasıl zannolunur? Tarzı hareketimiz mahza sefirimizin raporuna müstenittir'dedi." ⁸⁶

İşgüder Şevki Bey, uzun açıklamalarda bulunarak Mısır Dışişleri Bakanını yumuşatmaya çalışmıştır. Konuşmasının sonuna doğru "İzahatımıza hüsnü kabul göstermek veyahut göstermemek bittabi elinizdedir. Fikir ve nazarınızı tashih için izahat vermekten başka da çaremiz yoktur. Eğer Sefirinizin sui muameleye maruz kaldığını tevehhüm etmek istiyor iseniz buna karşı Hükümetiniz, memleketiniz ve Mısırlılar hakkında hürmet ve muhabbet perverde ettiğimizi tekrardan başka bir şey yapamayız" demiştir. İşgüder, Ankara'ya gönderdiği raporunu şöyle düğümlüyordu:

"Müşarünileyhin hülusu niyetinden ümitvarım. Hal ve lisanından hakikate yanaşmaya mütemayil olduğunu anlıyor isem de yüksek makamat karşısında pek büyük müşkilâta maruz olduğuna kaniim. Meselenin alacağı istikamet henüz kestirilememektedir. Şayanı kayıtlı bir keyfiyet, mevsuk istihbaratıma göre, Baş Vezirin hususî bir mahfelde "istediğimiz teminatı alamazsak Sefirimizi çağıracağım" suretinde kat'i beyanatıdır" ⁸⁷.

Demek ki Türk notası Mısır Dışişleri Bakanını pek hoşnut etmemişti. Bakan, Türk görüşüne katılmıyordu. Notada bir çıkış yolu göremiyordu. Gerçi kendisi soruna bir çözüm bulunmasından yana gibi görünüyordu. Ama "yüksek makamlar", yani Başbakan ve Kral karşısında pek güç durumdaydı. Başbakanın sert bir tutum içinde olduğu haber alınmıştı. Mısır'ın istediği güvenceyi alamazsa Ankara-

⁸⁶ D.B.A. - *Mısır K.9*: Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel, 19.12. 1932, No. 417.

⁸⁷ *Ibid.*

daki Elçilerini geri çekeceğini bile söylemişti. Bundan sonra Mısır'ın nasıl bir tutum takınacağı belli değildi. Türkiye söyleyeceğini söylemişti. Söz sırası artık Mısır'daydı. Şimdi meraklı ve kaygulu bir bekleyiş başlıyordu.

Bu bekleyiş günlerinde Mısır basınına bilgi sızmadı. Gerek Mısır Hükümeti, gerek Türkiye Elçiliği tam bir suskunluk içine girdiler. Kahire ve İskenderiye gazeteleri, yetkililerin ağzından bir şey almadılar. 19 Aralık günlü Mısır gazeteleri, Dışişleri Bakanı Yahya Paşa ile Başbakan İsmail Sıtkı Paşa'nın fes olayı konusunda uzun uzun görüştüklerini duyurdular⁸⁸. Ama ne görüştükleri bilinmiyordu. Gazete muhabirleri boş yere Başbakandan ve Dışişleri Bakanından birşeyler öğrenmeye uğraştılar. Kendilerine yönelttikleri sorular karşılıksız kaldı.

Ertesi gün gazeteler, Mısır Hükümetinin resmen bir açıklama yapmasını, bir bildiriyle kamuoyunu aydınlatmasını istemeye başladılar. Bir gazete, Mısır basınında yalnız Türkiye çıkışlı haberlerin yer aldığı ileri sürdü ve Mısır Hükümetinin resmen bir açıklama yapmak zorunda olduğunu yazdı: "Dışişleri Bakanımız fesini önüne koyup bu konuda bir bildiri yayınlamak gerektiğini düşünmelidir" dedi⁸⁹. Bir başka gazete, "söylentilerin önünü almak için Hükümetçe basına bir bildiri yayınlanmasını istiyoruz" diye ekledi⁹⁰. Ama Mısır Hükümeti suskunluğunu korudu ve basına herhangi bir açıklama yapmadı.

Mebuslardan Muhammed Aziz Abaza Bey, aynı konuda Mısır Başbakanına ve Dışişleri Bakanına bir soru sordu: "Son haftalarda fes olayı adı altında basında birçok haber yayınlandı... Türkiye ile Mısır arasında notalar alınıp verildiği de belirtildi. Acaba, Başbakan ya da Dışişleri Bakanı bu konuda Meclis'e bir açıklamada bulunabilirler mi?" dedi. İki mebus daha aynı yönde sorular sordular⁹¹. Ama Mısır Hükümeti Meclise de bir açıklama yapmadı.

Bu arada İstanbul'da çıkan *Cumhuriyet* ve *La République* gazeteslerinde Ankara'daki Mısır Elçisinin kısa bir demeci çıkmıştı. Elçi, söz-

⁸⁸ "Fes Olayı. Türkiye'nin Cevabı", *El Ahram*, 19.12.1932; "Fes Olayı", *El Belağ*, 19.12.1932; "Ankara ile Kahire arasında Fes olayı", *Essiyasiye*, 19.12.1932.

⁸⁹ "Türkiye ile Mısır arasında Fes güçlüğü", *El Belağ*, 20.12.1932.

⁹⁰ "Türkiye ile Mısır Arasında Fes Olayı", *Kevkebülşark*, 22.12.1932.

⁹¹ "Fes Olayı", *El Mukattam*, 23.12.1932.

de, “olay artık sona ermiştir” yollu konuşmuştu. Mısır gazeteleri bu haberi hemen yalanladılar. Mısır Elçisinin Türk basınına hiçbir de-
meç vermemiş olduğunu duyurdular.⁹² Haber, Londra’da çıkan
The Times gazetesinde de hemen yalanlandı.⁹³

Fes olayının bundan böyle nasıl gelişeceği, artık kapanıp kapan-
mayacağı bir türlü anlaşılamıyordu. Mısır yetkilileri tam bir gizlilik
ya da suskunluk içine gömülmüşlerdi. Türkiye bekleyiş içindeydi.

İkinci Mısır Notasının Hazırlanması

22 Aralık günlü Kahire gazeteleri, Mısır Başbakanıyla Dışişleri
Bakanının iki günden beri Türk notasını incelediklerini, Türkiye’ye
verilecek cevabın yakında Bakanlar kurulunda görüşüleceğini du-
yurdular.⁹⁴ Kimi gazeteler, Türk notasının hem hoşnutluk, hem de
hoşnutsuzluk yaratmış olduğunu yazdılar.⁹⁵ Bunun dışında basına
herhangi bir bilgi sızmamıştı.

Aynı gün Türkiye İşgüderi Şevki Bey Ankara’ya çektiği telgrafta:
“Başvezirle Hariciye Veziri dün bütün gün notamızı tetkik etmişler
ve müzâkerenin sonuna doğru İngiliz Fevkalâde Komiserliği Umuru
Şarkıye Müsteşarı da hazır bulunmuştur” dedi.⁹⁶

Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa, notasının bir örneğini Kahire’deki
İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine’e iletmış ve bu notaya veri-
lecek Mısır cevabı taslağının 22 Aralık günü Bakanlar Kurulunda
görüşüleceğini duyurmuştu. Yüksek Komiser bu haberi alır almaz
hemen Sıtkı Paşa’ya bir özel mektup yazdı. Sorunun dostça bir çö-
züme bağlanması uğrunda kişisel nüfuzunu kullanması için Londra’-
dan talimat almış bulunduğunu bildirdi. Böyle bir dostça çözüme
Türk notasının olanak sağlayacağı umudunda olduğunu da belirt-
ti.⁹⁷

Bu mektup üzerine Mısır Başbakanı, Türkiye’ye verilmek için
hazırladıkları nota taslağını 22 Aralık günü Yüksek Komisere ilettili.

⁹² “Mısır’ın Türkiye Elçisine yakıştırılan Demecin Yalanlanması”, *El Ahram*,
21.12.1932.

⁹³ *The Times*, 21.12.1932

⁹⁴ “Fes Olayı”, *El Ahram*, *Essiyasiye*, *Eşşaaş*, 22.12.1932

⁹⁵ *El Ahram*, 22.12.1932.

⁹⁶ *D.B.A. – Mısır K. 9*: Kahire Elçiliğinden Hariciyeye tel. 22.12.1932 No. 419

⁹⁷ *F.O. 424/277*, p. 40, No. 40. Sir P. Loraine to Sir J. Simon, tel. 23.12.1932,
No. 229.

Yüksek Komiserin görüşünden yararlanmak düşüncesiyle bu taslağın Bakanlar Kurulunda görüşülmesini ertelediğini bildirdi. Taslakta, Türk notasından üzüntü duyulduğu bildiriliyor ve olay konusunda Mısır görüşünde ısrar ediliyordu. Ayrıca, Mısır diplomatik temsilcilerinin ulusal başlıklarını giyebilmeleri için Türkiye'den güvence isteği tekrarlanıyordu.⁹⁸ Oldukça sert bir nota taslağıydı bu. Yeni tartışmalar yaratabilecek nitelikteydi. Belki Türkiye – Mısır ilişkilerinin kopmasına neden olabilecekti. En azından Ankara ile Kahire arasında yeni yazışmalara yol açabilecekti.

İngiliz Yüksek Komiseri bu taslağın yumuşatılmasını telkin etti. Kendi görüşünü dikte ediyormuş izlenimi vermekten kaçınarak, Mısır Başbakanına bazı fikirler verdi. Özellikle, tekrar Türkiye'den güvence istemekten kaçınılmasını, Türk notasının ilgili paragrafının senet sayılmasını ve taslağın ona göre düzeltilmesini salık verdi. Böyle bir değişiklik yapılıncaya ikinci Mısır notasına cevap vermek gerekemeyecekti.⁹⁹ Yeni yazışmalara ve tartışmalara yol açılmamış olacaktı. Yani anlaşmazlık sona erdirilebilecekti. Ama dosyanın kapanması Türk Hükümetinin tutumuna da bağlı olacaktı. Sir Percy Loraine, Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliğinin de Türk Hükümetini yatıştırmaya çalışmasının uygun olacağını Londra'ya telkin etti.¹⁰⁰ Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki İngiliz İşgüderi Mr. Morgan'a kısa bir telgraf çekti: "Gayri resmi olarak yatıştırıcı yönde nüfuzunuzu kullanmanız takdirinize bırakılmıştır" dedi¹⁰¹.

Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine, Mısır Hükümeti üzerinde gerçekten etkili olmuştu. Mısır nota taslağı, Yüksek Komiserin telkinleri doğrultusunda değiştirilmişti. Yeni bir nota kaleme alınmıştı. Sıtkı Paşa 26 Aralık günü bu taslağı da Sir Percy Loraine'e ilettili. Yüksek Komiser pek hoşnut kaldı. Yeni bir değişikliğe artık gerek görmedi. Londra'ya şunları telledi:

"Sıtkı (Paşa), Türk Hükümetine verilecek notanın son metnini de özel olarak bana ilettili, ki bu metin pek uygundur. Benim yatıştırıcı telkinlerim umduğumdan da fazla etkili olmuştur. Tartışma konusu

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *F.O. 424/277*, p. 41, No. 42: Sir J. Simon to Mr. Morgan, tel, 28.12.1932, No. 35.

olabilecek bütün noktalar notadan çıkarılmıştır. Nota, cevap vermeyi gerektirmiyor. Türk notasında yer alan güvenceleri nâzikçe senet sayıyor. Türklerin bunda itiraz edebilecekleri bir şey bulabileceklerini sanmıyorum.

“Sıtkı (Paşa) bana şunu da açıkça bildirdi ki, Türkler yine huzursuzluk çıkarırlarsa, Türkiye’deki Mısır diplomatik ve konsolosluk temsilcilerini geri çekecektir.

“Eğer Türkler kendilerine uzatılan bu zeytin dalını geri çevirirlerse, bir kavga aradıkları kanısına varacağım¹⁰².”

Sir Percy Loraine, bu telgrafi, Mısır notasının Türkiye İşgüderine verilmesinden bir gün önce çekti. Telgrafın Londra’dan Ankara’ya da iletilmesini diledi. Tezelden Kahire’deki Türkiye İşgüderi Şevki Beye de haber uçurdu. Bir haftadır kaygulu bir bekleyiş içinde olan Şevki Bey, aynı gün Ankara’ya sevinçle şunları telledi:

“Pek müşkül safahattan geçtikten ve mâkus avamil refedildikten sonra mahza muvaffakiyet ve talimatı devletleri eseri olarak ihtilâfin izale edildiği, yakında tarafımıza verilecek cevabî notanın matluba muvafık surette tesvit edilmekte olduğu mevsuk istihbaratıma binaen maruzdur.”¹⁰³

İkinci Mısır Notası ve Olayın Kapanması

26 Aralık 1932 günü, Türkiye’nin Kahire İşgüderi Şevki Bey, “Zata Mahsus” kaydıyla Ankara’ya şunları telledi:

“Hariciye Vezirinden cevabî notayı bu sabah aldım. Yarın tayyare postasile takdim olunacaktır. Münderecatından da müsteban olacağı ve şifahen de beyan eyledikleri veçhile mesele halledilmiş addedilmekte ve cevaba da intizar edilmemektedir. Notanın metni Sefirlerine telgrafla tebliğ edilmiş ve arzu buyurulduğu takdirde hususî surette göstermesi de emredilmiştir. Hariciye Vezirinin bu suret-i halde methali küllisi olduğunu arz etmek vazifemdir.”¹⁰⁴

¹⁰² F.O. 371/16095/E. 6837 ve F.O. 424/277, p. 41, No. 41: Sir P. Loraine to Sir J. Simon, tel. Cairo, 26.12.1932, No. 232, Confidential.

¹⁰³ D.B.A. – Mısır K. 9: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine, şifre tel. 26.12.1932, No. 426.

¹⁰⁴ *Ibid.*: T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 26.12.1932, No. 428. (Mısır notası 27 Aralık tarihini taşıdığı halde Elçiliğin bu telgrafi 26 Aralık günlüdür. Aradaki yanlışlığın neden ileri geldiği anlaşılamadı. – B.N.Ş.)

İkinci Mısır notası 27 Aralık 1932 tarihini taşıyordu. İşgüder Şevki Bey, aynı gün notanın önemli paragraflarını Ankara'ya telledi. Tam metnini de postayla yolladı. Notanın başında, 18 Aralık tarihli Türk notasının alındığı bildiriliyordu. Ondan sonra nota şöyle devam ediyordu:

“Mısır Krallığı Dışişleri Bakanlığı, Ekselâns Tevfik Rüştü Beyin, resmî yemek sonunda ve Halk Partisi suvarisi başında geçen olayı, Türklerin bugün Mısır'da giyilen başlığı giydikleri zamanki adetlerine yaklaştırmaya yönelik olarak Mısır Elçisine yapmış olduğu açıklamaları senet sayar.

“Bu açıklamalar ve Türk Hükümetinin notasında bildirmek lütfunda bulunduğu ve Kahire'deki temsilcisi aracılığıyla yinelediği dostluk, saygı güvencesi ve iki ülke ilişkilerini sağlamlaştırıp güçlendirme arzusu karşısında, Mısır Hükümeti, olayı kapanmış saymaya tamamen hazırdır.

“Öte yandan Krallık Hükümeti, Cumhuriyet Hükümetinin ulusal başlığın giyilmesine ilişkin beyanını ve her Devletin arzu ettiği üniformayı benimseme hakkını tanınmasını hoşnutlukla değerlendirir. Krallık Hükümeti, her devletin ulusal ve uluslararası yaşamın gereklerini gözönünde tutarak kendi protokolünü düzenleme hakkı ile diplomatik temsilcilerin bu çerçevede içindeki haklarının çelişmeyeceğinin kuşkusuz olduğu görüşündedir...”¹⁰⁵

Notanın en önemli paragrafları bunlardı. Bundan başka son bir paragrafı daha vardı. Orada da Mısır Hükümeti, iki ülkeyi birleştiren dostluk bağlarını güçlendirmeye ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle en içten ilişkileri sürdürmeye önem verdiğini vurguluyordu.

Demek ki, Kahire Hükümeti, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyin 30 Ekim'de Mısır Elçisine yaptığı açıklamaları senet

Şevki Bey, bu sorun çözümlendikten sonra Kahire Orta Elçiliğine atanacağı vaadini almıştı. Bu kez Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e şöyle teşekkür etti: “Tebliğ ve tepeşir buyurulan pek âli teveccühün tesiratu maneviyesi netayicinden ve tarafı devletlerinden inzıam eden iltifat ve irşaatı mahsusa semeratından bulunan bu notanın tesellümü ve takdimi vesilesile pek nâçiz minnettarlığımın Büyük Gazi'mize ref ve arz buyurulmasını ve ilhamat ve iltifatı devletlerinden mütevellit minnettarlığımın kabulünü istirham ederim Efendim.” (*Ibid.*)

¹⁰⁵ *D.B.A. – Mısır K.9:* Mısır Dışişleri Bakanlığının 27.12.1932 tarihli notası. Notanın aslı fransızcadır.

saymıştı. Ayrıca Türk Hükümetinin, her Devletin istediği üniformayı benimseyebileceğini bildirmiş olmasından hoşnut kalmıştı. Türk Hükümeti, bunun yanı sıra, her Devletin kendi protokolünü düzenleme hakkı bulunduğunu da Mısır'a bildirmişti. Mısır Hükümeti, Türk protokolü ile Mısır'ın fesli üniformasının çatışmayacağı inancını belirtiyor ve bununla yetiniyordu. Başka türlü söylemek gerekirse, Mısır Hükümeti, "Türkiye kendi protokolünü düzenlesin, ama Mısır Elçileri de Türkiye'de fesli üniformalarını giyebilsinler" demek istiyordu. Böylece olayı artık kapanmış sayıyordu.

Mısır notasının Kahire'den telgrafla bildirilen özeti, 28 Aralık günü Ankara'ya ulaştı. Aynı gün Ankara'daki İngiliz İşgüderi Morgan, Dışişleri Müsteşarı Numan (Menemencioğlu) Beyi ziyaret etti. Özel olarak fes olayını açtı. Türkiye ile Mısır arasındaki bir işe karışmak niyetinde olmadığını, ama bu olayda Türk gazetelerinin İngiltere'yi de Türkiye - Mısır ilişkilerini bozmakla suçladıklarını, oysa İngiltere Hükümetinin anlaşmazlığın çabuk bir çözüme bağlanması ve Mısır'la Türkiye'nin ahenk içinde olmaları arzusunun beslediğini bildirdi. Son Mısır notasının herhalde yeterli bulunacağını ve sorunun artık kapatılacağını umduğunu da ekledi¹⁰⁶.

Numan Bey, Türk Hükümetinin İngiltere'yi suçlamayı aklından bile geçirmediğini, tersine, anlaşmazlığın giderilmesi için Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserinin oynadığı olumlu rolü bildiğini söyledi. Mısır notasının henüz telgrafla gönderilmiş bir özetinin Ankara'ya ulaştığını, Kahire'deki Türkiye İşgüderinin notayı olumlu karşıladığını, Türk Hükümetinin ise notanın tam metnini beklediğini ekledi¹⁰⁷.

Ertesi gün, yarı resmi *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde kısa bir bildiri çıktı. Bildiride, Mısır notasının telgrafla gelen özetinin Ankara'yı hoşnut ettiği, olayın artık kapanmış sayıldığı ve iki kardeş ulus ilişkilerini ansızın karartmış olan bulutların tamamen dağılmış olmasında iki ülke kamuoylarında sevinç yarattığı açıklandı¹⁰⁸.

Fes olayı, tamı tamına iki ay sürmüştü. 29 Ekim'de başlamış, çeşitli dalgalanmalar göstermiş, Türkiye - Mısır ilişkilerini neredeyse

¹⁰⁶ *F.O. 424/278*, p. 1, No. 1: Morgan to Sir J. Simon, Angora, 29.12.1932, No. 428.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*

DIPLOMATIC STORM A FEZ MAY CAUSE

AN angry quarrel between Mustapha Kemal, the Turkish dictator, and Hansa Bey, the Egyptian Minister at Angora, over a fez, or tarboosh, the traditional Near Eastern head-dress, may embitter diplomatic relations between the two countries.

Mustapha Kemal has banned the fez from Turkey in favour of caps and felt hats of western style.

When he saw one of his own guests at the celebration of the Turkish Republic at Angora wearing the banned headpiece, he abruptly ordered him to remove it.

The man with the tarboosh was the Egyptian Minister, the tarboosh is his traditional wear.

An angry dispute arose. The Egyptian who felt the incident very keenly, left the reception shortly afterwards.

The Turkish President, eager to make amends, ordered that official apologies for the incident should be sent to the Minister.

The Minister accepted the Ghazi's regrets, and all would have been well if news of the incident had not leaked out in Egypt, where it is causing the wildest indignation.

Fuss Over a Fez

THE dispute which is reported to have arisen between Egypt and Turkey over the wearing of a fez by the Egyptian Minister in the presence of the President of the Turkish Republic will probably puzzle most Westerners.

Everyone knows, of course, that a fez to Mustapha Kemal Pasha is as a red rag to a bull. He would throw all such relics of Ottoman times into the Bosphorus.

But to understand the indignation aroused in Egypt by the news that Mustapha Kemal ordered the Egyptian diplomat to remove his fez, one must realise that the Egyptians consider the fez the most handsome headgear in the world—an opinion, by the way, which is shared by such Oriental experts as Sir Denison Ross.

These Near Eastern countries are, in fact, intensely hat-conscious, and the wearing of the correct headgear is a matter of considerable delicacy. I know of one distinguished American, for instance, who always visits the Shah of Persia wearing a Pahlavi hat—the national headgear of modern Persia.

* * *

MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

CABINET DU MINISTRE.

Note Verbale
=====

Le Ministre des Affaires Étrangères de S.M. le Roi vient de recevoir du Ministre d'Égypte à Angora un rapport circonstancié sur le regrettable incident survenu au cours de la soirée donnée à l'occasion de la fête nationale turque. Le Ministre des Affaires Étrangères de S.M. le Roi a accueilli avec satisfaction les explications et les regrets que S.E. le Ministre des Affaires Étrangères de la République a bien voulu formuler au Ministre d'Égypte.

Néanmoins le port de la coiffure nationale par les représentants de l'Égypte à l'étranger dans les cérémonies officielles étant de rigueur, le Ministre des Affaires Étrangères de S.M. le Roi, ayant à cœur de maintenir et de développer les relations amicales qui existent entre les deux Gouvernements, serait heureux de recevoir les assurances que pareil incident ne se renouvelera pas dans l'avenir.

Le Caire, le 21 Novembre 1932

Mısır'da bir takım münafıklar mesele çıkardılar

Asıl ve esası olmıyan bir
Londra telgrafını ileri süre.
rek Türkiye aleyhine hücum
ve tecavüzde bulunuluyor

*Mısır Hükûmeti Ankara'ya
bir nota mı gönderdi?*

*Türkiyede Mısır sefiri
Abdülmetik Hamza Bey*

Birkaç günden beri Mısır gazetelerinin Türkiye hakkında ağır hücumlarda bulduklarını işliyorduk. Dün ve bugün bu gazeteler elimize geçti. Hayretle okuduk. Bu gazeteler, Türkiye'de Mısır sefirine hakaret olduğunu Mısır hükûmetinin hükûmetimize nota verdiğini yazarak ikide bir Mısırda iki milletin dostluk ve kardeşlik rabitalarını kırmak, iki milleti birbirinden ayırmak isteyen sokak politikacıların tahrikâtını tekrar etmektedir. Daha ilk tahkikatta bu azgın tahrikâtın sebebi çirkin ve iğrenç bir oyun olduğunu öğrendik. Bakınız nasıl?

Ankara'da Cumhuriyet bayramında bütün sefirler ve maiyetleri Millet Meclisinde Reiscümhur Hazretlerini resmî üniformalarıyla tebrik ederler. Ve

(Devamı 6 ıncı sahifede)

(*Başı 1 inci sahifede*)

gündüz resmi geçitte bulduğuktan sonra sefirler akşam Reiscümhur Hazretlerinin buldukları ziyafete gene üniformalarile iştirak ederler.

Reiscümhur Hazretleri sefirleri akşam yemeğini takip eden süvare için giyim hususunda serbest bırakmışlardır. Reiscümhur Hazretleri bu seneki Cümhuriyet bayramı akşam yemeğinden sonra Ankara Palasın büyük salonuna geçerlerken Mısır sefirine tesadüf etmişler ve her zaman olduğu gibi hususi bir muhabbetle konuşurlar ken sıcak ve kalabalık olan salonda fesini çıkararak istirahat etmesine müsaade etmişlerdir. Henüz fes giyimini ve fes adabını unutmayanlar pek iyi bilirler ki baş ancak meclisteki büyüğün müsaadesile açılabilir.

Buraya kadar bu hikâyenin gazeteleri değil hiç bir kimseyi alâkadar edecek bir tarafı yoktur. Fakat aradan günler geçtikten sonra kimlerin eseri olduğu bilinmeyen bir tertiple Londra gazetelerinden biri bir telgraf neşreder.

Güya Reiscümhur Hazretleri resmi kabulde Mısır sefirine rast gelmiş ve başından fesini çıkarmasını ısrar etmiş!..

Bu telgraf bir hakaret hikâyesi şeklinde ajans tarafından Mısır gazetelerine verilmiştir. Şimdi masamızın üstünde bulunan Mısır gazeteleri işte bu vakayı dillerine dolamışlar, Türkiye karşı tecavüz edip durmak tadırlar.

İki milletin bozuşmasında ve anlaşmasında menfaat bulan bu sokak politikacılarının aklalarını başlarına getirtmek için ihtarda bulunmuş olanlar yok değildir.

Gene Mısır gazetelerinden biri havadisın asılsız olduğunu yazdıktan başka muharrirler-

den birinin şu şahadetini nakle diyor:

"Geçen sene *Türkiyede bulunduğum sırada Abdülmelik Hamza Beyin gerek Gazi Hazretleri, gerek Türkiye Hükümeti nezdindeki mümtaz mevkiini öğrenmiş ve Gazinin Abdülmelik Hamza Beye karşı ecnebi bir devlet mümessili değil, hakiki bir dost gibi muamele yapmakta olduğunu görmüş-tüm. Gazi Hazretlerinin yaptığı, bu itibara binaen yapılmış olduğuna şüphe yoktur.*"

Şunu söylemek isteriz ki Mısrda yerli mi, ecnebi mi ne olduğu belirsizlerin kurduğu bir fitne yuvası vardır. Bunlar Mısr milletini efkârı umumiyesini Türkiye milletine karşı düşman etmek için daima fırsat ararlar.

Bulamadıkları zaman da icat ederler. Uyuşturucu maddelere karşı en şiddetli tedbirleri almış olan Türkiye hükümetini daha geçen sene esrar kaçakçılığı ile itham etmeğe yeltenen ve bu vesile ile geniş bir tahrikât fırtınası koparmağa çalışanlar da gene bunlardır.

Mısır hükümetinin notasının posta ile gönderildiği anlaşıyor. Henüz Ankaraya gelmemiş olduğu için Mısır hükümetinin bu çirkin tahrikât hakkındaki fikri ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat sokak politikacılarının bu oyununun mahiyetini anlamağa ve Türkiye efkârı umumiyesine anlatmağa çalışacağız.

Muyyen politikacıların oyunu veyahut bazı gazetelerinin satışı ve şantaj menfaati her ne sebepten olursa olsun inkılâpçı Türkiye müteveccih olan her türlü tecavüze karşı Türk efkârı umumiyesinin yüksele ve derin hassasiyeti unutulmamalıdır. Türk gazeteleri bu münafıkların mahiyetlerini ve içyüzlerini bizzat kendi milletlerine teşhir etmekten de âciz değildirler.

TWO NATIONS QUARREL OVER A HAT

ALLEGED SCENE AT RECEPTION

ISTANBUL, Dec. 7.

An alleged angry scene between the Ghazi Mustapha Kemal, the Turkish President, and Hamsa Bey, the Egyptian Minister, over a fez, or tarbush, has assumed the proportions of an international incident. The alleged scene

occurred at the official reception in Angora.

Hamsa Bey, as one of the guests, was wearing his tarbush, which is correct ceremonial dress. As such headgear has been banned in republican Turkey in favour of Western felts, the Ghazi, who failed to recognise the Minister, asked him to remove it.

The Minister demurred, and there is said to have been an angry quarrel, which ended in the Minister withdrawing.

Egypt has now officially protested to Turkey, demanding an apology, and Turkey is to reply explaining that no apology appears to be called for.—Reuter.

Obstinate Kemal

MUSTAPHA KEMAL is extremely unlikely to grant the apology demanded by the Egyptian Government as a sequel to the tarbush incident at a diplomatic reception in Angora.

In all his career Kemal Pasha has never been known to apologise. In difficult situations he has invariably resigned; he has never surrendered.

As a boy of 10 he quarrelled with his school-masters in Salonica. He ran away.

As a young army officer of 24 he joined a secret conspiracy against Abdul Hamid. He was arrested and interrogated, but refused to explain his conduct. He went into exile.

During the war he quarrelled with the German generals placed over the Turkish Army, and resigned.

Since he founded the new Turkish Republic and became its first President he has revolutionised Turkish life and customs. Every reform he introduced met with bitter opposition. Kemal never halted in his obstinate advance.

He is not the man to yield to the Egyptian Minister in his objection to the wearing of the hated headdress.

NATIONS QUARREL OVER A HAT

FORBIDDEN FEZ AT TURKISH RECEPTION

CONSTANTINOPLE, Dec. 7.

An alleged angry scene between Mustapha Kemal, the Turkish President, and Hamsa Bey, the Egyptian Minister, over a fez or tarbush the Minister was wearing at an official function in Angora has assumed the proportions of an international incident.

With apologies from Mustapha Kemal which were accepted by the Minister at the time, it had been hoped that the matter was over, but the news leaked out, and Egypt has officially protested to Turkey, demanding an apology. Turkey, however, is to reply, explaining that no apology appears to be called for.

The alleged incident occurred at an official reception in Angora when Hamsa Bey, who was not recognised by Mustapha Kemal, was asked to remove his headgear, the fez having been banned in Turkey. The Minister demurred, and there is said to have been an angry quarrel which ended in the Minister leaving the reception. —Reuter.

Mısır hükûmetine cevabî notamız bugün bildirilecektir

M. Esat Bey Firkada parlak beyanatta bulundu

**Sabık Adliye Vekili Mısırdaki neşriyat arasına
Büyük Şefin isminin
karıştırılmasına şiddetle hücum etmiştir
Mısır'a verilecek notamızın esasları**

ANKARA, 7 (Milliyet) — Mısırın notasına verilecek cevap Fırka grubunun bugünkü içtimasında müzakere edilmiş, hazırlanan metin tasvip olunmuştur. Haber aldığımız göre Grup içti-

**Hariciye Vekili
Tevfik Rüşdü Bey**

ma çok heyecanlı olmuş sabık Adliye Vekili Mahmut Esat B. parlak beyanatta bulunmuştur. Mahmut Esat B. nutkunun sonunda Mısırdaki neşriyat arasına büyük Şefin isminin karıştırılmasına karşı şiddetle hücum etmiş ve onun yüksek adını ve pefliğini bir vatan ve bir milletin ve yalnız bugünkü nesillerin değil, gelecek nesillerin de malı olduğunu tebaruz ettirmiştir.

Cevabî nota

Cevabî notada esasen ortada mevzuu baha hiç bir hâdise olmadığı söylendikten sonra, bir devletin protokolunu dahi millî ve bey-nemül hayat icabatına göre yapabilmek hakkı bilhassa zikredilmektedir.

Ankarada saasibet
Mısırın notası ve Mısır matbuatının sistematik neşriyatı Ankara mahafilinde derin bir saasibet uyardırmıştır.

Mısır entrikacılarının Türkiye hakkındaki tahrikâtının uzun müddetleri belâsını olduğu Türk öteklerinin kaasden rekabet saahından uzaklaşmış, hususî tarifelerle Türk ticaretinin millî onulcazâ lîra düşürülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Esasîle Türkiyeden giden meyvalar hakkında meyve mümünelerin nezaret dairelerinde evvelce müayene edilmesi gibi bir sul çıkarılmış ve vapur içinde

Hariciye Vekili Dün Fırka Grupunda İzahat Verdi

ANKARA, 7 A.A. — C. H. Fırkası Grubu bugün öğleden sonra, Afyon mebusu Ali Beyin riyasetinde toplanarak Dahiliye Vekâleti işlerinin müzakeresine devam etti. Söz alan hatipleri ve Dahiliye Vekâletinin cevaplarını dinledi.

Bu sırada yani Dahiliye işleri görüşülürken arada Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüşdü Bey müsaade isteyerek kürsüye geldi ve Mısır hükümetinin notasından ve hükümetin tasavvur ettiği cevaptan firkaya malûmat ve tafsilât verdi.

Mahmut Esat Bey söz alarak meseleyi gerek hukuku düvel ve gerek ihtilâp noktası nazaran tasvir ve ibi milletin samimi hissiyatının iç yüzüne temas etti. Mezasım bazı Mısır matbuatı ve mahafilî taraflardan bu hale getirilmesine karşı şiddetli tecessür ve infial gösterdi ve müherreren alışlandı. Bundan sonra Kocaali mebusu Salâhatin Beyin, hükümetin hareketini tasvip eden takrirî reyze honarak mit teftişin kabul olundu.

Buna müteakip yine Dahiliye Vekâleti işlerinin müzakeresine geç vakte hadar devam edildi. Yarın da devam olunacaktır.

meyvalarımız cürüyünceye kadar bekletilmmiştir.

Türkiye tarafından yüksek, inkılâpçı zihniyeti eseri olarak Mısırdaki kapitülasyonlardan, diğer devletler gibi, istifadeye tevbhis hile edilmemiştir. Bu alıcınap hareketi karşı Türk ticaretime, münasebatına karşı Mısırdaki devam eden sistematik tahrikât politikasının tasfiye edilmesi günü gelmiştir, hattâ geçmiştir kanaati umumidir.

Cevap bugün veriliyor

ANKARA, 7 (Milliyet) — Cevabî notamız Kahire maslahatgüzarımıza yarın bildirilecektir.

Milliyet

Ahmet Haşim Beyin yazılarını negrediyor

Güside ve hasas Türk edibi Ahmet Haşim Beyin tedavi için bir müddet evvel Avrupa'ya gittiğini teessürle karilerimize haber vermişik. Bugün de üstadın iyileştğini ve yazılarına başladığını müjdelemekle bah-tiyarız.

Utat Haşim tedavi ve seyahat intibalarını ince, hakim ve bütün kalpleri teshir eden kuvvetli üslubu ile tespit etmiş ve bize göndermiştir.

Ahmet Haşim

Beyin ilk yazısını yarın negredeceğiz.

Maslahatgüzarımız da Mısır Hariciye nezaretine notayı tevdi edecektir.

Hâdise nasıl başladı, ne oldu?

ANKARA, 7 (Telefonla) — Ortada hiç bir şey yokken, arif bir İngiliz ajanının tezvirî yüzün den çıkarılan bir fes hikâyesi dolayısıyla Mısır gazetelerinin, böyle

**Mısır Başvekilî
İsmail Sıtkı Paşa**

bir hâdisenin filhal vaki olup olmadığını tahlik etmeden hissiyate kapılarak neşriyatte bulundukları buraya akseder etmez herkes hayrette kalmıştı. Biz Ankaramız içinde iken böyle bir hâdisenin vuku bulduğuna duymadığımız halde, haddi zatında inanılmıyorsa (Devamı 5 inci sahifede)

Mısırlılara Cevabımız

(Başı birinci sahifede)

cak bir ercufeden ibaret olduğu vehleten anlaşılan böyle bir tezvir Mısır matbuatının nasıl kapıldığı hayreti artırmıştı.

Nihayet meselenin ne olduğu, gazetelerde yazıldığı gibi, temamilen anlaşılınca, en basit bir neza ket jestinin gazezkâr ellerde ne kalıba sokulabileceği de ayrıca hayreti mucip oldu.

Fakat meselenin asıl esef edilecek ciheti, ortada Mısır için hiç bir haysiyet meselesi mevcut olmadığı hattâ Mısır sefiri Abdülmelik Hamza B. tarafından hükümetine hiç bir iş'arda bulunulmadığı halde, Mısır hükümetinin Ankara'ya bir nota göndermiş olmasıdır.

Sefirin cevabına rağmen...

Anlaşıldığına göre, Mısır gazetelerinin bu yoldaki neşriyatı üzerine, Mısır hükümeti buradaki sefirinden malûmat istemiştir. Sefir de vaziyeti bildirerek, kendisince bir mesele olmadığı cevabını vermiştir.

Hayret edilecek nokta

Fakat Mısır hükümeti, sefirinin bu iş'arına rağmen gazetelerin tesiri altında kalarak, hükümetimize bir nota göndermiş, notasında tarziye istemekle beraber, ileride mümasil hâdiselerin tekerür etmeyeceğine (!) dair teminat ta talep etmiştir. Ve en ziyade şayanı hayret olan taraf ta ortada hiç bir mesele olmadığı halde tarziyeden ve mümasil hareketattan bahsedilmiş olmasıdır.

Yalnız bir hakikat varsa, o da Mısır hükümetinin menfi tesirlere kapılmış olması ve bir İngiliz ajansının da iki dost millet arasına nifak sokmak için, zaman zaman bu neviden gösterdiği gayretkeşliktir. Hem ne gariptir ki Dayly Herald'in Ankara muhabiri olmadığı halde ona atfen neşrettiği telgrafta, Ankara'da yapılan resmi ihtifallerden birinde mevcut bul-

nan Mısır sefiri Abdülmelik Hamza Beyin fesli olarak bulunmasına Gazi tarafından itiraz edilmesi üzerine sefirin ihtifal mahallini terkettiği bildirilmiş. Aynı telgrafta nazaran Gazinin bu bapta vuku bulan itirazı sefir tarafından kabul edilerek mesele nihayet bulmuş.

Tezvir şebekesi çalışıyor!

Reuter ajansının Londradan Kahireye çektiği telgraf mealen budur. Ajans ayrıca ilâveten de hâdisenin Kahireye aksederek ora efkârında fena tesir bıraktığını da haber almış, onu da tekrar Kahireye bildirmiş...

Bu telgraftaki gazez ve tahrikin ne kadar aşıkâr görüldüğünü söylemeğe bile lüzum yok.

Hamza Beyi istemiyenler

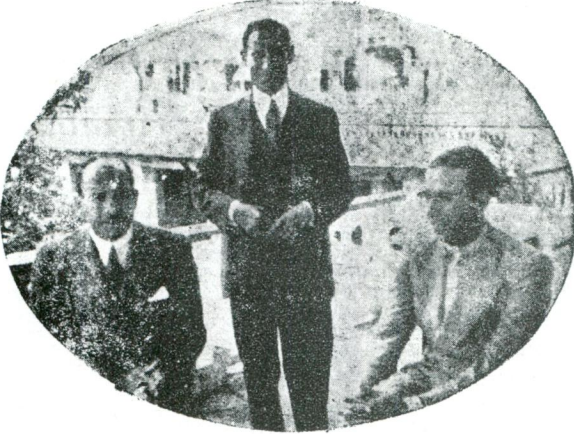
Diğer taraftan, Mısırda hükümete muhalif bazı gazetelerin, o hükümeti Ankara'da temsil eden Hamza Beyin şahsını da istemedikleri için, tasni edilmiş te olsa, bu kabil haberleri fırsat bilerek siyasi tahrikât yaptıkları da buraca malûmdur.

Bütün bu vaziyetler karşısında Hariciye Vekâletimizin notaya verdiği cevap pek isabetli ve tahrikâtın ruh noktasına işaret eden ve bu nevi tahrikâtın müstakbel münasebatımız üzerinde yer bulmamasına ehemmiyet veren bir cevaptır. Cevapta, ziyafetten sonra sefire fesni çıkarabileceği ifadesinin Mısır için hiç bir suretle haysiyet meselesi olamayacağı, binaenaleyh ne tarziyeye, ne de istikbale ait mülâhazı mevzuu bahsetmeğe mahal olmayacağı söylenmekle beraber Mısır hükümeti mutlaka bir mesele çıkarmak fikrinde değilse, samimi dostluk hâlimizi tekrar ifadeye vesile veren bu hâdisenin kapanmış adedilmesi lâzım geleceğini ifade etmektedir; ki böyle bir tasfiye ve tavzihe de hakikaten ihtiyaç olduğu Mısırdaki tahrihâtın ve ona piştarlık eden notadan anlaşılıyor.

Mısır politikacıları tahrif, tezvîr ve entrika yolunu tuttular!

Inkılâpçı Türk milletinin kardeş Mısır milletine karşı gösterdiği hüsnüniyet ancak bu kadar tezvîre alet edilebilir

Biz, kardeş Mısır milletinin değil, entrikacı ve politikacı müzevirlerin düşmanıyız...

Mısır Sefiri Abdülmelik Hamza B. refikleriyle beraber

Hariciye Vekâletinin Mısır Hükümetine tevdi edilmek üzere hazırladığı cevabi nota dün İstanbulla gelmiştir. Yarın İskenderiyeye gidecek olan İzmir vapurundaki posta ile Kahireye gönderilecek, Mısır Maslahatgüzarımız Mehmet Ali Şevki Paşa tarafından önümüzdeki hafta içinde Hariciye Nazırına verilecektir. Fakat, her iki kardeş milletin hükümetleri arasında bu muhabere cereyan ederken bazı Mısır gazetelerinin tahrirlerine tekrar başla-

maları, esasen musanna bir hâdiseyi Türk milletinin ve Türk inkılâbının aleyhinde devamlı bir tezvîr ve fesat silâhı gibi kullanmak istemeleri pek ziyade dikkate şayandır. Son defa Kahireden aldığımız telgraf-lar ve matbuat hülâsaları, ki bun-ları bugün neşrediyoruz, Mısırda yerleşen inkılâp ve Türk düşmanı politikacıların Türk matbuatının samimi ve Mısır milleti için can-dan ve iyi niyetlerini tebarüz et-tiren neşriyatlarını bile tahrif et-

tiklerini bildirmektedir. Deyli Heraldın uydurma haberlerinin Mısır gazetelerinde yer bulmasını müteakıp Havas Ajansının Mısır efkârı umumiyesinde hasıl olmasi muhtemel yanlışlıkları ve tereddütleri tashih için yaptığı tezkîp-lere bile kasten yer vermeyen Vefçi ve entrikacı gazeteler bu defa da Türk matbuatının neşriyatını değiştirmekle kendilerine yeni bir tezvîr ve fesat yolu açmış oluyolar.

Tahrifçilerin bu yeni silkinişle-ri, Türk matbuatını kardeş Mısır milletinin düşmanı gibi göstermek ve İstanbul gazetelerinin Mısır efkârı umumiyesine ve ricaline karşı tezyifkâr yazılarla dolu olduğu nu söylemek ve uydurmaktır. Bun daki maksat âşikârdır, ilk haberi tasni ve tahrik etmekteki hedefin aynıdır: Mısrılıyı Türke, Türkü Mısrılıya düşman etmek.

İki dost millet arasındaki uzur ve kuvvetli kardeşlik münasebet-lerini yalan ve dolanla bozabilme-nin ne dereceye kadar güç oldu-ğundan gafil bulunan bu fesat un-surlarının ellerinde tezvîr, tahrif ve entrika denilen şeylerin ne de-recelere kadar götürülebildiğine de bu misallerle şaşmamak kabil değildir. Bu bahis üzere Türk milletine ve Türk gazetelerine düşen vazife sadece sokak politi-kacılığının çirkefi içinden nezih Mısır milletinin yüzüne ve kulak-larına sıçırılan bu fesatçıların hü-vyetlerini ortaya koymak ve on-

(Devamı 6 ıncı sahifede)

Mısır'daki Tahrikât

(Başı birinci sahifede)

ların inkılâp düşmanlığı ile, iktisadî düşmanlıkla, siyasi ve irticaî düşmanlıkla yaptıkları tahrik ve tezvire karşı kardeş Mısır milletini ikaz etmektir. Ve... pek kuvvetle ümit etmek istiyoruz ki notamızın kendilerine tevdiini müteakıp Mısır Hükûmeti de bizim hüsnüniyetimizi ve kendi topraklarında barındırdığı fesatçıların tezviratını birbirinden ayırt edecek ve ebedî Türkiye - Mısır dostluğunun kervanını yürütmesini bilecektir.

Nasıl tahrifat yapıyorlar?

ANKARA, . 11 (A.A.) —

Bugünlerde Mısır gazeteleri bazı ecnebi muhabirlerinin verdikleri havadise atfen, Mısır notasında tarziyeden bahsedilmediği halde Türk Matbuatının güya cevabı notamızda tarziye vermediği reddettiğimizi yazdıklarının mevzuu bahsetmekte ve bu haberi asabiyetle karşılamaktadır.

Türkiye Matbuatında böyle bir şey neşredilmemiş olduğuna göre, Türk ve Mısır gazetelerinin diğer memlekete vürüdünden evvel efkârı umumiyeleleri tahrik etmekte menfaat bunlar olduğu anlaşılmakta ve tahrikât nazarı dikkati calip görülmektedir.

Neşriyatımız

Mısırdaki tahrif ediliyor

Türkiye'ye ait malûmatın Kahireye Londra vasıtasıyla gitmesindeki mana nedir ?

Ankara, 11 (Başmuharririmizden, telefonla) — Alınan haberlere göre (Standard Ekspres) ve (Elehram) gazetelerinin Londra muhabiri Türk gazetelerinin Mısır meselesi hakkındaki neşriyatını tahrif ederek vermiş ve Türk gazetelerinin hülâsası Mısırdaki kasten yanlış neşrolunmuştur. Bu tahrif bilhassa şu suretle olmuştur :

Güya Türk matbuatı "Mısır hükûmeti fes meselesinden dolayı bizden tarziye istiyor, böyle bir tarziye veremeyiz" diyorlarmış ve Mısır aleyhinde şiddetli neşriyat yapıyorlarmış.

Bunun üzerine Mısır gazeteleri mukabil neşriyata başlamış ve bu cümleden olarak (Elehram) gazetesi Mısır hükûmetinden Türkiye ile münasebatın kesilmesini istemiştir.

Mısır matbuatında hiç yoktur bir fes meselesi çıkaran ilk haberin gene Londradan verilmiş bir telgraf olduğu hatıra getirilirse Türk gazeteleri tarafından Mısır'a karşı yapılan son derece itilâfperverane

Mehmet Asım

(: tarafı 2inci sayıfada)

Neşriyatımız

Mısırdaki tahrif ediliyor

[Baş tarafı 1 inci sayımızda]

ve dostane neşriyatın bir Londra telgrafı ile tahrif edilerek Mısır gazetelerine verilmesindeki mananın ehemmiyeti takdir edilir. İlâve edelim ki Anadolu Ajansı tarafından şimdiye kadar Türk gazetelerinin neşriyatı hakkında Mısır'a verilmiş olan telgrafların da ora gazetelerinde neşredilmediği anlaşılmaktadır.

Şu halde bir taraftan Türk gazetelerindeki neşriyatın tahrif edilerek kâsten Mısır'a aleyhtar bir şekilde gösterilmesi, diğer taraftan yarı resmî Anadolu Ajansı tarafından verilen doğru haberlerin Mısır gazetelerine verilmemesi, yahut bunların neşrine mâni olacak tedbirlerin alınmış olması, nihayet İstanbul'a ve Ankara'ya ait malûmatın doğrudan doğruya Türkiyeden Mısır'a verilmesinde hiçbir mahzur yokken Londra vasıtasıyla gitmekte olması bu işin içinde daha ilk gündenbergi şüphe ettiğimiz kasdın vücudunu ispat eden en kuvvetli bir delil değil midir?

Bu entrika âmillerinin takip ettikleri bütün maksat

Türkiye ile Mısırın arasını açmaktır.

Türkiye Mısır ile olan münasebatını arttırmak için tedbirler alıyordu. Seyrişefainin İskenderiye postası ile İş Bankasının Mısır şubesi bu münasebatın gün geçtikçe artacağını gösteriyordu. Bu münasebatın her gün biraz daha artmasını çekemeyen bir takım unsurlar uydurma bir feslelesile Mısırın milli izzeti nefsinin tahrir etmek fırsatını bulmuşlardır. Şimdi bu fırsatı istifade edebilmek için en çirkin vasıtalara bile müracaat etmekten çekinmiyorlar demektir.

Bununla beraber kanaatımız şudur ki bu işte hakikat geç bile olsa meydana çıkacaktır. Nihayet bu entrikalara kapılanlar zarar görecektir. Yalnız burada Mısır matbuatının dikkatini celbedecek bir nokta vardır. (Eleham) gibi Türkiye ve Mısır münasebatının kesilmesini isteyen Mısır gazetelerinin entrikalara kapılmaması lüzumdur. Eğer bu gazeteler hakikaten bilerek siyasi entrikalara alet olmıyorlarsa son sözlerini söylemek için hiç olmazsa Türk notasının Mısır'a varmasını ve münderecatının iyi anlaşılmasını beklemeleri lazımdır. X

Mehmet Asım

Hüsnüniyetimize rağmen! Gizli ellerin muharref haberlerle Mısır efkârının teşvişine devam ediliyor

Türk gazetelerinin samimî neşriyatı Londra'dan Mısır'a; aleyhtarane imiş gibi aksettiriliyor

Mısır'dan gelen haberlere göre Türk matbuatının malûm mes'ele etrafındaki neşriyatı orada Mısır aleyhtarlığı ile tefsir edilerek tekrar velveleli neşriyata başlanılmıştır. Ancak bu defa da dikkate lâyık olan cihet, Türk matbuatı neşriyatının bilhassa Mısır'a muharref şekillerle bir daha gene Londra'dan aksettirilmiş olmasından ibarettir. Filhakika Standard Ekspres ile El'e Haram'ın Londra muhabiri ta-

rafından gönderilen telgrafnamelerde Türk matbuatının gûya Mısır aleyhindeki neşriyatı, bu neşriyata gûya Mısır aleyhtarlığı bir şekil verilerek Mısır'a bildirilmiş, Mısır matbuatının son fevranı bundan ileri gelmiştir.

Resmî İngiltere hükûmetinin dürüstlüğüne inanmakla beraber Mısır efkârını mahsus surette yanlışlığa sevk etmek, ve Mısır ile Türkiye'nin arasını

(Mabadi 6 ıncı sahtede)

Hüsnü niyetimize Rağmen

Mısır efkârının teşvişine devam ediliyor

(Birinci sahifeden mabait)

açmak istiyen haberlerin evvelce olduğu gibi bu defa dahi Londra'dan aksetmekte bulunmasına şaşmamak ta elimizden gelmiyor. Evvelce tahrif edilmiş bir teşrifat mes'elesiydi. Şimdi de Türk matbuatının gûya Mısır aleyhindeki neşriyatı.

Başta «Cumhuriyet» olarak Türk matbuatının neşriyatı meydandadır, bunda kardeşliği bütün samimiyeti ile tekrar olunan Mısır halkına karşı muhabbet ibrazından başka bir şey yapılmamış olduğu meydandadır.

Biz her hangi bir vaziyeti bütün bir dürüstlük ve mantıkla münakaşa etmekten kaçır insanlar değiliz. Evvelki mes'eledede münakaşa ettiğimiz mevzu, muharref şekli gene Londra'dan Mısır'a aksettirilmiş tamamen musanna bir teşrifat mes'elesi idi.

Mısır ile Türkiye'nin arasını açmağa azmetmiş olan gizli ellerin şimdi ipliği pazara çıkan eski mes'eleyi bir tarafa bırakarak ortaya gûya Türk matbuatının Mısır aleyhtarlığı ettiği yolunda tezvirat yaptıklarına şahit oluyoruz. Vaziyeti soğuk kanlılıkla mü-talea etmekten başka yapılacak bir şey yoktur.

Biz haklarında samimi muhabbet hislerinden başka bir hisle mütehassis olmadığımız muhterem Mısır halkını iğfal etmek istiyen musanna bir haberi tahlil ederek Mısır efkârını hatadan sıyanet etmek istedik. Şimdi bu efkârın yeni şekillerde tağlitine çalışıldığı anlaşılıyor. Ortalığı karıştırmak isteyen nifak ve fesada karşı Türk efkârı kadar Mısır efkârının uyanık ve basiretli olmasına ihtiyaç vardır. Bugün için gördüğümüz hakikî vaziyet budur.

Ankara 11 (A.A.) — Bugünlerde Mısır gazeteleri bazı cenebi muhabirlerinin verdikleri havadise atfen, Mısır notasında tarziyeden bahsedilmediği halde Türk matbuatına gûya cevabî notasında tarziye vermediği reddettiğimizi yazdıklarını mevzuu bahsetmekte ve bu haberi asabiyetle karşılamaktadır.

Türkiye matbuatında böyle bir şey neşredilmemiş olduğuna göre, Türk ve Mısır gazetelerinin diğer memlekete vürüdünden evvel efkârî unumiyeleri tahrik etmekte menfaat bulanlar olduğu anlaşılmaqta ve bu tahrikât nazari dikkati calip görülmektedir.

NİL ÇOCUĞUNA AÇIK MEKTUP

Ey Nil'in "dünkü bana" benzeyen bugünkü asil çocuğu!

Ey benim gibi kanağlamışların yüreği kan köpüren çocuğu!

Ey sahraların, deltaların, fidanların inkılâp çocuğu!

Ey Mısırda doğan Çankaya çocuğu!

Uç beş hötü ruhlu kötü gazetenin kötü kötü yazdıklarına ne bakıyorsun?

Sen bana bak! Kendine bak! Aramızdaki gönülbağındaki sağlam mânaya bak!

Bugün Kahirenin bana hücum eden gazeteleri, bil ki bana hücum etmiyorlar, sana hücum ediyorlar. Senin kafanın içindeki büyük hedefe, göğsünün altındaki mukaddes aleve, gözbebeklerindeki derin hasrete hücum ediyorlar.

Onlar zaten beni sevmeyenler, zaten bana düşmandırlar. Bilirler ki şu kürenin üstünde bir inkılâp Ankarası ve bir inkılâpçı Türk buldukça zulme, geriliğe, kavuklu ve silindirli taassuba, esirliğe bitim, ölüm mukadderdir.

Ve bilirler ki sen; benim manevîliğimin içinde henüz maddeleşmemiş bir cephesin. Seni şimdiden yıkmak lâzımdır; ve seni şimdiden yıkmak için de ilk önce aramızdaki sevgi ve mefkûre bağını koparmak lâzımdır. Bu bağ kopunca sen yalnız kalacaksın, yalnız kalınca bir kere daha ve daha derinden ellerine düşeceksin. Dedim ya, seni ölesiye ezmek için bana hücum ediyorlar.

Fakat aramızdaki münasebet sadece klâsik formüllü hükümetler dostluğu değildir. Inkılâp kardeşliği, karın kardeşliğinden

çok üstündür. Biz işte böyleyizdir. Onun için kim ne derse desin, sen yalnız bana inan, benim sevgime dayan ve benim peşimi bırakma! Onların yolu seni kırk kat zincire; benim oylum ise seni kırk katlı kartuluşa götürür.

Benim dostum senin de dostun, benim düşmanım senin de düşmanındır. Bu noktaya mim koy!

Nil çocuğu! İçti yanan mefkûre çocuğu! Benim kardeşim!

Dâva, kara püsküllü kırmızı festé değildir.

Dava büyüktür, milletlerin kurtuluşu davasıdır ve en büyük davacı sensin. Bu büyük davada benden başka sevenin, dostun, kardeşin yoktur. Gönünü bana daya, göreceksin ki dünyanın en devrilmez adamı sen olacaksın.

Çankaya seni seviyor bağı yaralı çocuk! Çankayanın birisini veya bir şeyi sevmesi ne demektir. Bunu tarif edemem, tarihe ve dehre sor!

Şurasını da haber vereyim ki bana inanmaz da, gider, smokinli sarıklılara, melonlu cübbelilere ve ne idüğü belirsizlere veya bilenlere inanırsan, suç bende olmaz. Çünkü kendi düşen ağlamaz.

Ben yolunda devam ediyorum, senin de ne fikirde olduğunu bilmek isterim. Sakarya çocuğu, Nil çocuğuna başka ne söyleyebilir? İnanan inanır, inanmayan kumda oynar. Bana göre en fırtınalı hava bile boştur. Haydi artık, seni kafanla ve kalbinle karşı karşıya bırakıyorum.

Aka GÜNDÜZ.

Bilâl N. Şimşir

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

nci Daire Umum Müdürlüğü

nci Şube

23853
161

Bilgiliklere tamir

Ankara 12 - 12 - 1932

Hulâsa

Malûmât üslûbleri olduğu üzere Cumhuriyet bayramlarında Vekâletiniz memleketimizdeki siyasî mümessillere resmî bir ziyafet vermektedir. Bu ziyafeti umumiyetle Halk Fırkasının Devlet rical ve ekâbiri ile ecnebî Sefaretler erkânınının iştirak ettikleri süvaresi takip eylenmektedir. Gerek resmî ziyafeti gerek süvareyi Reisiümhur/Hazretleri de yüksek huzurlarile şereflendirmektedirler.

Ankara Palasta verilmiş olan bu seneki süvare de yine Cumhuriyet Halk Fırkasınca tertip edilmiş ve davetnameler Fırka tarafından gönderilmiştir. Ziyafette hazır bulunan siyasî mümessillere iltifat ve hatırnüvazlık asarı ibrazını, zemin ve zamanın muktezasına göre kân şü ve kân bu Sefire karşı tatyipkâr ve iltifatkâr bazı beyanatı mahsusada bulunmağı itiyat buyurmuş olan Reisiümhur Hazretleri bu seneki bayramımızda da gündüz tebrik için Büyük Millet Meclisinde kendilerini büyük üniformalarile ziyaret etmiş ve akşamki resmî ziyafete de keza aynı kıyafette davet edilmiş olan bilumum siyasî mümessiller meyanında Mısır Sefirine yemekten sonra yanından geçerken teveccühkâr bazı ifadatta bulunmuşlar ve fesini çıkararak rahat edebilmesine müsaade buyurdıklarını söylemişler idi. Sefir bir an için tereddüt ettikten sonra fesini bizzat çıkarmış bunun üzerine Reisiümhur Hazretleri kendisini yüzünden öpmüşlerdir Millî bayramımızı takip eden gün miğarunileyh Sefirle konuşurken bir akşam evvel Reisiümhur Hazretlerinin nakşindeki iltifatkâr tezahuratını tebarüz ettirdikten sonra bu halin kendisine karşı Ankara'ya vusulünden beri Lubbedel Devlet Reisimizce beslenmekte olan muhabbetin yeni bir micanesi olduğunu söylemiş idim. Bunun üzerine Sefir pek mütehassis

Tıpkıbasım 14

Dışişleri Bakanlığundan Elçiliklere genelge

12.12.1932, No. 23853/161

Bilâl N. Şimşir

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
nci Daire Umum Müdürlüğü
nci Şube

Ankara19

Hulâsa

-II-

olacağını şahsına tatyip eylediğini beyan ve bana teşekkür etmiş-
tim. Bundan onbir gün sonra Kahire Maslahatgüzarlarımızdan aldığı-
mız bir telgrafta Londra'da münşer "Daily Herald"ın Kahire'ye
verdiği bir havadis(+) atfen Mısır gazetelerinin Cumhuriyet bay-
ramı gecesini Mısır Sefirine Bazı Hazretleri tarafından fesini
gökarmasının emretilmiş olduğunu ve bundan bir hadise çıktığını
ve Sefirinin salona terk ile gittiğini yazdıkları Vekâletimize
haber verildi. Bu aynı havadisi alan Anadolu ajansı keyfiyeti
teknip için Mısır'deki muhabirine işbu uydurma haberin Türkiye
ile Mısır'ın çok dostane ve yakın munasebetlerindeki inkişafı
memnûnlikle muşahade etmiyen bazı menfaattar mahafil tarafından
ucap edilmiş olduğu ve esasen telgrafın doğrudan doğruya Mısır'a
gönderilmesi de işin bu mahiyetini gösterdiği mealinde bir tav-
zihname yollanmıştı. Maslahatgüzarımızdan aldığımız malûmata
nâzaran bu tekzip şimdiki Mısır Hükümetinin taraftarı El Ehram
Sarayan gazetesi El İttihat, ve Başvezir Sitka Paşa fırkasının
Mevlâvî efkârı Eşşaaap gazeteleri müste'ma olmak üzere Kahire
ve İskenderiye'de intişar eden gazetelerin hepsinde yer bulmuştur.

İndi, gerek Mısır Sefiri Abdülmelek Hamza Beyin benim-
le vaki ve yukarıda bertafsil arzedilmiş olan mulâkatında beraber-
ce varlığını neticeye, gerek uydurma şayiaların tekzibi için
Anadolu Ajansının yaptığı teşebbüse rağmen Mısır Hükümeti mesele-
de eğer suiniyyet yoksa bariz bir acemilik ve soğukluk eseri gös-
termiş ve Hariciye Veziri Maslahatgüzarımızla yaptığı mulâkatta
acebî memleketlerdeki Mısır mümessillerinin üniformalarının lâbis
bulduklarını zaman fes giymeleri icap ettiğini ve Cumhuriyet

(+) "Daily Herald"ın bu makalesinin Fransızca sureti bu tamime
merbuttur. (No. I.)

./.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

.....nci Daire Umum Müdürlüğü

.....nci Şube

Ankara19

Hukûs
.....
.....

-III-

Bayram gecesı verilen suvare esnasında Mısır Sefirine karşı pek şayanı esef bir amamele yapıldığını ve Türkiye Hariciye Vekâletinin Sefirle görüşürken bu işe Sefirin bir hadise manasını vermesinden dolayı icbarı teassüf ettiğini ve meseleyi sui tafahüm şeklinde tasvir eylediğini söyledikten sonra vaziyetin Mısır'da tamiri icap ettiğine ve Mısır Hükümetine tarziye vermek lâzımdır ~~ediyinceğine~~ işaret etmiş ve sizin bu itizarı kıyafetle resmîyenizle yapmanızı istiyor değiliz fakat herhalde içinde bulunduğumuz çok müşkil vaziyetten memnun ve mutmain çıkma ~~ali-~~ğınla icap eder. Bunun için Ankara Hükümetinden ileride böyle bir hadisenin tekerber etmiyeceğine dair bize teminat vermesini de ~~istemi~~ rica ederiz demiştir.

Yukarıda da söylendiği gibi süvarede herhangi bir hadise vuku bulmuş olmayıp Reisiölmhur Hazretleri tarafından Mısır Sefirine yapılan teklif sırf bir teveccüh nişanesi teşkil eylesenkte olduğuna nazaran Abdülmelek Hamza Beyin benimle yaptığı mübâlemede kendisine herhangi bir teessür veya teessüf oysasına mahal görülmüş değildir.

Mısır Hükümetince şimdî müessif bir haidese şeklinde tasvir edilmekte olan fes çıkarılması teklifi bizim nazarımızda böyle bir mahiyeti asla haiz bulunmamış olan bir keyfiyettir. O kadar ki hadisenin vücudü malûmumuz olmadığı için bundan littabi haricteki mesilliklerimize ve hatta Kahire Maslahat-güzarlığımıza malûmat vermek lüzumunu bile hissetmiş değildik.

Vekâlete yolladığı rapora cevap olarak Kahire Elçiliği-mize gönderdiğimiz telgrafla bu cihet tasrih edilerek işin mahiyeti izah olmuştur.

./.

Mısır Hariciye Veziri Meslahat, gazamızla muâkâatını müttekîp elçilikimize sureti ilişik olan notayı tevdi eylemiştir. (No.2)

İşbu Notaya Hükûmetimiz millî şerefinizin muktezasına ve hakikatın icaplarınına tekinine mutabık bulunan keza sureti ilişik (No.3.) cevabı hazırlayacak Mısır Hariciye Vezaretine verilmek üzere Kahire Elçiliğimize göndermiştir.

Türk ve Mısır Milletleri arasında mevcut bulunan sıkı ve çok samimî dostluk ve hatta kardeşlik hislerinin tesirinden ilham alınmamış ve iki memleket arasında mevcut münasebatın devam ve inkişafı arzusu tarafımızdan beslenmemiş olsaydı cevabî notamıza Mısır'ın notasıyla hemahenk olmak için şüphesiz daha sürüşt bir tahrir şekli verilmesi icap edecekti.

Eğce tahmin ve ümidimiz veçhile Mısır Hükûmeti mantıkî hareket eder de meselenin könh ve mahiyeti hakkında belagannabedâr iz hatı mahlevî bulunan notamız üzerine işi kapanmış addederse Türk ve Mısır Milletleri arasında mevcut bulunan ve genişleyip kuvvetlenmesi birce çok iltizam edilmekte olan münasebatın idamesi kabil olacak ve bu hal siyasetimizi her memleketle azamî dostluk ve samimiyet havası içinde yürütmek arzusunda bulunan bizleri bittabi memnun edecektir. Aksi takdirde, yani Kahire Kabinesi şimdi asarını göstermekte olduğu tıflâhe ve acemice siyasette ısrar gösterdiği takdirde, bundan hasıl olabilecek vaziyeti soğuk kanlilikla telâkki etmeye de şimdiden karar vermiş bulunmaktayız.

Notamız Üzerine Mısır Hükûmetinin alacağı tavru hareket hakkında bilâhare mütemmim malûmat verilecektir Efendim.

Hariciye Vekili

Dr. Tevfik Rüştü

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti
.....nci Daire Umum Müdürlüğü
.....nci Şube

Ankara19

Hulâsa

La légation de la République Turque a transmis à son
Gouvernement la Note Verbale que le Ministère^{Royal}/des Affaires Etran-
gères lui a remise en date du 21 Novembre 1932.

D'ordre de son Gouvernement, cette Légation a l'hon-
neur de communiquer au Ministère Royal ce qui suit:

Le Ministère des Affaires Etrangères de la République
Turque ne peut cacher l'étonnement qu'il a ressenti en trouvant
dans ladite Note la relation nouvelle d'un fait qui avait déjà
fait l'objet d'une conversation franche et amicale entre Son
Excellence Abdul Malek Hamza Bey et le Ministre des Affaires
Etrangères.

Tevfik Rüştü Bey avait, en effet, expliqué à Monsieur
le Ministre d'Egypte, au cours de la visite que celui-ci lui avait
faite, le caractère hautement bienveillant et franchement sym-
pathique des paroles qui lui avaient été adressées au débuts de
la soirée du Parti du Peuple. Il lui avait rappelé qu'à la fin
du dîner officiel et au commencement de la soirée que ce Parti
donnait ensuite, le Ministre d'Egypte avait été autorisé, comme
toutes les années précédentes, à se mettre plus à l'aise en en-
levant sa coiffure. Cette façon de faire est, d'ailleurs, confor-
me à l'usage qu'avaient les Turcs à l'époque où leur coiffure
était celle qui se porte aujourd'hui en Egypte.

Son Excellence Hamza Bey était entièrement d'accord
avec le Ministre des Affaires Etrangères sur la signification in-
dubitablement bienveillante et amicale à donner aux paroles qui
lui avaient été adressées et à la suite de cette conversation il
ne restait plus place à un malentendu quelconque.

./.

Tıpkıbasım 14'ün eki
T.C. Kahire Elçiliğinden
Mısır Dışişleri Bakanlığına Nota
18.12.1932

Aucun incident n'ayant eu lieu, aux yeux de ce Ministère pendant cette soirée, il va sans dire que, dans l'entretien que Tevfik Rüşdî Bey a eu le 30 Octobre avec le Ministre d'Egypte, il ne pouvait être question de l'expression d'un regret.

D'autre part, le Ministère des Affaires Etrangères de la République Turque estime devoir relever le fait suivant qui a peiné son Gouvernement:

Pendant que les relations d'amitié qui unissent les deux Peuples frères turc et égyptien allaient en se développant et se fortifiant tous les jours, des nouvelles tendancieuses ou inventées, dont on n'a pas réussi à pénétrer le but, ont pu menacer de créer des nuages dans ces relations en dénaturant, en vue de l'exploiter, la signification d'un acte éminent amical.

Quant à la question du port de la coiffure nationale dont la note susindiquée du Ministère Royal faisait mention, il ne serait peut être pas nécessaire d'ajouter que chaque Etat est évidemment libre d'adopter l'uniforme qui lui plaît, comme il est aussi naturel que chaque Etat règle son protocole en prenant en considération les exigences de la vie nationale et internationale.

Depuis que les relations de la Turquie avec l'Egypte ont été établies sur de nouvelles bases le Gouvernement de la République a donné à la nation égyptienne indépendante maintes preuves de son amitié et de son estime. Il tient toujours à coeur non seulement de maintenir ces relations qui trempent leurs racines dans une source aussi fécondé, mais de raffermir et de consolider celles-ci jusqu'à les rendre en parfaite harmonie avec les sentiments que ressentent les deux peuples l'un pour l'autre.

Tıpkıbasım 14'ün eki
T.C. Kahire Elçiliğinden Mısır
Dışişleri Bakanhğına 18.12.1932
günlü notanın sonu

MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

CABINET DU MINISTRE.

NOTE VERBALE

Le Ministre des Affaires Étrangères du Royaume d'Égypte a l'honneur d'accuser réception de la Note remise le 18 décembre 1932 par Monsieur le Chargé d'Affaires de Turquie de la part du Gouvernement de la République. Il prend acte des explications que Son Excellence Tewfik Ruchdy Bey a données au Ministre d'Égypte tendant à rapprocher le fait qui s'est produit à la fin du dîner officiel et ^{au}début de la soirée du Parti du Peuple, des usages qu'avaient les Turcs à l'époque où leur coiffure était celle qui se porte aujourd'hui en Égypte.

En présence de ces explications, des protestations d'amitié, d'estime et du désir de consolider et de raffermir les relations qui unissent les deux Pays, telles que le Gouvernement Turc a bien voulu les exprimer dans sa Note et réitérer par l'organe de son Représentant au Caire, le Gouvernement Égyptien est tout disposé à considérer l'incident comme clos.

D'autre part le Gouvernement Royal relève avec
satisfaction

Tıpkıbasım 15
Mısır Dışişleri Bakanlığında
T.C. Kahire Elçiliğine İkinci Nota

27.12.1932

Bilâl N. Şimşir

**MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES.**

CABINET DU MINISTRE.

- 2 -

satisfaction la déclaration du Gouvernement de la République ayant trait au port de la coiffure nationale et reconnaissant le droit de chaque Etat d'adopter l'uniforme qui lui plaît. Il ne doute pas qu'à ses yeux, le droit de chaque Etat de régler son protocole en tenant compte des exigences de sa vie nationale et internationale ne saurait entrer en conflit avec les droits des représentants diplomatiques dans le présent ordre d'idées.

Le Gouvernement Egyptien ne croit pas devoir en insister sur l'importance qu'il attache à maintenir les relations les plus cordiales avec le Gouvernement de la République et à resserrer les liens d'amitié qui unissent les deux Pays jusqu'à les rendre en parfaite harmonie avec les sentiments que ressentent les deux Peuples l'un pour l'autre.

Le Caire, le 27 décembre 1932.

Tipkibasım 15'in sonu

17 DEC 1932

Decypher. Sir P. Loraine. (Cairo).
December 16th. 1932.
D. 1.25.p.m. December 16th. 1932.
R. 1.15.p.m. December 16th. 1932.

No. 224.

-----oCo-----

466

Confidential.

Sir G. Clerk's despatch No. 356.

I fear developments of Tarboosh incident are serious and that danger of a rupture between Turkey and Egypt is disagreeably close.

I recently received visit from Turkish Chargé d'Affaires who spoke quite personally and unofficially, what came out is that Egyptian request for assurance for the future has aroused indignation in Turkey. That Turkish Government are making it a national issue to back up the Ghazi and cover up his blunder; and will therefore not take much trouble to avoid a rupture. He had not yet received text of Turkish note to be handed to Egyptian Government but understood that besides probably unpalatable portions it would contain passages of which Egyptian Government could take act in such manner as to score a satisfaction. What Turks really want is to find a formula which without giving Ghazi away can be regarded by Egyptians as a satisfaction but cannot be construed as a Turkish surrender. This to be coupled with a withdrawal of notes. He insisted that unless a solution were found soon it would be too late to get one.

Chargé d'Affaires also said impression existed at

Angora/

Tıpkıbasım 16
İngilterenin Kahire Yüksek Komiserliğinden
İngiltere Dışişleri Bakanlığına
16.12.1932 günlü, 224 sayılı
şifre telgraf

Angora that England and especially London press had written up the incident in order to drive a wedge between Turkey and Egypt.

As regards this point I said if such childish nonsense was believed by Turkish Government I had nothing whatever to say. He said there was no such responsibility suggested against His Majesty's Government or against myself.

I then said that in my opinion as a private individual the Ghazi had been in the wrong and that some satisfaction was due to Egypt. I saw no reason why Turkish Government should not at least assure Egyptian Government that their national costume enjoyed every respect. As we were always desirous that Egypt should be on harmonious terms with her neighbours I would discuss the matter with Sidky but on a purely personal basis.

Later in the same evening I saw Sidky and told him gist of what Turkish Chargé d'Affaires had said. Sidky said he certainly desired no quarrel with Turkey. Idea of withdrawing Egyptian note was however repugnant to him; and he could not help resenting apparent attempt of Turkey to brow-beat Egypt who was the offended party and entitled to satisfaction. He did not believe Egyptian interests would suffer by a withdrawal of Egyptian diplomatic and consular missions and knew he could rely on British help to watch over them as in the past.

He had not received Turkish note but he promised to look at it carefully in search for a method of honourable solution and said he would consult me personally again before doing anything.

I trust you will approve my language. On each occasion I spoke only in a personal capacity. As both parties had come to me about this storm in a hat I judged it advisable to exert personal influence in a calming sense.

Addressed to Foreign Office No. 224; repeated to Angora.

Registry } E 6709/6523/44
 Number }
 TELEGRAM FROM
 Sir P. Loraine (Cairo).
 No. 224 Confidential.
 Dated 16th Dec. 1932.
 Received in Registry 17th Dec. 1932.
 E: Turkey.

Turco-Egyptian relations.

Refers to Angora despatch No. 356 of 2nd November (E 6033/34/44). Fears developments of Tarboosh incident are serious and that there is a danger of a rupture between Turkey and Egypt. Records conversation with Turkish Chargé d'Affaires who explained effect in Turkey of Egyptian note and described probable gist of Turkish reply. Turks really wanted to find formula which would satisfy all parties. Sir P. Loraine ridiculed suggestion that London press had endeavoured to drive a wedge between Turkey and Egypt. Gist of Turkish Chargé d'Affaires' remarks was told to Sidky Pasha who promised to search for method of honourable solution and to consult High Commissioner before taking any action. (repeated Angora).

Last Paper.
E6679

(Minutes)

References.

A forecast of the Turkish note is contained in the attached "Times" cutting of December 15.

Query. Approve Sir P. Loraine's language. Draft telegram attached.

I have been wondering whether it might be advisable to forestall further untoward developments by instructing Mr. Morgan to make private and friendly representations to Tewfik Rüstü to the effect that His Majesty's Government hope that this unfortunate affair will be settled, but that they are disturbed by the attempt which has been made to saddle this country with the responsibility; and that they look to the Turkish Government, who will realise the absurdity of the charge, to see that its repetition is not allowed to impair the good relations which ~~have~~^{happily} existed between Great Britain and Turkey.

But perhaps it is best to let matters alone for the time being lest we contribute to exaggerating the gravity of a foolish incident.

(Priority) 6/11/33
 Turkey (Vol 2)
 in vault tel.

(How disposed of)

Let Cairo on 24/7
 Dec 19
 Let Angora on 33

(Action completed.)

(Index.)

6/11/33
 29/1

Next Paper.

E 6666

Egyptian Dept. 21. X 11
 News Dept. 20/12/32
 20/12/32

J. C. Stenhouse Bennett

17th December, 1932.

I think Mr. Morgan can be left
to use his discretion.

Sy: desp. tel. ks Cairo.

C. F. Warner
17/12.

Lo 19 Dec

See by Sir R. Vansittart.
SJS. 17/12

kopma noktasına getirmiş ve günü gününe iki ay sonra, yılbaşı arifesinde kapanmıştı.

Sonrası

Olayın tam kapandığı günlerde, Ankara'da Kızılay'ın yılbaşı balosu yapılır. Mısır Elçisi Hamza Bey baloya gelir ve fessiz gelir. O akşam Atatürk de baloyu onurlandırmayı uygun görür. Baloya varınca Mısır Elçisini yanına çağırır. Baloda bulunan İngiltere İşgüderi James Morgan, Atatürk ile Mısır Elçisinin bu karşılaşmalarını Londra'ya rapor eder. İki arasında şöyle bir "konuşma" geçmiş:

– Gazi (pek alaycı): "Niçin fesinizi giymediniz?"

– Hamza Bey (şaşıır): ??

– Gazi: "Beni niçin Hükümetinize rapor ettiniz?"

– Hamza Bey (aptallaşır):???

– Gazi: "Gelecek 29 Teşrinievvel yemeğinde fesinizi giymezseniz sizi *ben* Hükümetinize rapor ederim."

– Hamza Bey (büsbütün ezilir)???"

İngiliz İşgüderi, "Bu canlı hazırcıevaplık karşısında gayrete gelen Gazi, Hamza Beye ve Kral Fuad'a karşı beslediği sevgiyi uzun uzun anlatmaya koyuldu" der ve ekler: "Mısır notasının Türkleri hoşnut ettiği ve fes olayına artık kapanmış gözüyle bakıldığı kesindir."¹⁰⁹

Olayın kapanması üzerine Türk basınında İngiltere'nin hoşuna gidecek yazılar görülür. *Milliyet* gazetesi başyazarı ve Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey, 1 Ocak 1933 günü bir başyazı yayımlar. Fes olayı ilk kez basında yansıdığı günlerde Avrupa'da bulunduğunu, orda bazı kimselerin bu olayda İngiliz parmağı bulunduğunu ileri sürdüklerini, kendisinin buna inanmadığını anlatır. Şimdi İngiltere'nin olayı kışkırtmak şöyle dursun yatıştırmış olduğunun anlaşıldığını belirtir. Bundan hoşnut kaldığını söyler.¹¹⁰

9 Ocak günlü *La République* gazetesinde Yunus Nadi Beyin aynı yönde bir başyazısı çıkar. Yazar, sağduyunun zaferini alkışlar. İngiltere'nin bu olaydaki yapıcı rolünü över. "İngiliz resmî çevrelerinin

¹⁰⁹ F.O. 371/16981/E. 265: Morgan to Mr. Rendel, 7.1.1933. Private.

¹¹⁰ *Ibid.*

dürüstlüğünden ve her iki tarafa karşı besledikleri dostluktan kuşku-
lanmaya hiç neden yoktur” der.¹¹¹

Bu yazıların Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyin telkiniyle ya-
zıldığı anlaşılmaktadır. Bakan bunu İngiliz Büyükelçisi Sir George
Clerk’e de açıkça söylemiştir. “Çünkü, Kahire’deki İngiliz Yüksek
Komiseri Sir Percy Loraine’in gerçekten olumlu rol oynadığını, özel-
likle Kral Fuad ile Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa üzerinde etkili olabil-
diğine inanıyorum” demiştir.¹¹²

Fes olayı konusunda üç Mısır mebusu Başbakan’a ve Dışişleri
Bakanına sorular sormuşlardı ve bu sorular olayın kapanmasına kadar
cevapsız bırakılmıştı. Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa, 23 Ocak
günü Mısır Mebusan Meclisinde sorulara şu karşılığı verdi:

“Cumhuriyet Bayramının yıldönümü dolayısıyla 29 Ekim’de,
Ankara’da, Halk Partisi tarafından verilen akşam yemeği ziyafetine
Mısır’ın Ankara Elçisi de çağırılmıştır. Yemek bittikten sonra Elçiye
bir işaret verilmiş ve bu işaretin Elçinin kişiliğine, ya da kisvesine bir
saldırı olmadığı, Türkiye’de fes giyildiği zamanlarda adet olduğu
gibi, resmi törenin sona ermesi üzerine arzu ederse fesini çıkarabile-
ceğini Elçiye hatırlatmak amacı güttüğü Türkiye yetkililerince be-
lirtilmiştir.

“Mısır Hükümeti, Ankara Elçisinin raporundan olayın ayrıntı-
larını anladıktan sonra Türkiye Hükümetiyle yazışmaya girişmiş ve
amacın ne olduğunu sormuştur. Türkiye Hükümetinden gelen kar-
şılıkta, olayın anlatıldığı biçimde geçtiği, Mısır Kralı temsilcisinin
Türkiye’de pek takdir edildiği ve Türklerin Mısırlılara karşı çok iç-
ten dostluk duyguları beslediği bildirilmiştir. Türkiye Hükümetinin
Mısır Hükümetine karşı iyi niyetini ve iki millet arasındaki dostluk
ilişkilerini geliştirmek istediği ve Mısır Kralı Hazretlerini takdir
ettiğini kanıtlamak üzere Mısır’daki İşgüderliğini Elçilik düzeyine
yükseltmeye karar verdiğinden İşgüder Mehmet Ali Şevki Beyin
Kahire Elçiliğine atanmasına muvafakat etmesi Kral Hazretlerine
teklif olunmuştur. Kral Hazretleri, Türkiye Hükümetinin bu teklifini
kabul buyurmuşlardır.”¹¹³

¹¹¹ F.O. 371/16981/E. 528 ve F.O. 424/278, p. 9, No. 5: Sir G. Clerk to Sir
J. Simon, 16.1.1933, No. 18.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ D.B.A. – Mısır K. 9: Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine yaz, 24.1.
1933, No. 66/21.

Soru sahibi mebuslardan Dr. Abdülhamit Sait Bey, Bakanın bu açıklamasını yetersiz bulmuş, olayın üzücü olduğuna değindikten sonra, Türkiye'nin özür dilemesi gerektiğini ileri sürmüş ama öteki mebuslarca çabucak susturulmuştur. Soru sormuş olan Abdurrahman Elbeyle ve Aziz Abaza adlı öteki iki Mebus, Ankara'daki Mısır Elçisinin hakarete uğramadığının anlaşıldığını söylemişler, Türkiye – Mısır dostluğu üzerinde durmuşlar ve dostluğun yaşatılıp güçlendirilmesi dileğinde bulunmuşlardır¹¹⁴.

Ankara'daki Mısır Elçisi Hamza Bey, 1933 Ocak ayı sonuna doğru, izin geçirmek üzere ülkesine gitmiştir. *El Ahram* gazetesinin bir haberine göre, Tefvik Rüştü Bey, Hamza Bey aracılığıyla Mısır Hükümetine teşekkürlerini yollamıştır. Fes olayını dostça çözümlemesine çalışmış olmasından dolayı Mısır Hükümetine hem kendisi, hem Türkiye Hükümeti adına teşekkür etmiştir. Mısır'da Türkiye'ye karşı dostluk beslediği gibi, Türkiye'de de başta Gazi olmak üzere, herkesin Mısır Kralına, soylu Mısır ulusuna ve Hükümetine karşı dostça duygular taşıdığını söylemiştir¹¹⁵.

Türkiye uzunca bir zamandan beri Kahire'de Elçi bulundurmuyordu. Bu durumun Mısırlıları gücendirdiği fes olayı sırasında iyice su yüzüne çıktı ve anlaşıldı. Mısırlıları hoşnut etmek, iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmek için, fes olayı dostça kapandıktan sonra Türkiye'nin Kahire İşgüderi Mehmet Ali Şevki Beyin Elçi olarak atanacağı Mısır Hükümetine duyurulmuştu. Türkiye sözünü tuttu ve 7 Şubat 1933 günü Şevki Bey Türkiye'nin Kahire Orta Elçiliğine atandı¹¹⁶.

26 Mart 1933 akşamı, Kral Fuad'ın doğum yıldönümü dolayısıyla Ankara'daki Mısır Elçiliğinde bir suvare verildi. Atatürk, pek dostça bir jestte bulunarak, gece yarısına doğru, hiç beklenmedik biçimde Mısır Elçiliğindeki suvareyi onurlandırdı ve sabaha kadar Elçilikte kaldı. Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği, Atatürk'ün bu davranışını, "yalnız fes olayını onarmak için yapılmış nâzik bir jest değil, aynı zamanda Mısır'a karşı açık bir iyi niyet gösterisi ve Türkiye – Mısır ilişkilerini geliştirmek arzusu" olarak değerlendiriyordu¹¹⁷.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ "Mısır'ın Türkiye Elçisi", *El Ahram*, 26.1.1933

¹¹⁶ *D.B.A. – Mısır K.* 1/14. Mehmet Ali Şevki Beyin Güven mektubu.

¹¹⁷ *F.O.* 424/278, p. 40, No. 26: Morgan to J. Simon, 30.3.1933, No. 108

29 Ekim 1933'te, Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümü dolayısıyla Kral Fuad, Atatürk'e kutlama telgrafi gönderdi. Atatürk de Kral'a "en içten teşekkürlerini" bildirdi¹¹⁸. Ama Mısır makamlarının Türkiye'ye karşı bir süre daha soğuk davrandıkları anlaşıldı. Yine Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümü dolayısıyla Türkiye'nin Kahire Elçiliğinde verilen suvareye, küçük dereceli bir Mısır görevlisi dışında, Mısırlı Bakanlardan ve yüksek devlet görevlilerinden hiç kimse katılmadı. Eşiyle birlikte bu dâvete gelmiş olan İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine, hiçbir Mısırlı görevliyi orada göremeyince şaşırmıştır. Türkiye Elçisi Şevki Bey, bu "kasıtlı boykottan" duyduğu üzüntüyü Yüksek Komiserden saklamamıştır. Bütün Bakanlara ve Dışişleri görevlilerine dâvetiyeler gönderdiği halde hiçbirisinin gelmemiş olmasından yakınmıştır. Elçi, "Kralın buyruğu ile suvarenin kasten boykot edilmiş olduğunu" söylemiştir¹¹⁹.

İngiliz Yüksek Komiseri, Mısırlıların bu davranışını, bir yıl önceki fes olayıyla ilgili görmüştür. Ertesi sabah yardımcılarında birini Mısır Başbakanına yollamış, Türkiye'nin bu önemli ulusal gününe Mısırlıların katılmamış olmalarının doğru olmadığını ve Türk Hükümetinin de bundan hoşlanmayacağını duyurmuştur. Bunun üzerine 30 Ekim 1933 akşamı, Elçi Şevki Beyin koruyuculuğu altında, Kahire'deki Türk Hayırsever Derneğince düzenlenen suvareye, Mısır Maliye, Harbiye ve Vakıflar Bakanlarıyla Kahire Valisi, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Kral adına Saray Mabeyncilerinden biri topluca katılmışlardır. Elçi Şevki Bey, geçten geç suvareye gelmiş, salonun bir köşesinde oturmuş bekleyen Mısırlı Bakanların ellerini sıkmış, ama kendileriyle hiç ilgilenmeden gidip karşı köşedeki bir sandalyeye oturmuştur. İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden biri gidip Mısırlı Bakanlarla konuşması için Türk Elçisini boş yere ikna etmeye çalışmıştır. Elçi, bu dâvetin kendisinin dâveti olmadığını, bir akşam önce kendisinin suvaresini Mısırlıların boykot ettiklerini, bu akşam salona girerken Bakanların ellerini sıkarak gereken nezaketi göstermiş olduğunu söylemiş ve yerinden kalkmamıştır. Saray mabeyncisi, ev sahibi durumundaki Kahire Türk kolonisi başkanına, bu dâvete Kral adına geldiğini, Türkiye Elçisi gelip yanına oturmazsa güç durumda

¹¹⁸ D.B.A. – Gazi M. Kemal'den Kral Fuat'a tel. 1.11.1933.

¹¹⁹ F.O. 424/279, Part XXVI, p. 36, No. 39: Sir P. Loraine to Sir J. Simon, 4.11.1933, No. 962.

kalacağını söylemiştir. Bu sözler Türk Elçisine iletilmiş, ama Elçi yine yerinden kalkmamıştır. Sonunda, dâveti düzenleyenler ustaca bir iş yapmışlardır: Dâvetlileri yemek masasına çağırırken Türk Elçisiyle Mısırlı Bakanları yanyana getirmeyi başarmışlar ve Şevki Bey masada Saray mabeyncisi ile uzun bir sohbete dalmıştır. Böylece hava yumuşamıştır ¹²⁰.

1934 yılında Mısır Kralı Fuad'ın Türkiye'yi ziyaret edeceği, Atatürk'ün konuğu olacağı yolunda dış basında haberler çıkmış, ¹²¹ ama bu ziyaret gerçekleşmemiştir.

1935 yılında, beş yıldan beri Türkiye'de görev yapmakta olan Mısır Elçisi Hamza Bey değiştirildi. Yerine atanan yeni Elçi Mofty El-Gazzaerly 28 Ekim 1935 günü Atatürk'e güven mektubunu sunarak Türkiye'de göreve başladı ¹²².

28 Nisan 1936 günü Mısır Kralı Fuad öldü. Kralın ölümü dolayısıyla Atatürk, Mısır'a karşı dostluğunu göstermekten geri kalmadı. Velihaht Faruk'a içten bir başsağlığı ve sempati telgrafi çekti. Ayrıca Kahire'deki Türkiye Elçisine Olağanüstü Elçi sıfatıyla cenaze törenine katılması ve Atatürk adına cenazeye mükellef bir çelenk koyması emredildi. Kralın tabutuna gönderilen çelenkler arasında Atatürk adına gönderilen çelenk çok daha gösterişliydi. Bu dostluk jesti Mısırlıları pek duygulandırdı. Elçi Mehmetali Şevki Alhan, Ankara'ya şunları rapor etti:

“Cenaze merasimi 29 Nisana müsadif Perşembe sabahı yapılmıştır. Hükümeti Cumhuriyemiz namına beyanı taziyet edilmesine ve Fevkalâde Elçi sıfatile merasime iştirak olunmasına ve Reiscumhurumuz Atatürk namına mükellef bir çelenk konulmasına dair olan emri devletleri Çarşamba akşamı geç vakit alınmış ve derhal Hariciye Vezirliğine gidilerek icabeden tebligatta bulunulduğu gibi, mükellef bir çelenk dahi yaptırılarak cenaze günü protokol dairesinin tensibi veçhile lahdın bulunduğu El Rifai camiine gönderilmiştir. Ecnebi Hükümdarlarile Reiscumhurları tarafından gönderilen çelenklerden daha mükellef olan mezkür çelengin Reiscumhurumuz namına vazolunması ve merasime de Fevkalâde Elçi sıfatile iştirakimin emir

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ “Two Kings Expected to Visit Turkey”, *The Evening Standard* (London), 13.2.1934.

¹²² *Dışişleri Bakanlığı Yıllığı*, 1964 - 1965, s. 444.

buyurulması iki memleket arasındaki dostluğun yeni bir eseri addedilerek gerek Hükümet ve gerek Kral ailesi nezdinde son derece memnuniyeti mucip olmuştur.”¹²³

Mısır Hükümetiyle Krallık ailesi, sözlü ve yazılı teşekkürlerini Türkiye’ye bildirdiler. Mısır Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Ali Mahir Paşa, 3 Mayıs günlü bir notayla, Mısır Hükümetinin Türk Hükümetine teşekkürlerini ve derin minnettarlık duygularını ilettiler.¹²⁴ Kraliçe Nazlı da 5 Mayıs günü Başmabeyncisi Zülfikâr Paşa’yı Türkiye’nin Kahire Elçisine gönderdi ve “Kral Fuad’ın cenaze merasiminde Olağanüstü Elçi bulundurmak ve çelenk göndermek suretiyle Atatürk’ün göstermiş olduğu cemilekârlıktan dolayı son derece mütehassis olarak samimî teşekkürlerinin kendisine sunulmasını rica etti.”¹²⁵

Kral Fuad’ın ölümü ve Kral Faruk’un tahta çıkmasıyla Türkiye – Mısır ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. 7 Nisan 1937 günü Ankara’da Türkiye – Mısır Dostluk antlaşması ve ayrıca Tabiiyet Sözleşmesi ile İkamet anlaşması imzalandı. İki ülke arasındaki dostluk ilişkileri giderek güçlendi.

¹²³ *D.B.A. – Mısır K. 2/1*. Al. al.: Kahire Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına rapor. 1.5.1936.

¹²⁴ *Ibid.*: T.C. Kahire Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına yazı, 4.5.1936, No. 185/127.

¹²⁵ *Ibid.*: T.C. Kahire Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına yazı, 5.5.1936, No. 189/131.